

Magyar
kiállítási
kézikönyvek

MAGYAR MÚZEUMOK

1997/2

NYÁR

HUNGARIAN MUSEUMS

Summer

Volume 3 Number 2

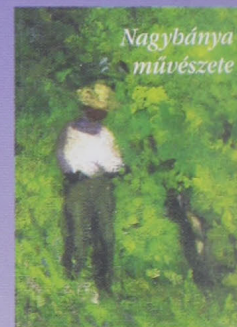
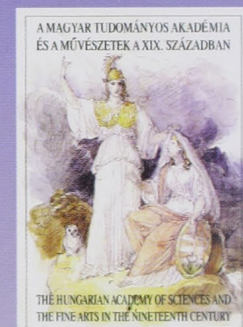
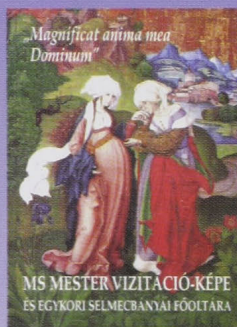
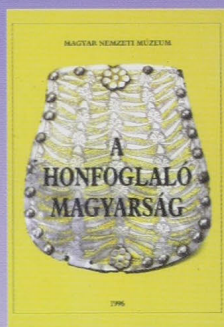
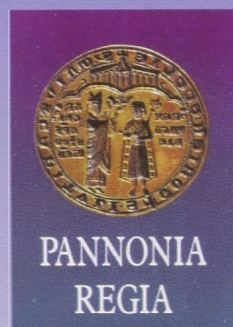
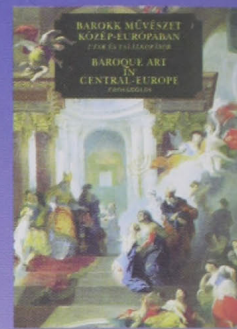
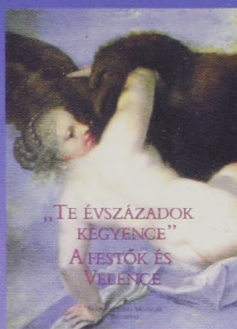
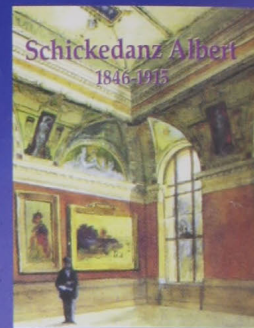
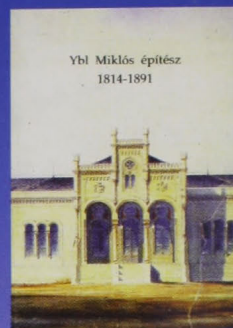
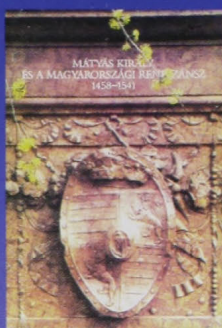
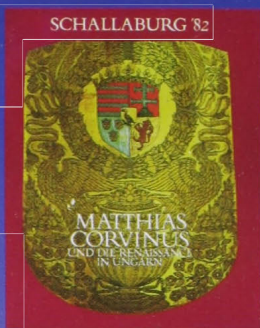
Autópályán a múltba

Illusztrációk Marosi Ernő:
Magyar kiállítási
kézikönyvek c. tanulmánya
bibliográfiájához

6	7	12	13
15	16	17	18
20	21	22	26

Illustrations for the
bibliography Ernő Marosi:
Hungarian Exhibition
Handbooks

Körkép tavaszi kiállításokról – Spring exhibition survey

Türr István Múzeum, Baja – „Baja város 300 éve” - ‘Three hundred years of Baja’

Fotó-Photo: Gyulavári J.

Néprajzi Múzeum
Budapest
„Román falusiak
a mai Erdélyben”
‘Romanian
peasants
in modern
Transylvania’

Fotó-Photo: Roboz L.

Városi Múzeum
Gödöllő
Székesegyházi
Kincstár
Vác
„A Grassalkovichok
barokk kincsei”
‘Baroque
treasures
of the Grassalkovich
family’

Fotó-Photo: Kresz A.

Kassák Múzeum
Budapest
„A cirkusz világa
a magyar művészetben
1900-1994”
‘The World of the Circus
in Hungarian Art
1900-1994’
Gulácsy Lajos:
Guerra, 1914

Fotó-Photo: Gál Cs.

Magyar Nemzeti Galéria, Budapest
MS mester vizitáció képe
és egykori selmecebányai főoltára
Painting of Master MS
and the formel altarpiece of Selmecebánya

Fotó-Photo: Szepesy Szűcs L.

Erkel Ferenc Múzeum, Gyula
„Látták Trója kapuit” – Bronzkori kiállítás
‘They beheld the gates of Troy’
– Bronze Age exhibition

Fotó-Photo: Nagy I.

Az olvasók levelei az elmúlt időszakban számban és terjedelemben is növekedtek. Olyannyira, hogy némelyik (**Dobos Flóriáné**, **Boér Hunoré**) tartalmuk, érdekességük miatt mostani számunk egyes rovataiba kerültek át. Örömmel fogadnánk a jövőben is az effajta terjedelmes reflexiókat.

A levelek másik része sem volt sokkal rövidebb, ezért is folyamodtunk ahhoz a megoldáshoz, hogy tartalmi kivonat formájában kerüljenek ismertetésre.

Többen szóban, egy esetben írásban észrevételezték a **MAGYAR MÚZEUMOK**-ban megjelentetett – főleg újságírók tollából származó – kiállítási bírálatokat. Főleg ha kritikai észrevételeket is tartalmaztak, még inkább, ha ugyanabban a számban láttak napvilágot, mint amelyben maga a kiállítás rendezője kapott teret elképzeléseinek, rendezés közben szerzett tapasztalatainak ismertetésére. (Erre már korábban is volt példa, lásd a MM 96/2, illetve 96/3 számait.) Miután a téma szerkesztőbizottságunk ülésén is szóba került, a szerkesztő levelében erre visszatérünk.

Elnézést kell kérnünk viszont **Szabó Péter** kollégától (Xantus János Múzeum, Győr), hogy a **MAGYAR MÚZEUMOK** 1995-ös és 1996-os tartalomjegyzékéből és névmutatójából egyaránt kimaradt az ő „*A magyar iskola első évszázadai (996–1526) – A millennium iskolatörténeti kiállítási program első kiállítása*” című tanulmánya és neve (MM 1996/2 37–39. o.) (Lám, a számítógépre vitt címjegyzékben sem lehet bízni!)

Miklósi Sikes Csaba ezúton követi meg **Prof. Dan Sarafolean** urat, aki a *Revista Muzeelor* 1996/3-as számában megjelent, a **MAGYAR MÚZEUMOK**-ról

szóló ismertetőjében a helységnevek magyar-román változatai egyidejű közlésének ügyében tett neki – jogos – szemrehányást. Viszont változatlanul fenntartja az erdélyi kulturális örökség értelmezéséről vallott felfogását. (Miklósi Sikesnek a *Revista Muzeelor* '93/'94-es évfolyamairól szóló ismertetése az MM '96/3. száma 63. oldalán jelent meg, Sarafolean professzor észrevételeit, kivonatosan a MM '97/1. száma első oldalán közöltük.)

Levelezésünk harmadik részében témajavaslatokat, tanulmánycímeket, szerzői ajánlatokat kaptunk. Különösen múzeumtörténeti vonatkozásúakat, amelyeket sorra-rendre beiktatunk következő számaink tartalomjegyzékébe.

A szerkesztő levele

Folyóiratunk ismertsége, elismertsége külföldön is növekvőben van, újabb példára az alábbi kis híradás az UNESCO folyóiratából (1997/2. 64. o.)

museum international
New publications

Magyar Múzeumok (Hungarian Museums) is a quarterly illustrated review on current developments in the museum field in Hungary. Articles are accompanied by an English summary and cover such topics as permanent and temporary exhibitions, book and periodical reviews, professional training, conservation.

A színes belső borítólapok adta lehetőséggel élve e számban közöljük néhány, nagy kiállítási katalógus igazán pompás címlapját. Kísérletképpen kértünk néhány jelentősebb időszaki kiállítást nyitott múzeumunktól ízelítőül szolgáló színes képet. Szívesen folytatnánk ezt a gyakorlatot a jövőben is. Ehhez kérjük – nem először – a múzeumi fényképeszek szíves közreműködését, a kiállításren-

dezó muzeológusoké mellett. Az őszi számhoz legalább 8–10, főleg kiállításrészletet, esetleg kiemelkedő tárgyat ábrázoló színes diára vagy pozitív fényképre volna szükség.

Gondolni lehetne a jövőben arra is, hogy – hasonló módon – a múzeumok jelentősebb új szerzeményeiről is köztegyünk színes képeket, természetesen kísérő szöveggel együtt.

Kiállításaink bírálatának hiányát, majd hiányosságait évtizedek óta felemlgetik és felemlgetik a muzeológusok. Egyrészt hiányolták a kollégák szakmai érdeklődését, másrészt keserűen felhántorgatták, hogy az újságírók nem értik a kiállítások „nyelvét”, ezért többnyire felszínes, jó esetben leíró jellegű ismertetésekkel produkálnak.

Úgy tűnik, hogy a helyzet öröndetesen változik. A Múzeumi Hírlévélben nőtt a legfrissebb állandó és időszaki kiállításokról szóló szakismertetések száma. Jónéhány újságíró „specializálta” magát kiállítási, de más múzeumi jellegű témákra is, a közönség nyilvánvalóan szívesen olvassa írásait. Olykor „keményebb hangú” szövegek is megjelennek, nemcsak a napilapokban, hanem folyóiratokban is. (Elég csak a Magyar Nemzeti Múzeum új állandó kiállításáról megjelent nagyszámú cikk hangvételét megemlíteni.) Egyszóval: pezseg a kritikai élet.

Csakhogy most egyes kollégák fanyalognak. Személyes megtámadásnak vélik a bíráló észrevételeket, érkezzen akár kívülről, akár belülről.

Sajnálatos, ha nem mérjük fel – talán éppen azért, mert működésünk sokáig észrevétlen maradt –, hogy a muzeológus a nyilvánosságának dolgozik, szűkebb

Folytatás a 2. oldalon

MAGYAR MÚZEUMOK

1997/2 NYÁR

Az olvasók levelei 1
A szerkesztő levele 1

MŰHELY

Raczky Pál–Anders Alexandra: Autópályán a múltba – Gondolatok az M3-as autópálya leletmentési eredményeit bemutató kiállítás kapcsán 8
Marosi Ernő: Magyar kiállítási kézikönyvek 9
Juhász János: A múzeumi statisztikai adatgyűjtés múltja 14

VISSZATEKINTÉS

Dobos Flórián: Harminc év (1942–72) a fotózás és a nyomdászat szolgálatában 16
Múzeum a Tiszántúl kapujában
I. Kaposvári Gyula: A szolnoki múzeum útja egy bérház alagsorától a Magyar Király Szálloda műemléképületéig 17
II. Tálás László: A szolnoki múzeum újjáépített műemléki épülete 20

KIÁLLÍTÁSOK

Járó Márta: És a műtárgyak hogy érzik magukat a kiállításon? – Műtárgvédelem a Magyar Nemzeti Múzeum új állandó kiállításán 23
Basics Beatrix: Kiállítástörténet–történeti kiállítás 27
Kriston Vízi József: Parázs és hamu – Jegyzőkönyvféle egy szakmai vitáról Magyar Nemzeti Múzeum 1997. május 27. 30

SZÁMVETÉS

Szabó Lajos: A Testnevelési és Sportmúzeum, valamint a hazai sportmuzeológia hányatott története 33
Veres László: A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei múzeumi szervezet tevékenysége az 1991–1996 közötti időszakban 39
Németh Györgyi: A gyűjtemény, a közösség és az ember – A Mezőgazdasági Gépmúzeum Mezőkövesden 43

E számunk szerzői 45

NEMZETKÖZI KITEKINTÉS

Kecskeméti Tibor: Múzeumok rentabilitási nyomás alatt Szűk utak – zsákutcák – kiutak 46
Tímárné dr. Balázs Ágnes: Kapcsolat a természettudományok és a restaurálás között 47
Glück Jenő: Aradi múzeumi gyűjteményekről 50
Kócziánné Szentpéteri Erzsébet: A XX. Nemzetközi Múzeumi Világnap Budapesten 53

KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATSZEMLE

Miklósi Sikes Csaba: ACTA 1995. A Csíki-, és a Székely Nemzeti Múzeum közös évkönyve ürügyén 54
Kiegészítés a könyvismertetéshez (Boér Hunor) 55
Múzeum (Hódos Mária) 56

Argo – A szlovén múzeumok lapja 1996. 39. évfolyam 1. 2. sz. (Sárközy Gabriella)	57
VMS-AMS INFO 75. sz. 1996 december Szabadtéri múzeumok Svájcban (Wellmann Nóra)	58
La vie des musées 10 – 1995 (Járó Márta)	59
Materialien aus dem Institut für Museumskunde 44-45-46/1996 (Sárközy Péter)	59
CURATOR 1996/2-4., 1997/1. (Néma György)	61
Museums Journal 1997/1-2. (Néma György)	62

IN MEMORIAM

Wessetzky Vilmos (Nagy István) Frech' Miklós (Czoma László)	64
--	----

Folytatás az első oldalról

és tágabb értelemben egyaránt. Fel kell vállalja a kritikát, megfelelően kell reagálnia rá, ellenérvekkel akár. Egyet nem tehet: nem utasíthatja el a közönség és szószólói megnyilvánulásait.

A Pulszky Társaság eddigi – rövid – működése során, csakúgy mint folyóirata, a MAGYAR MÚZEUMOK, törekedett a szakma külső-belső nyilvánosságának ér-

vényt szerezni. Ezért rendezett már eddig is kiállítás-bírálati értekezleteket, hirdette meg – mások támogatásával – az „Év múzeuma” pályázatot. A folyóiratban pedig, amint eddig is bizonyítottuk és remélhetőleg a jövőben is bizonyítható marad: szabad teret adunk a kiállítás rendezőinek éppen úgy, mint bírálóinak *sine ira et studio*.

MAGYAR MÚZEUMOK

A Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület folyóirata

Megjelenik évente négyszer

III. évfolyam 2. szám, 1997. nyár

Főszerkesztő: Éri István

A szerkesztőbizottság tagjai: Balogh Balázs, Deme Péter, Dercsényi Balázs, Kaposvári Gyula, Karsós Zoltán, Kovács Péter, Kócziáné Szentpéteri Erzsébet, Mihály Mária, Nagy Mihály, Timárné Balázs Ágnes, Wollák Katalin

Szerkesztőségi titkár: Wellmann Nóra

Fordítások: Basics Beatrix, Adrian Bury, Horváth Zita, dr. Jánossy András, Seleanu Magdaléna, Timárné dr. Balázs Ágnes

Fényképek, reprodukciók: Dabasi András, Dömötör Mihály, Fischer Zoltán, Gál Csaba, Gyulavári József, Járó Márta, Kaposvári Gyula, Kozma Károly, Kresz Albert, Kulcsár Géza, Nagy Imre, Roboz László, Szepsy Szűcs Levente, továbbá múzeumi archívumok és a British Museum

Rajzok: Pár Nándor

Szerkesztőség: 1087 Budapest, Könyves Kálmán körút 40.

Telefon/fax: 210-1329

Felelős kiadó: Matskási István

Nyomdai előkészítés: TKME Tipográfiai Stúdió

Tervező tipográfus: © **Grausz Péter**

Tördelőszerkesztő: Török Balázs

Színes feldolgozás: Spektrum Kft.

Nyomdai munkálatok: VESZPRÉMI NYOMDA RT.

Felelős vezető: Erdős András vezérigazgató

Előfizethető a kiadóhivatalban (levélcím: 1476 Bp. 100. Pf. 54.),

illetve postautalványon, csekkel vagy átutalással

MHB 10200823-22220165-72030000

Előfizetési díj számonként:

egyéni előfizetőknek 250 Ft, közületeknek 500 Ft

HU ISSN 1219-4662

Megjelent a **Művelődési és Közoktatási Minisztérium,**

a **Nemzeti Kulturális Alap** támogatásával,

a **Hazai Tájékoztató Alapítvány** gondozásában

HUNGARIAN MUSEUMS 1997/2 SUMMER

Reader's letters	1
Editor's letter	1

WORKSHOP

Pál Raczky-Alexandra Anders: The road to the past – The exhibition presenting the findings of the rescue excavations on the M3 motorway	3
Ernő Marosi: Hungarian exhibition handbooks	9
János Juhász: The past of the collecting of the museum statistics data	14

RETROSPECTIVE

Flórián Dobos: Thirty years (1942-1972) working in photography and typography	16
The museum of the region beyond the Tisza	
I. Gyula Kaposvári: Szolnok Museum – from the basement of a block of flats to the historic building of the Magyar Király Hotel	17
II. László Tólas: Renovation of the building of the Szolnok Museum	20

EXHIBITIONS

Márta Járó: And what about the works of art at the exhibition? – Preventive conservation at the new permanent exhibition of the Hungarian National Museum	23
Beatrix Basics: Exhibition history – historical exhibition	27
József Kriston Vízi: Embers and ashes. Records of a debate – Hungarian National Museum May 27. 1997.	31

RECKONING

Lajos Szabó: The history of the Museum of Physical Training and Sports	33
--	----

László Veres: The activity of the Borsod-Abaúj-Zemplén county museum organisation (1990-1996)	39
Györgyi Németh: Collection, community and man – Mezőkövesd Museum of Agricultural Machinery	43
Authors of this issues	45

RELATIONS WITH ABROAD

Tibor Kecskeméti: Museums under financial pressure – Pathes – dead ends – egresses	46
Ágnes T. Balázs: 'The interface between the Science and conservation' Report on the conference organised by the Department of Conservation, British Museum, 2-4 April 1997	47
Jenő Glück: Museum collections in Arad (Romania)	50
Erzsébet K. Szentpétery: The 20th International Museums' World Day in Budapest (May 17-18. 1997.)	53

BOOK AND PERIODICAL REVIEW

Csaba Miklósi Sikes: ACTA 1995	54
Addition to the book review (Hunor Boér)	55
Múzeum (Mária Hódos)	56
Argo (Gabriella Sárközy)	57
VMS-AMS INFO (Nóra Wellmann)	58
La vie des musées (Márta Járó)	59
Materialien aus dem Institut für Museumskunde (Péter Sárközy)	59
CURATOR (György Néma)	61
Museums Journal (György Néma)	62

IN MEMORIAM

Miklós Wessetzky (István Nagy)	63
Miklós Frech' (László Czoma)	64

A címlapon: Légifelvétel az ásátásról (Polgár-Király-érpart)

On the Cover: Aerial photo of the excavation
(Fotó – Photo: Kozma Károly)

Műhely

Autópályán a múltba

Gondolatok az M3-as autópálya leletmentési eredményeit bemutató kiállítás kapcsán

Raczy Pál – Anders Alexandra

Az 1990-es évek régészetének jelentős szakmai kihívása Magyarországon az autópálya-építkezések intenzívebb folytatása volt. Miközben a nagy földrajzi régiókat összekötő, gazdaságilag, kereskedelmileg, valamint kulturálisan integráló hatású beruházások kezdetüket vehették, egy más irányú folyamat zajlott le az ország múzeumainak szervezeti rendszerén belül. Ennek nyomán a megyei múzeumi egységek az illetékes helyi önkormányzatok fennhatósága alá kerültek, így a központi irányítást és az egységes rendező elvet szükségszerűen váltotta fel a helyi megoldások sokszínűsége. A legtöbb múzeumban éppen ebben a sajátos és új viszonylatrendszerben szembesült az autópályák építésével kapcsolatos leletmentésekkel mindjárt a szervezés stádiumában.

Régészeti szempontból a meginduló építési munkálatok óriási lehetőséget jelentettek, hiszen az autópályai nyomvonalak egy közel 100 m széles, az egész ország területét átszelő ásatási szelvények sorának is tekinthetők. Ezekben az óriási szelvényekben a legkülönbözőbb korok emlékei: telepek, temetők, kultuszhelyek foghatók meg, korábban csak igen ritkán előforduló, rendkívül nagy felületeken. Gyakoriak a 30–40.000 m² kiterjedésű feltárások, melyek nagymértékben emelik a belőlük levonható történeti következtetések valószínűségértékét.

Mindez egy olyan gazdasági helyzetben kap különleges hangsúlyt, amikor az úgynevezett tervásatások gyakorlatilag megszűntek és valójában csak a leletmentések szűkös elvégzésére van pénzügyi fedezet.

E nagy régészeti lehetőségek ugyanakkor meglehetősen nehéz feladatot is jelentenek, mert a minden tekintetben kiemelkedő volumenű leletmentéseket igen rövid idő alatt (1–2 év időtartamán belül) kellett és kell megvalósítani.

Az ország múzeumainak szervezeti széttagoltsága nehezítette az egységes, országos léptékű leletmentési stratégia kidolgozását, s ebben az ügyvel összefüggésben nyilván a hazai régész-szakma gyakorlatlansága is szerepet játszott. A különböző autópálya-szakaszok előzetes leletmentéseit illetően a beruházók az egyes megyei önkormányzatokkal, illetve a fennhatóságuk alá tartozó megyei múzeumokkal külön-külön tárgyaltak. Szinte mindenütt hiányzott a régészeti szempontokat

együttesen képviselő, több megyét integráló fellépés a múzeumi oldalon. Ezek után szerencsés körülménynek mondható, hogy ebben a komoly „gazdasági alkuban” a közlekedési és a művelődésügyi tárca arra a hallgatólagos megállapodásra jutott, hogy a szükséges leletmentések pénzügyi fedezetét az autópályák beruházási költségei között kell tervezni. Ennek mértéke – a nyugat-európai normáknak megfelelően – a teljes beruházási költségek 9 ezreléke. Ez az 1990-es évek elején, az építési területek helyétől és bonyolultságától függően 3–5 millió Ft/km körüli összeget jelentett. A beruházók az egyes megyékre eső autópálya-szakaszok hosszának megfelelő teljes pénzkeretet a megyei önkormányzatoknak, illetve az alárendelt múzeumi szervezeteknek utalták át. Az Autópálya Igazgatóság akkor ezt az útalapból finanszírozta, s a feltételeket külön-külön kötött szerződésekben körvonalazta. Az így rendelkezésre bocsátott kereteket csak a tervezett autópálya-szakaszokon található

The road to the past
(The exhibition presenting the findings of the rescue excavations on the M3 motorway)

One of the great challenges facing Hungarian archaeology in the 1990s was the work involved with the archaeological investigations preceding the construction of various motorways throughout the country. This construction work offered the opportunity of investigating 30–40,000 m² large areas.

In the past few years, archaeological investigations were begun along the future line of the M0, M1, M3 and M5 motorways. Various analytical techniques were used during these investigations. The geographical setting and the topography of the sites were analyzed using satellite and aerial photos.

The Department of Geophysics of the Eötvös Loránd University routinely carried out magnetometer surveys over the areas to be excavated: by mapping magnetic anomalies a fairly clear picture could be obtained of the subsurface archaeological features.

Polgár–Kengyelkőz
Légifotó az ásatásról
Aerial photo of the excavation

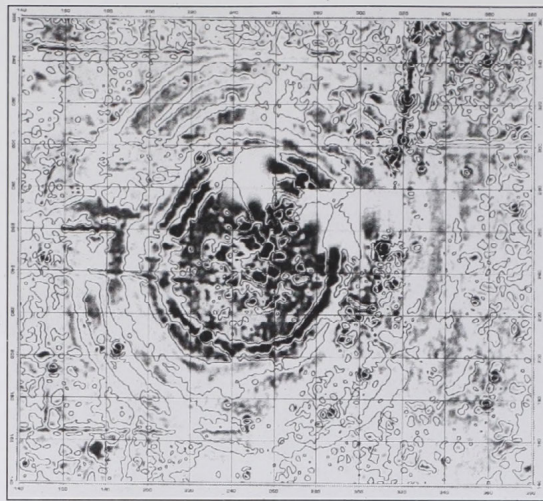

Polgár–Csószhalom
A tell mágneses térképe
Magnetic map of the tell
Fractal Bt.

Subsurface probes offered the possibility of mapping various settlement features and of reconstructing the layer sequence. A 3D picture of the subsurface stratigraphy of a given site could be established by recording and analyzing the position of the various layers and fills as reflected in the probes.

The excavations proper were begun after these preliminary investigations. The large areas investigated during the course of the excavations called for new methods in computer analyses and data storage. Perceiving the need for a new data storage and retrieval system, some of the county museums pioneered the way for renewing their archiving systems. One of the most important initiatives in this respect was worked out by the Hajdú-Bihar County Museums and the Institute of Archaeology at the Eötvös Loránd University. The new system essentially involved the storage of information contained in drawings, photos and video films in a uniform database, allowing the retrieval of

Oszlár–Nyárfaszög
A lelőhely geomorfológiai környezetete
The geomorphological setting of the site

lelőhelyek előzetes feltárására, a leletek megmentésére lehetett felhasználni. Az infláció kompenzálását az időközben befolyt kamatok szolgálták volna, sajnos azonban néhány önkormányzat – gazdasági szükséghelyzetnek enyhítésére – hozzányúlt e külön forráshoz.

A felvázolt szervezeti és gazdasági körülmények gyakorlatilag azt jelentették, hogy bár a megyei múzeumi egységek országos léptékű munkálatokban vettek részt, mégis ki voltak és ma is ki vannak téve a helyi körülmények kényszerhelyzeteinek. Ráadásul a leletmentések megyei keretek között kezelt pénzügyi elszámolásai akadályozták a több megye összefogásában megvalósuló közös műszerbeszerzést és annak közös használatát (például magnetométer), ezért sok esetben felesleges párhuzamosságok is előfordultak. A múzeumi szervezetek meglehetősen nehéz helyzetben voltak a munkálatok kezdetén, ugyanis az autópálya-leletmentésekhez nem állt rendelkezésre a megfelelő minőségű és mennyiségű infrastruktúra, sőt néhány esetben a személyi feltételek sem bizonyultak ideálisnak. Ilyen okok miatt bizony a leletmentési keretek terhére kellett beszerezni azokat az eszközöket (például gépkocsi, fényképezőgép, stb.), amikkel egyáltalában el lehetett kezdeni a régészeti programot.

Az utóbbi néhány évben az M0, M1, M3, M5-ös autópályák nyomvonalán indultak meg az útépitést megelőző régészeti munkálatok. Ezek mindenütt a tervrajzokon rögzített útszakaszok terepbejárásával, a felszínen észlelt leletek térképi rögzítésével kezdődtek. Ezután következhetett az így számbavett lelőhelyek módszeresebb

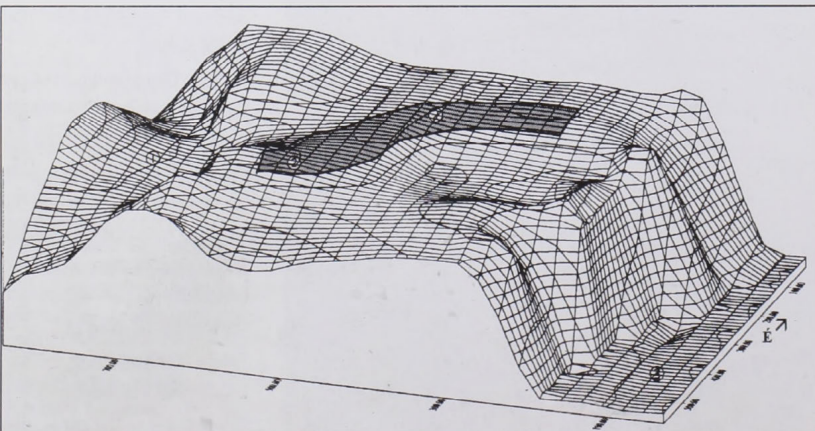
kutatása: kiterjedésük, intenzitásuk, koruk pontosabb meghatározása. Ebben a régészeti munkában egyre gyakrabban és egyre változatosabb formában alkalmaztuk a természettudományos vizsgálati módszerekben rejlő lehetőségeket. Többek között éppen itt indult be a rendszeres műhold- és légifotó technikai alkalmazása a lelőhelyek földrajzi, topográfiai viszonyainak átfogóbb körvonalazására. Szerencsés körülménynek tartható az is, hogy Magyarországon az autópálya-munkálatok kezdetén, az 1990-es években indult meg francia és német szakemberek részvételével az irányított és kizárólag régészeti célú légifényképezés. Ez a program tette például lehetővé az M0-ás és az M3-as autópálya környékének ilyen jellegű kutatását. Ebből a nemzetközi együttműködésből nőtt ki egy országos légifotó archívum alapja az ELTE-BTK Régészettudományi Intézetének keretei között.

Az ELTE-TTK Geofizikai Tanszékének szakemberei rutinszerűen és sorozatban végezték a magnetométer-vizsgálatokat, amelyek a föld alatt található régészeti objektumok „átvilágítását”, mágneses eltéréseik képi megjelenítését tették lehetővé. Ennek nyomán a lelőhelyek „röntgen-képen” – egyébként előre nehezen kimutatható – jelenségek váltak láthatóvá. Ilyen volt többek között az M3-as nyomvonalán a Polgár 24. sz. lelőhely, ahol körárkos szarmata sírokat sikerült ilyen módon lokalizálni még a feltárások megkezdése előtt.

Gyakran alkalmaztuk a föld alatt található telepjelenségek, rétegek rekonstrukciójához a mintavevő fúrásokat. A fúrásanyagokban jelentkező különböző talajfeltöltések adatait rögzítve a lelőhely föld alatt elhelyezkedő rétegvizsnyainak háromdimenziós képe állítható elő az alkalmazott számítógépes feldolgozással.

A régészeti és természettudományos kutatások alapján áttekintő kép alakult ki az autópálya-szakaszok alatt valószínűsíthető régészeti lelőhelyekről, s ez lehetővé tette a további munkák rangsorolását, fontossági sorrendjét.

Ilyen előmunkálatokat követően indulhattak meg a leletmentő ásatások. Sajnos ebben a munkafázisban is tetten érhető volt az egységes régészeti stratégia hiánya: a szakemberek egy része szokványos módon, kis szelvények egységében, sokszor kézi erővel kezdte el nagy kiterjedésű lelőhelyek feltárását. Mások óriási felületekről gépi erővel eltávolították a humuszréteget, ugyanakkor az alatta jelentkező objektumok igen szóróványosan mutatkoztak, így a gépi munka költsége nem állt arányban a „régészeti haszonnal”. Megint mások kutatóárok sorozatával metszték át a lelőhelyüket, majd egy következő munkafázisban a különböző helyen felhalmozott földdepókat eltávolítva igyekeztek egy-egy gyümölcözőnek ítélt objektumot teljes egészében szabaddá tenni. Sokszor az ásatási módszerek e jelzett változatossága még egy megye szakembereinek egyébként jól együttműködő team-jén belül is előfordult. Ez természetesen azt is jelenti, hogy a régészeti eredmények nehezen összehasonlíthatók a különböző feltárási stratégiák miatt. Az autópálya-leletmentések egyik legnagyobb teljesítménye mégis az, hogy a korábbi néhány száz négyzetméteres nagyságrendű ásatási méretekkel szemben több tízezer négyzetméteres felületek váltak jellemzővé. Ebből következően a tudományos eredmé-

Polgár-Kengyel-köz
A lelőhely összesítő rajza
Excavated area of the site

nyek mindenképpen túlmútták a megelőző időszakok történeti következtetéseit.

Az autópálya-feltárások – hazai viszonyok között – szokatlanul nagy mérete számos következménnyel járt, s erre nem minden múzeumi szervezet volt képes előre felkészülni. Így többek között világossá vált, hogy a nagy felületű ásatások rajzi dokumentációja több száz daraból áll, s egy-egy megye területén ez ezres nagyságrendű mennyiséget jelent. Nem lehet tehát a megelőző gyakorlat szerint nyilvántartani, archiválni az említett vizuális információkat. Ez már önmagában megteremtette a számítógépes feldolgozás és adattárolás igényét.

Azok a múzeumi szervezetek, amelyek felismerték ezt a szükségszerűséget, megfelelő forrásokat különítettek el az egységes térinformatikai adatrögzítés számítógépes megvalósítására.

Az előzőek mellett a kiterjedt lelőhelyek több ezer objektuma és a belőlük kikerülő óriási mennyiségű leletanyag maga után vonta egy egységes adatbázis megvalósításának gondolatát. Az egyes leletek nyilvántartásában további problémát jelentett, hogy a rájuk vonatkozó ásatási információk egyáltalában nem hozhatók összhangba a hagyományos múzeumi nyilvántartási rendszer adataival. Mindezekből logikusan következik, figyelembe véve a leletek milliós nagyságrendű mennyiségét, hogy a feltározás, leletazonosítás merőben új rendszerre van szükség, másképpen képtelenség kezelni a napvilágra került hatalmas mennyiségű emlékmennyiséget. Mindez ismét csak a számítógép szükségszerű alkalmazását jelenti. A vázolt kényszerrel felismerve néhány megyei szervezet úttörő módon igyekezett megújítani nyilvántartási rendszerét. Az említett intézmények közötti megegyezés nyomán az ELTE-BTK Régészettudományi Intézete térinformatikai labort építhetett ki, amely alkalmas volt a körvonalazott munkák elvégzésére. Segítségével sikerült grafikailag feldolgozni és archiválni Hajdú-Bihar megye M3-as autópályával kapcsolatos feltárási adatait. Ez teszi lehetővé azt, hogy a lelőhelyek rajzos dokumentációja kívánság szerint – esetleg az egyes korszakokat külön színnel is megjelölve – bármikor és bármilyen méretarányban kinyomtatható legyen. Ott, ahol erre a problémára nem gondoltak, jelentős mennyiségű kezelhetetlen forrásanyag halmozódott fel az ásatások előrehaladtával.

Ugyancsak lényeges nyilvántartási szempont az, hogy a rajzok mellett a fotó-, videó-információk egységes adatbázisban szerepeljenek és a feltárt objektumok rendszeréhez kötődve bármikor visszakereshetők legyenek. Lassan-lassan ezek a problémák minden múzeumi szervezetet rákényszerítettek valamilyen egyéni megoldás keresésére, de egységes, országosan elfogadott archiválási módszer ma sem létezik.

Természetesen ez a körülmény azt is jelenti, hogy a korábbi gyakorlat szerint készült ásatási összjegyzések és hivatalos jelentések sok esetben nem tudták követni a leletmentések eredményét, azaz az évenkénti beszámolókat képtelenség volt időre megküldeni az Ásatási Bizottságnak. Ebből aztán egy igen furcsa helyzet alakult ki: a magyar régészet hivatalos képviselői szerveinek nagyobb rálátása volt a kisebb ásatásokra, leletmentésekre – ezek jelentéseit ugyanis nem volt nehéz elkészíteni a tradicionális módon, és időben elküldeni a Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Adattáráának – mint az országos jelentőségű nagy autópálya-leletmentésekre.

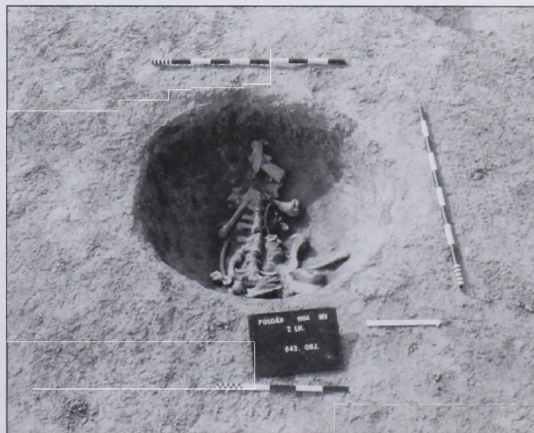
A megyei múzeumi szervezetek elsősorban az autópálya-beruházó cég számára igyekeztek

data on individual archaeological features. However, in spite of the fact that all of the museums involved in these excavations were – by force of the circumstances – compelled to work out some system for solving these problems, there did not evolve a uniform national archiving system.

The excavations along the planned line of the M3 motorway were begun in 1992. The 175 km long section passed through four counties (Heves, Borsod-Abaúj-Zemplén, Hajdú-Bihar and Szabolcs-Szatmár). About 150 sites were identified along this section. The excavations preceding the construction of the motorway lasted until late 1996. The investigation of the 39.5 km long section in Hajdú-Bihar county was carried out jointly by the county museums and the Archaeological Institute of the Eötvös Loránd University. This also offered an opportunity for training a new generation of archaeologists. An archaeological base was created at Polgár, enabling the restoration, drawing, photographing and storage of the finds.

After finishing the archaeological investigations in late 1996, it was suggested that the most important findings of these excavations should be presented to the larger public

Polgár-Kengyel-köz
Szarmata áldozógödör
Sacrificial pit from the
Sarmatian period

Muhi-Templomdomb
Középkori faszerkezetes kút
feltárás közben
Wooden structure well during
excavation

before their full evaluation and publication. This idea was embraced, and generously supported, by the ÉKM Autópálya Rt and the M Három Consortium. The exhibition was first mounted in the Hungarian National Museum, and it will later travel also to Miskolc, Debrecen, Eger and Nyíregyháza.

The basic idea behind the exhibition was to select the most important finds which reflect the flow of history from the Neolithic to the Middle Ages. In this interpretation,

Polgár-Király-érpárt
Kelta település rekonstrukciója
Reconstruction of the Celtic
settlement

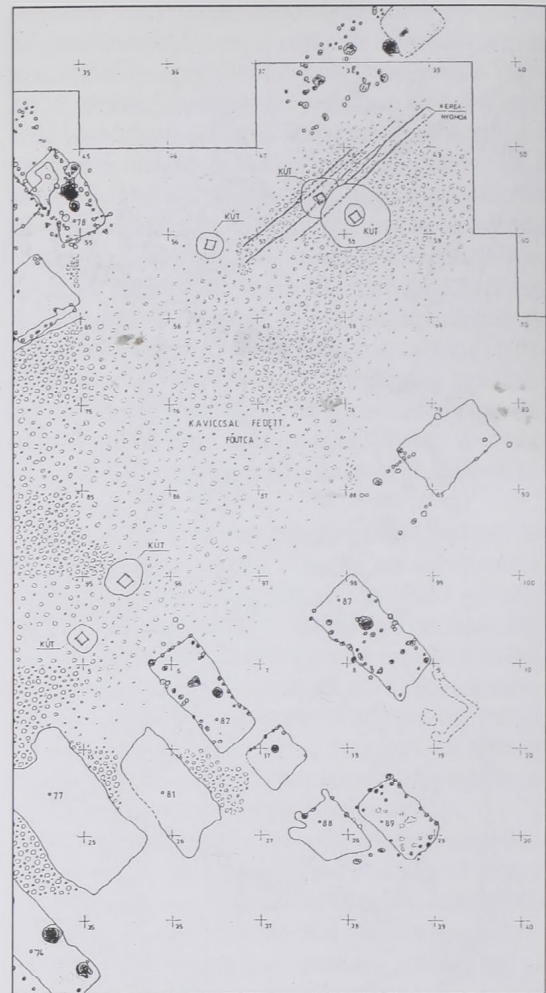
teljesíteni beszámolási kötelezettségüket, hiszen sokszor ettől függött a leletmentési összegek további folyósítása. Az autópálya-szakemberek ebből következően gyakran több hivatalos információval rendelkeztek a folyó leletmentésekről, mint az Ásatási vagy a Régészeti Bizottság. Gyakorlatilag tehát e nagy régészeti programok elkezdtek kicsúszni a magyar régészet fennhatósága alól.

* * *

1992-től kezdődtek az M3-as autópálya nyomvonalán, Gyöngyöستől kiindulva az előzetes leletmentések, amelyek négy megyét, Hevest, Borsod-Abaúj-Zemplént, Hajdú-Bihart és Szabolcs-Szatmárt érintették. Ez az autópálya-szakasz 175 km hosszúságú, s ezen közelítőleg 150 régészeti lelőhelyet rögzítettek a szakemberek. Rendkívül gazdagnak mondható tehát e terület történeti emlékeket illetően, hiszen az Északi-középhegység és az Alföld találkozásának régiója mindig is különleges volt mind kereskedelmi és gazdasági, mind pedig kulturális szempontból. Az útépitést megelőző leletmentések 1996 végéig tartottak, s mára gyakorlatilag ez a munkafázis befejeződött.

A négy megye múzeumi szervezetei a kezdetekben egyéni módon indították el az autópálya-feltárásokat és egyes szakaszokon saját elképzeléseik szerint folytatták a régészeti munkálatokat. Mint ahogy egy-egy megyén belül is akadozott a szakmai egyeztetés, úgy a megyék szintjén sem volt jellemző a komoly régészeti, módszertani egyeztetés a kezdetekben. A munkák előrehaladtával azonban természetes módon alakult ki a személyes és intézményi szintű konzultáció. Ennek nyomán az M3-as autópálya-leletmentésekkel kapcsolatban igen szoros együttműködés alakult ki az érintett megyék szakmai szervezetei között, sőt 1996 őszén Kelet-Magyarország megyei múzeumi szervezeteinek igazgatói értekezlete egységes elveket fogadott el az M3-as autópálya régészeti munkálataival összefüggésben. Ugyanakkor az ÉKM Autópálya Rt.-vel olyan megállapodást sikerült kidolgozni, amely a jövőbeli együttműködés konfliktus-mentes garanciája lehet.

A Hajdú-Bihar megyére eső 39,5 km-es autópálya-szakasz feltárásaiban a helyi szakemberek mellett az ELTE Régészettudományi Intézetének régészei is részt vehettek. Ez alkalmat

Muhi-Templomdomb
A lelőhely összesítő rajza
Excavated area of the site

jelentett arra is, hogy a régész-hallgatók egy részének gyakorlati képzése itt történjék. Polgáron ugyanis egy olyan régészeti bázist sikerült közös erővel létrehozni, ahol a feltárt leletek restaurálása, rajzolása, fotózása, tudományos feldolgozása és raktározása megvalósítható, tehát az ásatástól a múzeumi polcokig vezető folyamat egyes állomásait helyben lehetett követni. Ezzel megoldódott a hatalmas mennyiségű leletanyag tárolásának problémája is, mely minden múzeum számára az egyik legnagyobb gondot jelenti.

* * *

1996 végén, az előzetes leletmentési munkák befejeztével merült fel az igény arra, hogy az M3-as autópálya nyomvonalán feltárt kiemelkedő jelentőségű emlékeket a tudományos feldolgozást megelőzve tárjuk a látogató közönség elé. Ehhez nyújtott segítséget az ÉKM Autópálya Rt. és az M Három Konzorcium, s így vált lehetővé egy gyűjteményes kiállítás megrendezése a Magyar Nemzeti Múzeumban. A kiállítás 1997. május 17-én, a múzeumi világnap előestéjén nyitotta meg kapuit az érdeklődők előtt, majd a későbbiekben Miskolcon, Debrecenben, Egerben és Nyíregyházán is bemutatásra kerül.

Az ötlettől a kiállítás megnyitásáig és a színes katalógus megjelenéséig alig 5 hónap állt rendelkezésünkre, a munka elvégzése európai viszonyok között is jelentős

Polgár-Csőszhalom-dűlő
Légifelvétel az újkőkori településről
Aerial photo of the neolithic settlement

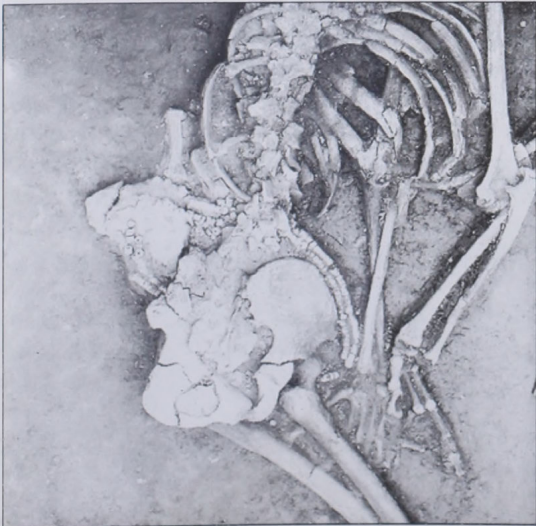

Polgár-Csőszhalom-dűlő
Összesítő rajz részlete az újkőkori telepről
Detail of the contour map showing the neolithic settlement

Polgár-Csőszhalom-dűlő
Újkőkori női sír
Neolithic female grave

Fotók - Photos: Kozma K.

teljesítménynek számít. Különösen így van ez, ha figyelembe vesszük, hogy e rövid idő alatt 33 régész és számos technikai segéderő munkáját kellett összehangolni. Alap gondolatunk az volt, hogy az érintett megyékből úgy válogassuk össze az egyes lelőhelyek anyagát, hogy azok időben az újkőkortól a középkorig képviseljék a történelem menetét. Ebben az értelmezésben az autópálya nem egyszerűen egy közlekedési útvonal, de a múltba visszavezető szimbolikus út is. Ezen az úton igyekeztük végigvezetni a látogatót: az utazás során 7000 év meghatározó állomásait ismerhetik meg a kiállított emlékek segítségével.

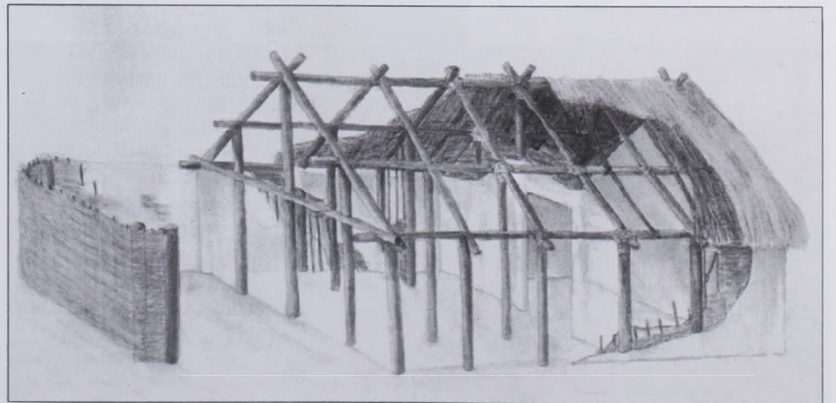
A 21 lelőhelyről származó leletgyűjtemények 7 korszak (az újkőkortól a középkorig) jellemző anyagi kultúráját mutatják be, e korszakokat a vitrineknél alkalmazott szín-kódok is hangsúlyozzák. A tárlókat az autópálya szimbolikus vonala köti össze, rajta az adott időszakok sajátos közlekedési eszközeit ábrázoltuk, amint éppen a jelenkor felé haladnak, hangsúlyozva így az út metaforisztikus értelmezését. (Ez az értelmezés adta a kiállítás címét is: „Utak a múltba”)

Az autópálya sávjához kapcsolva légifotók, ásatási felvételek, magnetómer-mérések képei kísérik a kiállított tárgycsoportokat. Ez az elképzelés túlmutat a hagyományos régészeti kiállítás rendezési elvein, hiszen a figyelem nem csupán a tárgyakra, hanem az ásatások külső és belső összefüggéseire is ráirányul.

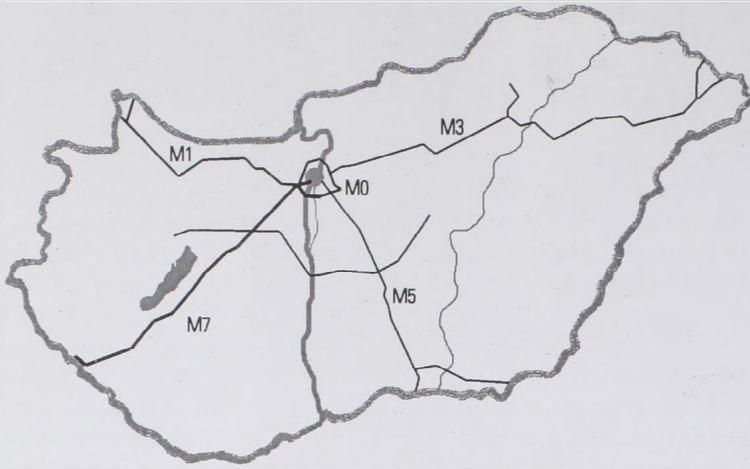
the new motorway was not simply a communications route, but a symbolic path leading back into the past. The finds from the twenty-one sites represent seven major historical periods. The showcases are connected by the symbolic line of the planned motorway, which bears reproductions of the characteristic vehicles used in transportation from prehistoric times to our own days. (This, in fact, suggested the title for the exhibition, 'Paths into the Past'.)

A catalogue offering a brief description of the sites and of the analytical techniques applied in their investigation was also published. This catalogue – containing also a description of the exhibited finds – meets the international standard required of such publications. This catalogue can be regarded as a preliminary report of the excavations, and the English summaries make the most important findings of these investigations also available to international research.

Újkőkori ház lehetséges rekonstrukciója
Possible reconstruction of a neolithic house

Magyarország gyorsforgalmú úthálózata. Hosszú távú fejlesztés.

The plan for development of the motorway system of Hungary

Az egyes korszakokat rövid történeti áttekintést nyújtó szöveg vezeti be, s ez – az egyéb magyarázó feliratokkal együtt – angol nyelven is megjelenik, így a kiállítás a külföldi látogató számára is érthető. (Ez a kiállítási elképzelés nem kis mértékben köszönhető Streicher András és a Pytheas Kft. terveinek grafikai-képi kivitelezésének.)

Kiemelkedő emlékek tartjuk a Polgár-Csőszhalom-dűlőn előkerült újkőkori falu leleteit, többek között egy áldozati kút leletegyüttesét. Hasonlóan ritka látványosság az a Muhiban feltárt középkori kút is, amelynek faszervezetét a kiállításon rekonstruáltuk, s benne állítottuk ki az ott talált tárgyakat.

* * *

A kiállítás megnyitásával egyidőben megjelent katalógus három részből áll: a kiállításon bemutatásra került lelohelyek ismertetése az ásató régészek tollából; az ásatások során alkalmazott, a feltárási eredményeket pontosabbá, árnyaltabbá tevő természettudományos módszerek (magnetométer-kutatás, térinformatika, állatsont- eszközanyag vizsgálat) leírása; a kiállított tárgyak listája.

A kiadvány Magyarországon eddig jószerével ismeretlen, újdonságnak számító nyomdai eljárással készült az Első Magyar Digitális Nyomdában. A katalógusban kizárólag színes képek jelentek meg – a szövegközi képek és ábrák száma 166, a kiállított tárgyak katalógusában közel 900 felvétel szerepel. A kiállításon is megjelenő korszakjelző színezést alkalmazhattuk a fejezetcímeinknél és a lapszámozásnál, megkönnyítve ezzel a látogató eligazodását. Így sikerült elmünk, hogy a kiál-

lításhoz kapcsolódó kiadvány ne csupán kísérője, hanem szerves része is legyen annak, színvilágában, mondanivalójában egyaránt. Ehhez természetesen az is szükséges, hogy a kiállítás és a kiadvány tervezése, létrehozása az első pillanattól fogva nem külön úton, hanem az alkotás folyamatában mindvégig egymást kiegészítve, támogatva, azonos munkatársak részvételével haladt.

Kiadványunkat úgy igyekeztünk összeállítani, hogy haszonnal tudja azt forgatni a kiállítást – remélhetőleg nagy számban – megtekintő művelt nagyközönség akár már a tárlat látogatása közben is. Ezért íródtak a korszakokat és a lelohelyeket bemutató rövid tanulmányok mindenki számára közérthető stílusban, mellőzve a szakcikkeknel elengedhetetlen lábjegyzeteket és részletes irodalmi hivatkozásokat, de mégis megadva az adott témával foglalkozó könyvek, rövidebb tanulmányok listáját, hogy a további, mélyebb ismeretekre vágyó olvasó is találjon köztük a maga számára megfelelőt.

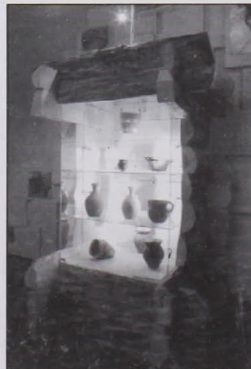
Ezért a sok színes, nagyméretű fénykép a kiállított tárgyak legszebbjeiről, hiszen kis méretük miatt gyakran a legmutatósabb, legértékesebb leletek felett átsiklik a látogató szeme, nem figyelhető meg kidolgozottságuk minden apró részlete, megmunkáltságuk művészete (pl. a kelta maszkos üvegyöngy, a népvándorlás kori fadény bajszos férfiarcot ábrázoló aranyverete.) Az ásatási felvételek pedig egy kicsit a kulisszák mögé engednek betekintést, bemutatva a régészeti feltárások munkamódszereit. Ezért készültek a számítógépes grafikával kiszínezett ásatási rajzok, élővé és értelmezhetővé téve a helyszíni megfigyeléseket.

Megcélzott olvasóink másik csoportját a szakma, a régészet képviselői jelentették – számukra készült a katalógus második része a kiállításon szereplő összes tárgy képével és rövid – angol és magyar nyelvű – ismertetésével. Ez megfelel az ilyen kiadványokban nemzetközileg is elfogadott kívánalmaknak. A színes felvételek minősége megengedte, hogy mellőzzük a hosszadalmas tárgyleírásokat. Addig, amíg az M3-as autópályán feltárt lelohelyek teljes közlése megjelenik, e kiállítási katalógus az előzetes közlemény szerepét töltheti be, amely az angol nyelvi kivonatok révén a nemzetközi szakkutatás számára is hozzáférhetővé válik.

Reméljük, hogy a kiállítás és az azt kísérő színes katalógus betekintést ad az érdeklődőknek az autópálya-építéssel kapcsolatos nagy léptékű régészeti munkálatokba, s ugyanakkor a szakmai eredmények első megmérettetéséhez is lehetőséget kínál.

Fotók – Photos: Dabasi A.

Részletek a kiállításból
Details of the exhibition

Magyar kiállítási kézikönyvek

Marosi Ernő

A nagy, részletes és alapos kiállítási katalógus divat, s ez a divat Magyarországon is terjedőben van – elegendő egy pillantás a mellékelt bibliográfiára. Az első fecskék alighanem az Európa Tanács kiállítási katalógusai voltak – a legelsőik egyike az *Europäische Kunst um 1400* 1962-es bécsi kiállításáé. A hetvenes években már virágzott a modern kiállítási iparnak ez a terméke és kísérő jelensége, s akkor indult meg az a folyamat, amelynek eredményeképpen mára már aligha számít komoly kiállításnak az, amelynek nincs súlyos, tekintélyes, nagy alakú és vastag, színes, fényezett kemény karton borítóval, esetleg kemény kötéssel ellátott, elegáns katalógusa. A verseny hamarosan hipertrófiás jelenségekhez vezetett: több kötetes művekhez, amelyeknek kiegészítésére, kezelhetetlenségük miatt, de azért is, mert tartalmuk rendszerint nem fedti teljesen a valóságos kiállításokét, olykor külön vezetőt, esetleg kiállítási „journalt” stb. adnak ki. A kiegészítés egyik formája (s megfelel annak a ténynek, hogy a katalógus voltaképpen a kiállítás előtt készül, tehát szerkesztői is rendszerint meglepetéssel szemlélik az általuk előkészített kiállításokat) az eredményeket közlő pótkötet vagy a kiállítások alkalmával tartott kollokviumokról szóló beszámolók. Így a kiállítások maradandó emlékei kilókban és polcfolyóméterekben mérhetők; a könyvbarátok és a szakkönyvtárak nélkülözhetetlen darabjaivá válnak. Hordozásukra már külön, hozzájuk illő s a kiállítás logójával díszített szatyrokat is szokás adni, ami nemcsak nagyonis szükséges, de általa a hazafelé tartó tulajdonos reklámhordozóvá is válik: kevésbé a kiállítást mint önmön műveltségét hirdeti. Jól, nem csekély, a sznobizmusra is célzó pszichológiai érzékkel kigondolt mechanizmus teszi sikeressé ezeket a kiadványokat.

Tudományos fontosságuk is igen nagy, elterjedésük a szó szoros értelmében korszakalkotó. Jelentőségük mindenekelőtt azzal a közkeletű tapasztalattal indokolható, hogy egy-egy kiállításból a kimért nyitvatartási idő elteltével annyi marad meg, amennyit belőle nyomtatásban regisztráltak. Ezek a katalógusok éppen a regisztrálást, mégpedig nemcsak a képek és az adatok, hanem a rendezés során végzett szellemi előkészületek mindenfajta eredményének megőrzését és közkinccsé tételét is szolgálják. Új, keverékműfajról van szó, amelynek elnevezése is ingadozik. A „katalógus” szó nem fejezi ki az újdonságot és a sajátos vonásokat; az itt-ott alkalmazott „kézikönyv” kifejezés pedig nehezen illik a 4–5 kilós kötetekre. Valójában valamennyi új típusú katalógus a kiállítási katalógust és az ahhoz nemcsak előszóként járuló, hanem rendszerint több, különféle aspektust tárgyaló apparátust alkotó tanulmányokat egyesíti magában. A katalógus tehát olyan tudományos művel van összekötöttesben, amely ritkábban monográfia-jellegű, rendszerint sok szerzős tanulmánykötetnek felel meg. A

nagy, átfogó témák esetében különösen fontos ezeknek az interdiszciplináris jellege. A katalógus-rész sem egyszerű műtárgysor, a kiállítási tárgyak egyszerű azonosító adataival, hanem megfelel a korábban inkább csak állandó múzeumi gyűjtemények anyagából készített tudományos katalógusok követelményeinek. (Ettől a követelménytől az itt tárgyaltak közül csak a *Nagybánya-émlék-kiállítás*²² tér el, igen terjedelmes dolgozatokkal, ám a kiállított művek egyszerűsített műtárgysorával.) A mai katalógus-iparban e címszavak követelményei már többé-kevésbé standardizálódtak. Igen fontos elemük a kiállítási tárgy szabatos „nacionáléja”: azonosító adatainak (a személynek, a tárgynak, a kornak, továbbá a legfontosabb fizikai jellemzőknek, az anyagnak, méretnek és a technikának) közlése. Ugyancsak általános követelmény mindennek szöveges indokolása: a proveniencia adatainak közlése, az azonosításra, datálásra, attribúcióra tett javaslat indokolása, esetleg leírással, elemzéssel, az eltérő véleményekkel vitatkozó fejtegetésekkel. A tudományos katalógusoktól vett követelmény a cikkek (lehetőleg annotált) bibliográfiai dokumentációja is. Ez a lényeg. Manapság mindehhez a teljes (illetve a részletekre is kiterjedő) illusztráltság követelménye is járul. Mindezek alapján érthető az az állítás, hogy a mai művészettörténet-írás eredményeink jelentős része katalógusokban csapódik le. Hozzájárulnak ehhez a nagy kiállítási vállalkozásokhoz kapcsolódó restaurálások, laboratóriumi vizsgálatok, amelyek első kézből való eredményeit is gyakran a katalógusok közlik.

Legnagyobb jelentőségük azonban abban rejlik, hogy anyagukat újszerű, rendszerint megismételhetetlenül egyedülálló kontextusban mutatják be. Ez a kontextus lehet egy művészi életmű, irányzat, mozgalom vagy egy gyűjtemény rekonstrukciója, valamely műfaj vagy technika emlékeinek kiállítása, egy-egy művészeti vagy tör-

Hungarian exhibition handbooks

The subject of the review is 25 catalogues for Hungarian art exhibitions, which correspond to the usual type of extensive, illustrated and weighty catalogues or exhibition handbooks known from the sphere of international exhibitions. The first appeared in 1982, in an Austrian edition, on the occasion of the Matthias Corvinus exhibition in Schallaburg, which was one of the series of 'Niederösterreichische Landesausstellungen'. The genre spread to a greater extent however, from the beginning of the 1990s.

The early history of this type of catalogue in Hungary and in the Hungarian language is rather unusual. In the 1970s, the Art-history Research Group of the Hungarian Academy of Sciences was experimenting with the introduction of large exhibition catalogues as an artistic form, principally in connection with the eight volume work 'The History of Art in Hungary', which was at that time, and still is, in preparation, and particularly related to exhibitions dealing with medieval art history and the 19th century. The contents of these are generally of equal standard with foreign examples, but the workmanship is rather primitive.

The review only deals with the external features of Hungarian catalogue production. It is amusing to observe, that the structure developed for international catalogue production appeared for a long time as an external feature of Hungarian catalogues. This is not a matter of incidental facts or empty formalities however, but of communications which give

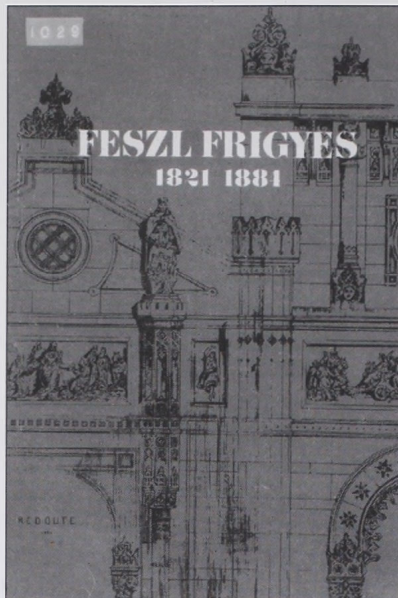

insight into the background 'infrastructure' of business involved with the exhibitions. If these sections, separate from the essential, scientific main parts, the studies and the actual catalogue section, prove merely to be formal obligations to protocol which may be neglected, or concessions to custom, then this would indicate a lack of background, and therefore that those responsible for the scientific and technical implementation had been left to their own devices.

It is striking that pages commemorating the patrons (dynasts, head of state, ministers) and lists of prominent members of the preparation committees and board of advisors are not usually found in the Hungarian catalogues. This is not a sign that significant social elements would like to bathe in the light cast on the by exhibitions, which would be an indication of the weak social background of the business involved with the exhibitions. At the same time, this space is filled to an increasing extent by expressions of gratitude to those offering financial support, as well as generous foundations, funds and firms. It is as if the structures for communicating genuine social and cultural demands between the organisers and the supporters did not exist. This is also indicated by the fact that sponsorship through genuine advertising in the catalogues is extremely rare.

Similar lists of names for the large foreign exhibitions are often very detailed, and report on advisors, categories of work involving conservation, restoration, delivery, installation, public services etc. are also indicated. The Hungarian lists are not less extensive, but it is mainly the staff of the museum organising the exhibition which is mentioned, and rightly so, as they usually perform a heroic task. Behind most of the

ténelmi korszak (sokszor egyetlen uralkodó vagy egy dinasztia) reprezentatív emlékeinek felvonultatása, olykor valamely művészettörténeti vagy kultúrtörténeti koncepció illusztrálása. A szándékolt kontextus szerint is különböznek jellegükben a katalógusok: hol művészmonográfiáknak felelnek meg, hol corpus-szerűek, máskor pedig a szintézisek közé kíváncsoznak. Kijátsszák a könyvtárosok és bibliográfusok rendszerező kategóriáit is, amelyekben a katalógusok általában a rendező intézmény nevével jelennek meg. Komplex jellegük miatt sűrűn igénylik a keresztbe utaló címszavakat.

Magyarországon és magyarul ennek a katalógus-típusnak különös előtörténete van. Az 1970-es években a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutatócsoportja kísérletezett az akkor ritka becsű könyvtári gyarapodásnak vagy még nagyobb becsű úti zsákmánynak számító, nagy kiállítás-katalógusok műfajának meghonosításával. Mindenekelőtt az (azóta is) előkészületben lévő, nyolc kötetes *A magyarországi művészet története* munkái kapcsán. Különösen annak két szakaszában, a középkori művészettörténetben és a 19. században volt fontos az anyagnak az egész országból való összegyűjtése és együttes áttekintése. (A külföldről való kölcsönzés kísérletei mindig csak részleges és véletlenszerű eredményt hoztak.) Ennek a munkának az eredménye a két székesfehérvári kiállítás katalógusa, az *Árpád-kori kőfaragványok*¹ (1978) és a *Művészet I. Lajos király korában 1342-1382*² (jubileumi alkalommal, 1982), meg a Budapesti Történeti Múzeumban rendezett *Művészet Zsigmond király korában 1387-1437*³ (1987). A két 19. századi kiállítás színhelye és társrendezője a Magyar Nemzeti Galéria volt: 1980-ban a *Művészet Magyarországon 1780-1830-é*,⁴ 1981-ben a *Művészet Magyarországon 1830-1870-é*.⁵ Az öt, összesen nyolc kötetet kitevő katalógus szövege ma is helytálló, idézettségük kiemelkedő, használatukról a belőlük kiinduló kutatások tanúskodnak. Bennük afféle „magyar narancs” valósult meg: az akkor már népszerű nagy kiállítási kézikönyvek tartalmi követelményeit egyre nagyobb lélegzetű tanulmányokkal és egyre népesebb szerzőgárdával megvalósító szöveg és a stencilsokszorításnál csak alig valamivel elegánsabb nyomdai kivitel, a puha kar-

tonra két színnel nyomott borítókkal, az „emlékeztetőül” szánt, táblákká egyesített, bélyegnagyságú „reprodukciókkal” – eleinte azokból is csak válogatásokkal. Nemrég az egyik katalógus egy ronggyá olvasott példányát a tanszéki könyvtárban bekötötték: elszoruló szívvel észleltem, hogy a kemény táblában majdnem megtevesztően könyvszerűen hat.

Magyar művészettörténeti anyag korszerű, az alsó-ausztriai tartományi kiállításokon szokásos katalógusban először a *schallaburgi Mátyás-kiállítás*⁶ alkalmával, 1982-ben jelent meg. Amikor a kiállítást 1983-ban Budapesten is bemutatták, ezt a Nemzeti Galéria ügyesen egészítette ki egy Török Gyöngyi által kivonatként és egyben a budapesti kiállítás eltéréseinek regisztrálására szerkesztett magyar nyelvű füzettel.⁷ Ezzel a schallaburgi katalógus budapesti árusításának révén a magyar látogatók számára mintegy honosították az ausztriai kiadványt. A Nemzeti Galériát hamarosan követte az Országos Széchenyi Könyvtár 1985-ös *Kódexek a középkori Magyarországon* című kiállításával.⁸

Az akadémiai művészettörténeti intézet katalóguskiadványaihoz hasonlóan, szerényebb (ha nem is annyira kezdetleges) kiállítású, de szövegükben teljes értékű munkák továbbra is megjelentek. Ilyen volt a Magyar Nemzeti Galéria 1980-as (meglepő, hogy a kiállítások nyitvatartási dátumainak napi pontosságú feltüntetésének szokásától eltérve, az évszám is csak az előszóból derül ki!) *Barokk tervek és vázlatok 1630-1760*⁹ című kiállításának katalógusa. Ebbe a típusba tartozik az Iparművészeti Múzeum nagy vállalkozását kísérő, alapvető tudományos jelentőségű katalógus-sorozat, *A európai iparművészet stíluskorszakai*¹⁰ címmel: *Reneszánsz és manierizmus*: 1988, *Barokk és rokokó*: 1990, *A klasszicizmustól a biedermeierig* 1990; *Historizmus és eklektika* 1992; *Szeccszó* 1996. Az átmeneti típusnak a szerény lehetőségeket nagy gondtal és figyelemmel kifejezetten a kis katalógus javára fordító, legszebb képviselője Komárik Dénes *Feszli Frigyes*¹¹ kiállításának (BTM) 1984-es katalógusa. Hallatlanul tömör szövegével, lakonikus, de mindenütt helytálló címszavaival, illusztrációival lényegében mindazt nyújtja mint a későbbi, immár nagy terjedelmű építészkiállítás-katalógusok. *Feszli- Ybl*¹²–*Schickedanz*:¹³ a tartalommal csak részben indokolható terjedelemlövedék tendenciája tagadhatatlan.

Az 1982-es schallaburgi kiállítás katalógusa nemcsak egy jól bejáratott kiállítás- és katalógusgyártó üzemág termékét hozta, hanem a kiállítási katalógusnak mintegy szabványos szerkezetét is. Mulatságos, hogy ez a szerkezet sokáig mennyire külsőségként jelent meg a magyar katalógusokban, Pedig nem mellékes tényekről, üres formalításokról van szó, hanem a kiállítási vállalkozások megvalósulásának hátterébe, „infrastruktúrájába” bepillantást nyújtó közlésekről. Ha tehát ezek az érdemi, tudományos főrészekről, a tanulmányoktól és a tulajdonképpeni katalógus-résztől elkülönülő részek csak formális, elhanyagolható protokoll-kötelezettségnek, a szokásnak tett engedelmének minősülnek, ez éppen a háttér hiányosságára, s ezáltal a tudományos és technikai megvalósítás felelőseinek magára maradására utal.

Hogyan is szoktak alakulni a nagy, nemzetközi kiállítási katalógusoknak kísérő, reprezentatív oldalai? Mivel

könyvekről van szó, az első négy oldal, a „címnegyed” a könyvkiadás követelményeihez alkalmazkodik, a 4. oldalon, a belső címlap hátoldalán a könyvek szokásos adataival, a szerkesztő, kiadó, tervező és kivitelező megnevezésével, szabályos impresszummal. Ezt a publikációkra vonatkozó – nem is íratlan – szabályt általában mindig betartják, ha több-kevesebb ingadozással is: így az Ybl-katalógusnak a 6. oldalára került az impresszum: nyilván a köszönetnyilvánítás buzgalma szorította oda – nem baj, a könyvtáros azóta csak megtalálta! Különösebb és kifejezettebb kíváncsivá tesz a Nemzeti Galéria katalógusaiban újabban feltűnő utalás a PANNON GSM-mel való közösködésre, ami alighanem idegen babérokkal való ékeskedés a cég részéről – „kiadni” ugyanis ez esetben nem annyit tesz, mint kinyomatni, hanem azt, hogy „szerkeszteni” (pl. edit, herausgeben).

Igazán nagy kiállítási vállalkozások esetében itt hatalmas protokoll-listák következnek: a *védnökök* (dinaszták, államfők, miniszterek) emléklapja, a *prominens előkészítő bizottságok* és a *tudományos tanácsadó bizottságok* névsorai. A hazai katalógusokban ezek nem szokásosak. Egyetlen kivétel: az 1992–93-as barokk év tudományos tanács által előkészített, magas rangú védnöki testület által pártfogolt vállalkozása. Egyébként itt ott megjelenik egy-egy előszó, beköszöntő, amely alá autográf aláírás kívánkozik. Néhol tanácsadóknak is van nyoma, de annak semmi jele, mintha jelentős hazai társadalmi tényezők fűrődnének a kiállításokból rájuk vetülő fényben. Ez egyébként érthető is: az itt szemlézett nagy katalógusok többsége, ellentétben a nemzetközi kiállítások gyakorlatával, – s ebben az ellentétben rejlik a leglényegesebb különbség – eleve, vagy a szervezők eltérő szándéka ellenére, kizárólag belügy. A megnyitón és az azt követő fogadáson való megjelenésen túl a részvételtől más publicitás nem remélhető. Ritkák is a valóban nagy arányú, nemzetközi vállalkozások, amelyek ilyen tekintélyes védnökséget igényelnének. Érdekes megfigyelni, hogy – egyre nagyobb mértékben – a finansiális támogatóknak szóló *köszönetnyilvánítás* és (a korábban kötelességszerűen dicsért főhatóságokon túl) az áldozatkész alapítványok, alapok, cégek felsorolása tölti ki ezt a helyet. Mintha hiányoznának a valóságos társadalmi kulturális igények transzmissziós szerkezetei a szervezők és a támogatók között. E tekintetben az 1996-os millecentenáriumi év páratlanul gazdag termése ígér – remélhetőleg nem csak egyszeri – változást.

Kezdetben a magyar katalógusokban a szponzorálás érdektelenségét az jelezte, hogy – ellentétben a külföldi katalógusok végén található hirdetési részekkel – ilyen mellékletek hiányoztak; újabban legalább a cégemlékmákat kötelességszerűen közlik; az alkalomhoz szabott hirdetéseket ritkán. (Üdítő kivétel a Schickedanz-katalógus.)

A katalógusok további elengedhetetlen kelléke a *stáblista*, a kiállítás megvalósításában részt vettek névsora. A nagy külföldi kiállítások hasonló névsorai gyakran igen tagolt, pontosan működő szervezetekről, a szakmai vezetésen, tanácsadáson túl konzervatori, restauratori, szállítási, installációs, közönségszolgálati stb. munkamegosztásról számolnak be. A hazai névsorok nem kevésbé bőségesek, de többnyire a rendező műzeum munkatársai kapnak bennük említést – megérde-

melten, rendszerint heroikus különmunkájukért. A legtöbb kiállítás és katalógus mögött egyetlen, minden felelősséget vállaló vevő személy munkája van; minden katalógusban valakinek aránytalanul nagy erőfeszítése

ölt testet – ez a szervezet primitívitásának ára. A professzionális kiállítás-csinálók Magyarországon egy-két, általánosan nagyra becsült, sűrűn foglalkoztatott rendezőt leszámítva – ma még aligha élnének meg – legalább is a katalógusok tanúsága szerint, talán a nélkülözhetetlen restaurátorok kivételével. Úgy látszik, hogy a Nemzeti Galéria körében van kialakulóban a kiállítás-csinálásnak és az azt kísérő katalóguskiadásnak olyan gyakorlata, amely (erről tanúskodik az 1996-os *Mons Sacer kiállítás*,¹⁴ amelynek három kötetes katalógusa az eddigi legnagyobb szabású munka) alkalomadtán már külső vállalkozások sikerre juttatására is képes. Ugyancsak a professzionalizálódás első jelei közé tartozik, hogy a tudományos katalógus-kiadás kezdeteinél fontos szerepet játszó akadémiai kutatóintézet szerepe az utóbbi évtizedben halványul, miközben munkatársai rendre fontos részt vállalnak, különösen a katalógusok tanulmányainak megírásában.

A katalógusok további elemi kelléke a *kölszönzők jegyzéke*. A rideg listázástól a hálaadás-szerű köszönetnyilvánításig terjedő hazai listák többnyire nélkülözik a felsorolt intézményeknél talált partnerek, gyűjteménykezelők, szakértők munkájának megbecsülését, az érdemben rendelkezésre álló munkatársak kollegiális elismerését. Ennél csak egy nagyobb hiba akad: ha az egyébként kiváló gyűjteménykezelőt – a vállalkozás egészéről alig tud, s ezért formálisan teljesítő, lényegében a műzeumi leíró katon megenésített és stilizált változatát nyújtó – szerzőként vonják be a munkába.

Ez a megoldás is hozzájárul a többnyire tekintélyes méretű *szervónévsorokhoz*. Nagyon kevés az egész szakterület mozgatójánál kisebb terjedelmű vállalkozás. Ennek egyik oka kétségtelenül az ilyen munkálatok nagy presztízse, egyéb publikációs lehetőségek egyre nehezebb hozzáférhetősége. Az ökonomikusan szervezett, fegyelmezett, zárt műhelymunka ritka szép példája az *Aranyérmek, ezüstkoszorúk*¹⁵ katalógus. Nehéz meg-

exhibitions and catalogues is the the work of one single person, who carries all responsibility on his shoulders; the disproportionate efforts of this person are embodied in each catalogue, which is the price to be paid for having a primitive organisation. Apart from one or two highly regarded and frequently employed organisers, professionals involved with exhibitions in Hungary would hardly make a living today, at least judging by the evidence of the catalogues, apart possibly from those carrying out essential restoration work. It appears that a price is being established in National Gallery circles, in connection with the production of exhibitions and the publication of accompanying catalogues, which on occasions is even capable of promoting the success of external business (the 1996 *Mons Sacer* exhibition bears witness to this, the three volume catalogue for which is the most extensive work to date).

Most of the Hungarian catalogues publish in imposing list of authors' names. There are very few enterprises which are smaller than the promoters of the whole area of expertise. One reason for this undoubtedly the great prestige of such works, and increasing difficulty in finding other opportunities for publication. It is difficult to discover the reason for employing too many authors: is it a feeling of solidarity, self-insurance against opposing opinions, or national, central ambitions? The disadvantages of this method are obvious however. The editors are faced with almost insurmountable difficulties, and they usually do not succeed in patching up the less well-informed articles.

The majority of the catalogues are related to external occasions, such as anniversaries or national holidays (like the latest, 1100th anniversary of the conquest of Hun-

gary), and the connection may be natural or artificial. there are relatively few exhibitions which have been necessitated by the demands of research or accumulated results.

Bibliográfia

1. *Árpád-kori kőfaragványok*. Kiállítás: Székesfehérvár, István Király Múzeum, 1978 május–augusztus. A katalógust szerkesztette: Tóth Melinda, Marosi Ernő. Budapest–Székesfehérvár, MTA Művészettörténeti Kutató Csoport. István Király Múzeum, 1978. 386 p. ill.
2. *Művészet I. Lajos király korában 1342–1382*. Kiállítás: Székesfehérvár, István Király Múzeum, 1982 szeptember 11–1983 március. A katalógust szerkesztette: Marosi Ernő, Tóth Melinda, Varga Lívia. Budapest, MTA Művészettörténeti Kutató Csoport 1982. 399 p. 80 t.

3. *Művészet Zsigmond király korában 1387–1437* – Kaiser Sigismund und seine Zeit in der Kunst. Kiállítás: Budapesti Történeti Múzeum, 1987 május 29 – november. I. Tanulmányok 458 p. 91 kép, II. Katalógus 559 p., ill. Szerk.: Beke László, Marosi Ernő, Wehli Tünde. Budapest, 1987, MTA Művészettörténeti Kutató Csoport
4. *Művészet Magyarországon 1780–1830*. Kiállítás: Magyar Nemzeti Galéria, 1980 június – augusztus. A katalógust szerkesztette: Szabolcsi Hedvig, Galavics Géza. Budapest, MTA Művészettörténeti Kutató Csoport, 1980. 328 p. 88 t.

mondani, mi lehet az oka a túl sok szerző mozgatásának: a szolidaritás érzete-e, az ellenvéleményekkel szembeni önbiztosítás, vagy „országos”, „központi” ambíciók; e módszer hátrányai azonban nyilvánvalók. Általuk szinte leküzdhetetlen terhek hárulnak a szerkesztőkre, akiknek rendszerint nem sikerül eldolgozni az egészről kevésbé informált cikkek varratait. Másrészt, a nagy vállalkozások visszhangtalanságának egyik fő oka az, hogy minden katalógusba szerzőként „belekompromittálódnak” a lehetséges recenzensek, aiktól a koncepciók és a megállapítások érdemi kritikai mérlegelése várható lenne. Pedig elsősorban az alapos szakmai kritikákban állna a nagy munkák tudományos haszna. A méltatás a napi sajtótól nem várható, a tanulságok hasznosítható levonása sem – ezek hiányában marad a múlt esemény, regisztrálható valamekkora látogatószám, s a többi néma csend.

Milyen alkalmak vezetnek egy-egy nagy katalógus hazai kiadásához? A kérdésre nehéz válaszolni: legközelebb járunk az igazsághoz, ha a rendezők bátorsággal párosult vállalkozó kedvét és kialakult vagy egy-egy alkalomra megszerzett szponzori háttérét tételezzük fel motívumokként. Az elsöre negatív példa, hogy a Szépművészeti Múzeum – mégoly jelentős vagy éppen revelatív kiállításai esetén is – megalégszik kis katalógusok vagy kiállítási „journal”-formájú vezetőik kiadásával. Igaz viszont, hogy külföldi kiállításait többnyire igen szép, testes (és itthon alig publikus) kiadványok kísérik, amelyek azonban nem vehetők tekintetbe a hazai kiadványok között. A sikeres kivételek közé tartozik az emlékezetes *Pulszky Károly emlékének* szentelt 1988-as kiállítás katalógusa,¹⁶ majd 1996-ban a velencei festészeti kiállításé.¹⁷ A kialakult bázis tette a Nemzeti Galériát a katalógus-produkció vezető műhelyévé.

A katalógusok többsége külső alkalomhoz kapcsolódik: évfordulókhoz, országos ünnepekhez (mint a honfoglalás legutóbbi, 1100. évfordulója), természetesen vagy mesterségesen keresve a csatlakozást. Viszonylag kevés az olyan kiállítás, amelyet a kutatás igényei, a felhalmozódott eredmények kényszerítettek volna ki. Kétségtelenül ilyen motívumok játszottak közre a két barokk-kori katalógus^{18–19} témaválasztásában – és már-már ezoterikusan megfogalmazott címük megválasztásában. Ezek az eredetileg a közép-curópai kezdeményezés kulturális programjához kapcsolódó, nagyszabású, több helyszínhez kötődő kiállítások, a nagyívű, magas szakmai igényességszintű koncepció (az időközben kialakult politikai légüres tér miatti) magára maradásának szomorú példái. Jellemző, hogy a napilapok kritikái visszhangja is csak erre az elemre – s nem a csonkaságában is szenzációs anyagra és a katalógusok jelentős tudományos eredményeire – koncentrált. Igaz, hogy ehhez a vállalkozáshoz fűződik a hazai katalóguskiadás legnagyobb anomáliája: a két, nehezen követhető koncepció élvezetéhez elengedhetetlenül fontos katalógus valójában emlékkönyvként, utólag jelent meg.

A humanizmus Pannónia-felfogására épített koncepció jelentős, de valójában egy túlhajtott ötlet szerény magvaként működött a *Pannonia Regia*-kiállításon.²⁰ Hasonló extenzivitás jellemezte a Nemzeti Múzeum ünnepi *Honfoglalás*-kiállítását.²¹ Kétségtelenül koherens koncepció, voltaképpen Balogh Jolán életműve eredmé-

nyeinek felmutatása volt az 1982-es schallaburgi kiállítás alapja – most a *Pannonia Regia* kiállítás értelmét részben ennek (s a korábbi, sorozatos középkori kiállításoknak) revíziója, az újabb koncepciók és tárgyi gyarapodások nyilvánosságra hozatala adta. Legutóbb, a Nemzeti Galéria MS-mester tábláiból rendezett kiállítása tűnt fel tisztán tudományos-muzeológiai problémáról közölt tematikájával.²² Ilyen típusú kiállításokra a legjobb példák a párizsi Louvre híres *dossier*-kiállításai. A kísérlet jelentőségét jól jellemzi, hogy az új eredmény szinte a látogató szeme láttára született meg. Amit a katalógus még csak valószínűségeként említ, a Lille-i Királyok imádásának a sorozathoz való tartozása a kiállításra vált bizonyossággá.

Ugyancsak koherens kép, a historizmus építészeti és tárgyi kultúrájának (az éppen esedékes, de szerencsére önként kronológiai rendbe illeszkedő centenáriumból eltekintve is) tudatosan épülő panorámája van kialakulóban a monografikus építész-kiállítások sorozatában. Hozzájuk jól illeszkednek azok a vállalkozások, amelyek éppen a historizmus korszakának kedveltségét, a rá vonatkozó kutatások intenzitását és aktualitását, nem utolsósorban pedig a még raktárakban rejtőző, kiállításra váró művek és dokumentumok gazdagságát bizonyítják. Erre a számla fűződik a Magyar Tudományos Akadémia gyűjteményei,²³ majd 1996-ban a palotája 1861-es pályázati tervrajzait²⁴ bemutató kiállítások katalógusai, s a talán legtisztábban eszmei koncepcióból kiinduló vállalkozás, a Nemzeti Galéria 19. századi művészkultusszal és műpártolással foglalkozó katalógusa.¹⁵ Nagy erénye az is, hogy kitűnően rekonstruálta az egykor egységes koncepció szerint gyűjtött, ma különböző múzeumok között széttagolt anyag fizikai és szellemi kontextusát, ezzel a hazai gyűjteményekben rejlő egyik nagy lehetőségre is utalva. Feltűnő, mennyire hiányoznak a múzeumi sajátos tudományos munkából, különösen a restauratori eredményekből kiinduló vállalkozások – a viszony inkább fordított: ilyesmire inkább csak a kiállítások előkészítése során kerül sor.

Szemlélnk bizonyára nem lehet teljes: a magyar művészettörténeti irodalom bibliográfiája jelenleg 1986-nál tart, így kontrollálni is csak ötletszerűen lehet. Ez a bibliográfiai helyzet vélhetően szükségképpen visszahat a katalógusokra is: megfelelő kézikönyvek hiányában minden egyes munka során új bibliográfiai gyűjtést kell végezni, a kiadottak támaszát nélkülözve; sőt, katalógusról-katalógusra változó a rövidítések rendszere is. Ugyancsak nehéz számot adni arról, ami hasonló katalógust igényelt volna, de elmaradt: a példák a Nemzeti Galéria legutóbbi Csontváry-kiállításától (magyar katalógusa nem jelent meg) az Országos Műemlékvédelmi Hivatal 1996-os, revelatív, *A magyar műemlékvédelem első száz éve*²⁵ című kiállításáig (katalógus helyett tanulmánykötetet adtak ki) sorolhatók.

Az itt számbavett publikációk gyarapodása bizonyosan nem jelenti még ezek követelményé, magától értetődővé válását, alighanem annak tudatosulását sem, mikor kell feltétlenül nagy katalógus kiadását szorgalmazni. Nem tudni, kik e katalógusok címetztjei: a rövid kivonatot vagy a tanulmányok egy részének szövegét meghaladó terjedelmű idegen nyelvű szöveg ritkaság. (Ehhez képest felesleges luxus a *Nagybánya*-kataló-

gus²⁶ német és angol nyelvű rezüméje.) Ezért nagy katalógusaink nemzetközi (ez a lehetséges fő felvevő piac!) használata és csereforgalma éppúgy feltételezi a mindenhol jelenlévő magyarul tudók segítségét, mint a rezümék sokszor bizonytalan idegen szaknyelvi kvalitása. Marad a magyar olvasó, aki a katalógusok meredeken eszkalálódó áraival találja szemben magát. Az a kevésbé vásárlóképes, jórészt bérből és fizetésből élő értelmiségi és diákréteg, amelynek érdeklődésére ezek a kiadványok számíthatnak, egyre inkább a közönytárakban juthat hozzájuk – persze, funkcióellenesen, utólag. Nálunk egyelőre nem fedezhetők fel nyomai annak az üdörös gyakorlatnak, hogy a kiállítás látogatói a katalógust a helyszínen kedvezményes áron kaphatják meg, a könyvkereskedői forgalomban viszont drágábban. Néhány célkitűzés és alapvető kérdés tisztázása bizonyára használni fog a további produkciónak is. ■

5. *Művészet Magyarországon 1830–1870* Katalógus I–II. Magyar Nemzeti Galéria 1981 augusztus–november. A katalógust szerkesztette Szabó Júlia, Széphelyi F. György. Budapest, MTA Művészettörténeti Kutató Csoport, 1981. 580. 124.

6. *Matthias Corvinus und die Renaissance in Ungarn 1458–1541* Schallaburg 1982. 768 old., 86 színes és számos fekete-fehér kép

7. *Mátyás király és a magyarországi reneszánsz 1458–1541* Írta: Török Gyöngyi, Magyar Nemzeti Galéria Budapest, 1983. 156 old. 93 fekete-fehér kép

8. *Kódexek a középkori Magyarországon* – Országos Széchényi Könyvtár, angol, német és orosz nyelvű rezümé. Budapest, 1985. 296 old., számos kép és 105 (ebből 34 színes) tábla

9. *Barokk tervek és vázlatok 1650–1760*. Bev., a katalógust írta és összeáll. Voit Pál. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 1980. 175 p. ill.

10. *Az európai iparművészeti stíluskorszakok*. A kiállítás-sorozatot rend., a katalógusokat szerk.: Péter Márta

I. *Reneszánsz és manierizmus*. Kiállítás az Iparművészeti Múzeum gyűjteményéből. Katalógus. 1. szövegkötet. 2. képkötet 1990. 189 p. 171 t.

II. *Barokk és rokokó*. Kiállítás az Iparművészeti Múzeum gyűjteményéből. Katalógus. 1. szövegkötet. 2. képkötet 1990. 189 p. 185 t.

III. *A klasszicizmustól a biedermeierig*. Kiállítás az Iparművészeti Múzeum gyűjteményéből. Katalógus. A kiállítást rend., a katalógust

szerk.: Batári Ferenc, Tompos Lilla. 1. szövegkötet. 2. képkötet 1990. 126 p. 179 t.

IV. *Historizmus és eklektika*. Kiállítás az Iparművészeti Múzeum gyűjteményéből. Katalógus. A kiállítást rend., a katalógust szerk.: Batári Ferenc, Vadászi Erzsébet. 1. szövegkötet. 2. képkötet 1992. 209 p. 254 t.

V. *Szecesszió. A XX. század hajnala*. Kiállítás az Iparművészeti Múzeum gyűjteményéből. Katalógus. A kiállítást rend.: László Emőke, Pandur Ildikó. A katalógust szerk.: Szilágyi András, Horányi Éva. 1. szövegkötet. 2. képkötet 1996. 277 p. 290 t.

11. *Feszl Frigyes 1821–1884*. Kiállítás: Budapesti Történeti Múzeum, 1984. A katalógust írta: Komárik Dénes. Budapest, BTM, 1984. 194 p. 47 t.

12. *Ybl Miklós építész, 1814–1891* – A Hild-Ybl Alapítvány kiállítása a Budapesti Történeti Múzeumban – szerk. Kemény Mária, Farbak Péter (Dénes Komárik–József Sisa: Miklós Ybl (1814–1891) – Budapest, 1991. 280 old. 16 színes tábla, számos fekete-fehér kép

13. *Schickedanz Albert 1846–1915. Ezredévi emlékművek múltjának és jövőjének*, Millennial Monuments for the Past and the Future – szerk. Gábor Eszter, Verő Mária – Szépművészeti Múzeum, Budapest, 1996. 456 old. számos színes és fekete-fehér kép

14. *Mons Sacer 996–1996. Pannonhalma 1000 éve, I–III.*, szerk. Takács Imre, német nyelvű rezümék. Pannonhalma 1996. 636+383+320 old. számos színes és fekete-fehér kép

15. *Aranyérme, ezüstkoszorúk, Művészkultusz és műpártolás Magyarországon a 19. században* – Goldmedaillen, Silberkränze, Künstlerkult und Mäzenatur im 19. Jahrhundert in Ungarn. Konceptió: Sinkó Katalin. A Magyar Nemzeti Galéria és a PANNON GSM közös kiadványa, Budapest 1995. 393 old. 32 színes, számos fekete-fehér kép

16. *Pulszky Károly in memoriam*. Szépművészeti Múzeum, Budapest, 1988. Szerk.: Mravik László, 148 p. 70 ill.

17. *„Te évszázadok kegyence” A festők és Velence*. Szépművészeti Múzeum, Budapest, 1996. Szerk.: Barkóczy István. 136 p. színes ill.

18. *Zsánermetamorfozisosok, Világi műfajok a közép-európai barokk festészetben* – The Metamorphosis of Themes. Secular Subjects in the Art of the Baroque in Central Europe. Székesfehérvár 1993. Szerk.: Mojzer Miklós, Budapest, é.n., 407 old., számos színes és fekete-fehér kép

19. *Barokk művészet Közép-Európában. Utak és találkozáspontok* – Baroque Art in Central Europe. Crossroads – Budapesti Történeti Múzeum 1993. Szerk.: Galavics Géza, Budapest, é.n., 465 old., számos színes és fekete-fehér kép

20. *Pannonia Regia – Művészet a Dunántúlon 1000–1541*. Kunst und Architektur in Pannonien 1000–1541. Szerk.: Mikó Árpád, Takács Imre, Magyar Nemzeti Galéria Budapest, 1994. 626 old., számos színes és fekete-fehér kép

21. *„Őseinket felhozád...” A honfoglaló magyarság*. Szerk. Fodor István, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 1996. 480 old., számos színes kép

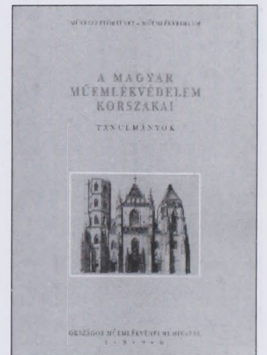
22. *„Magnificat anima mea Dominum”* MS mester vizitációképe és egykori selmebnányai főoltára. A Magyar Nemzeti Galéria és az esztergomi Keresztény Múzeum kiállítása. Magyar Nemzeti Galéria, 1997. március 14 – május 25. A katalógust szerkesztette Mikó Árpád. Budapest, 1997. 244 p. ill.

23. *A Magyar Tudományos Akadémia és a művészetek a XIX. században* – The Hungarian Academy of Sciences and the Fine Arts in the Nineteenth Century. Szerk.: Szabó Júlia, Majoros Valéria – Budapest, 1992. 336 old., számos fekete-fehér kép, színes mellékletek

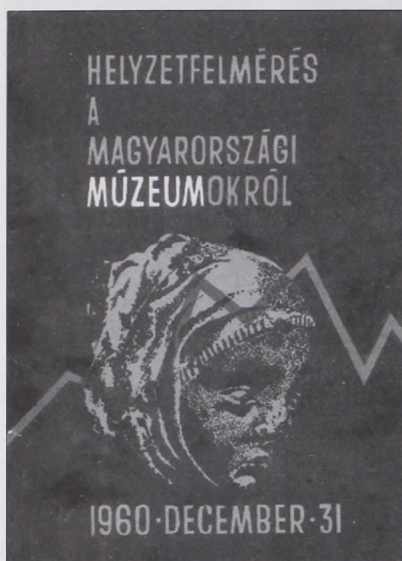
pläne für den Palast der Ungarischen Akademie der Wissenschaften, Katalógus és források/Katalog und Schriftquellen Szerzők: Kemény Mária, Váliné Pogány Jolán. A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Intézete, Budapest, 1996. 152 old. fekete-fehér képek

25. *A magyar műemlékvédelem korszakai*. Tanulmányok. Megj.: „A magyar műemlékvédelem első évszázada 1846–1949” kiállítás alkalmából. Szerk.: Bardoly István, Haris Andrea. Budapest, 1996. 276 old., fekete-fehér fényképekkel

26. *Nagybánya művészete, Kiállítás a nagybányai művésztelep alapításának 100. évfordulója alkalmából* – Die Kunst von Nagybánya, Ausstellung zur Hunderjahrfeier der Gründung der Künstlerkolonie von Nagybánya – The Art of Nagybánya Centennial Exhibition in Commemoration of the Artists' Colony in Nagybánya. Konceptió: Csorba Géza, Szűcs György – a Magyar Nemzeti Galéria és a PANNON GSM közös kiadványa, Budapest, 1996. 578 old., számos fekete-fehér és 80 színes kép

The past of the collecting of the museum statistics data

Publication dealing with museum statistics have appeared regularly since 1960. The Museum's Central Economic Board and successor institutions, as well as the Ministry of Culture and the Central Statistics Office have been responsible for the editing and publishing this material.

Publications produced by the Ministry of Culture up to 1977 contained evaluations in textual form as well as tables of data. Following the introduction of computerised data processing, the extent and importance of the texts have been reduced.

Over the last seven years, the publication of this material has almost completely ceased.

Analysis of data from the year 1975 shows that the growth rate in the number of museum establishments has not fallen over the last ten years, in spite of the closure of several monuments and exhibition sites.

A múzeumi statisztikai adatgyűjtés múltja

Juhász János

A magyar múzeumok tevékenységének a számadatok tükrében történő évenkénti rendszeres bemutatása – önálló kötetek formájában, illetve más szakterületek adatai között szerepeltetve – több évtizedes tisztes hagyományra tekint vissza. Nem célunk itt a múzeumi statisztikai közlemények hosszú sorának számbavétele. Csak a jelentősebb állomásokat említjük meg. Néhány példát igyekszünk – főként az általunk áttekinthető közel 40 év anyagából – kiemelni, amely formájában,

tartalmi megoldásában, információértékében következőre érdemes.

A korábban publikált, a népművelés egész területét összefogó kiadványok után 1960-ban jelent meg Nagy Sándor szerkesztésében, a Múzeumok és Levéltárak Központi Gazdasági Igazgatósága gondozásában a „Helyzetfelmérés a magyarországi múzeumokról” című kötet. Ez a küllemében és szerkezetében is igényességre törekvő munka bizonyos mértékben hagyományt is teremtett. A táblázatok és grafikonok jól szemléltetik a létesítmények éves eredményeit és visszatérítő adatokat is tartalmaznak. A szerkesztő munkája nem merült ki abban, hogy az olvasóra bízta a számok közötti eligazodást. Feltárja az összefüggéseket olyan tényezők között, amelyek a gyűjteményi anyag, az annak elhelyezésére szolgáló épületek, a műtárgyakon végzett állagvédelmi tevékenység, a tudományos feldolgozás, az ezekkel foglalkozó személyi állomány és a mindezekre fordított költségek alakulását teszik összevethetővé.

Az 1961–65 közötti ötéves terv-időszakról készült összefoglalást (a Népművelési Propaganda Iroda kiadásában) Kiss László (a Művelődési Minisztérium munkatársa) neve jegyzi (1970-ben jelent meg). Majd 1975-ig évről-évre az ő munkáiból kapunk információt a múzeumok számadatairól. A sorozat címe: „A múzeumok munkájának adatai.” Az 1961–65-öt tárgyaló kötetben már szűkebb a szöveges értelmező-tájékoztató rész, a grafikonok is elmaradtak. Ám a néhány, a későbbiekben nem szereplő szempont itt is figyelemre érdemes, holott beszédes lehetne a szakmai eredmények megítélésében. Kapunk kimutatást a muzeológusok terepen végzett munkájáról (gyűjtőnapok száma) a főbb gyűjteményszakok szerint, a műtárgyak nyilvántartottságát nemcsak a leltározottság-leltározatlanság alapján, de a kartonozást is figyelve regisztrálja. (Ez a nyilvántartás nélkülözhetetlen eleme, ma semmilyen információnk nincs ennek állapotáról.) Tájékoztatót kapunk a kéziratban elkészült tudományos dolgozatokról is. (Bár ezek csak a megjelentetéssel válhatnak a szakma számára értékelhetővé, az egyéni munkateljesítmény mennyiségi mutatói szempontjából számbavételük megszívlelhető.) Kiss László élesen szétválasztja – az akkor kialakított megyei

múzeumi szervezeti rendszer szemléletének megfelelően – a művelődési tárcához, illetve a tanácsokhoz tartozó létesítmények adatait. Mivel a szakmának ez időben szünetelt a periodikája, ezek az éves összefoglaló kötetek tartalmazták a múzeumi létesítmények munkajelentésének kivonatát is, tehát a szakma, egész éves teljesítményéről képet kaphatott belőlük az olvasó.

Példaként emeljük ki a sorozatból az 1973. évi kötetet. Ennek bevezetőjében megtaláljuk a „Jelentősebb gyűjtések, ásatások, új szerzemények”, „Múzeumi dolgozók kitüntetései”, „Személyi változások” című fejezeteket, s a kötet tartalmazza a múzeumi létesítmények kutatóinak, restaurátorainak és preparátorainak névjegyzékét, valamint a (térképpel is illusztrált) teljes múzeumi címjegyzéket az igazgatók nevével. Bár az 1980 óta havonként megjelenő MÚZEUMI HÍRLEVÉL rendszeres közleményei sok minden pótolnak abból, amit ezek a kötetek évente összesítve hoztak nyilvánosságra, az évről-évre adott összesítő, átfogó kép talán nem lenne kárára ma sem a szakmának és a szélesebb nyilvánosságnak. Követésre érdemes – különösen a múzeumi létesítmények számának az utóbbi 15–20 évben (közel négyszeresére) történt gyarapodása miatt – az intézményi és alkalmazotti név- és címjegyzék sűrűbb publikálása, hiszen azok önálló kiadványban mostanában csak 8–10 évenként jelennek meg.

1975-től a múzeumi létesítmények éves működési adatainak feldolgozása számítógépen történik. Az 1977-es évről jelent meg először táblázatos statisztikai tájékoztató, amely más ilyen módon összesített eredményeket közöl. A Múzeumi Restaurátor és Módszertani Központ úttörő kezdeményezése igyekezett a muzeológusokkal megismertetni a számítógépes adatfelvételt és -feldolgozást, illetve az olvasókkal az így született kiadványformátumokat. Az e módszerrel készült kötetek olvashatósága azonban gyenge. Tartalmukat tekintve az 1977 és 1990 között megjelent kiadványokból hiányoznak a bevezető, összegző szöveges információk, amelyek számadatokkal nem ismertethetők, bár a táblázatok – szerkezetük szerint – évről-évre általában következetesen azonosak, tehát segítséget adhatnak a későbbi visszatérítő vizsgálatokhoz.

Meg kell itt jegyezni, hogy nem tekinthetünk el a gyűjtött adatok megőrzése körüli gondoktól, illetve az elektronikusan tárolt információk hosszú távú archiválásának kialakulatlansága körül keletkező aggodalmaktól. Az 1975-től 1979-ig az Akadémiai Számítógépközpont, majd a Magyar Tudományos Akadémia Számítástechnikai Kutatóintézete gépi apparátusán bér munkában rögzített adatanyag ugyanis megsemmisült, mert az adatokat birtokló Központi Múzeumi Igazgatóság, anyagi okokra való hivatkozással a további tárolását, illetve a személyi számítógépes rendszerre történő konvertálást nem biztosította. A jelenlegi feldolgozások a Magyar Nemzeti

Múzeum Dokumentációs és Informatikai Főosztályán készülnek saját gépen, saját személyi apparátussal, DATAEASE adatbáziskezelő programmal.

1990-től csak hézagosan készültek szűk terjedelmű önálló publikációk a múzeumok statisztikai adatairól. Ezért vált szükségessé az 1990–1994 közötti időszakról készült összesítő-összehasonlító kiadvány megjelenítése 1996-ban.

Az elmúlt 6–7 éves időszakban – a számítógépes adatrögzítés és feldolgozás tömegessé válásával vetődtek fel az adatgyűjtés és kiadvány-előállítás anyagi vonatásával, illetve az információk birtoklásának, felhasználásának tulajdonjogi kérdéseivel kapcsolatos észrevételek. A megjelenő kiadványok már csak részben ingyenes információk anyagként kerülnek nyilvánosságra. A Magyar Nemzeti Múzeum Dokumentációs és Informatikai főosztályán a begyűjtött, számítógépen feldolgozott és tárolt adatok felhasználása, illetve az adatok külső felhasználó számára történő szolgáltatása további szabályozást igényel.

1980-tól 1990-ig az összesítő kötetek mellett, azok értékelő bevezetőjét pótolva, gyorstájékoztatóként a MŰZEUMI HÍRLEVÉL március-áprilisi számaiban jelentek meg statisztikai közlemények. Ezek a friss értesítések – feltehetően – inkább felkeltették az olvasók érdeklődését mint a terjedelmesebb, csak számadatokat közlő és az év második felében kibocsátott önálló kötetek.

A kultuszterca statisztikai osztálya szintén megjelentet minden évben művelődési statisztikai összefoglaló köteteket, benne múzeumi adatokat is. Ezek azonban csak igen soványka, kizárólag a létesítmények számát és azok közművelődési tevékenységére vonatkozó információkat tartalmaznak. Az első ismert ilyen kiadvány a Művelődési Minisztérium Statisztikai Osztálya által kis példányszámban, „Statisztikai Tájékoztató – Népművelés” címmel kiadott összesítő kötet 1958-ból való. Ezt követi máig mind a Központi Statisztikai Hivatal, mind a Kultuszminisztérium statisztikai adatközlése. A múzeumok a közművelődési intézmények között szerepelnek, gyűjteményi anyagukról és tudományos tevékenységükről e központi kiadványokban nem történik említés. Az oktatási intézmények, művelődési házak, könyvtárak, a könyvkiadás, stb. terjedelmes és szakmai igényű taglalása mellett feltűnő a múzeumok tárgyalásának minimalizáltsága.

Sok éves küzdelem ellenére a kultuszminisztérium és a Központi Statisztikai Hivatal kiadványaiban soha semmilyen adat nem került nyilvánosságra a magyarországi múzeumok műtárgyállományáról, a nemzeti műtárgyva-

gyonról és az ezzel foglalkozó tudományos tevékenységről. Tiszteletreméltó a kiállítások favorizálása – mint a múzeumi közművelődési tevékenység egyik látványos produktuma –, de ez a tárgyak bemutatását megelőző és a múzeumok munkáját elsősorban jellemző kutató-feldolgozó-megőrző tevékenység nélkül nem valósulhat meg.

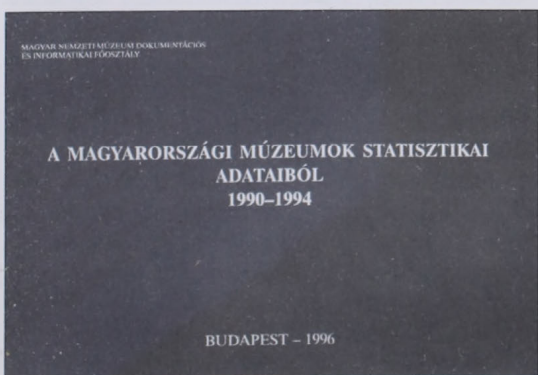
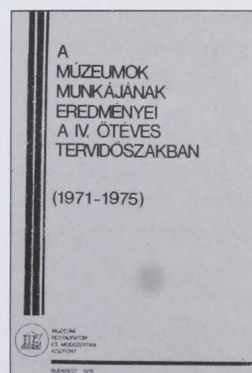
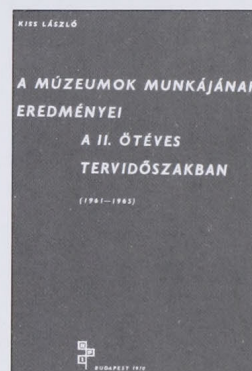
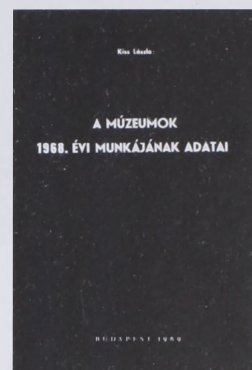
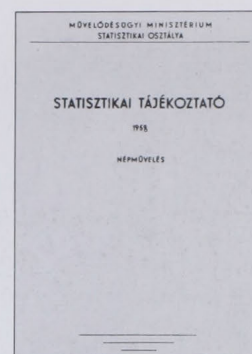
Az éves teljesítményekről a statisztikai adatgyűjtés egy 10 lapos kérdőív felhasználásával készül. A múzeumi műtárgyállományra vonatkozó fejezetek – a Központi Statisztikai Hivatal igényein túl a szakmai információszükséglet alapján kerültek az adatlapokra.

A jelenlegi kérdőíves rendszer – folyamatos finomításokkal, de lényegi koncepcióját tekintve változatlanul – 1975 óta van érvényben. Az igényesebb és részletesebb informálódás érdekében célszerű volna a tudományos munka eredményeit további kérdésekkel felmérni. Így például a megvalósult kiállítások forgatókönyveit minden további nélkül tekinthetjük tudományos dolgozatnak (publikációnak), s – visszatérve a korábbi gyakorlathoz – a terepen eltöltött gyűjtőnapok (terepbejárás, ásatás, természetrajzi terepmunka, néprajzi gyűjtés, stb.) számát is figyelembe lehetne venni, hiszen a gyűjteménygyarapításnak ez az egyik jelentős tényezője.

Elgondolkodhatunk azon is, hogy a beérkező gazdálkodási adatok igen jó alapot adhatnak a múzeumi terület ezirányú állapotfelmérésére, illetve az önkormányzatok és végső soron az állami költségvetés számára, a múzeumok ellátását szolgáló éves tervek elkészítéséhez. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy a múzeumi terület gazdasági, személyi, tárgyi és infrastrukturális ellátottságának hosszú távú biztonságához hiányzik egy normatíva rendszer, amely szintén támaszkodhat a statisztikai adatok által kirajzolódó intézményenkénti és összesített információkhoz.

Az adatgyűjtéshez kapcsolódó következtetések, a lehetőségek kihasználására vonatkozó felvetések megvalósítása azonban túlmutat az adatok gyűjtőinek és feldolgozóinak kompetenciáján. A hosszú évek óta készülő múzeumi törvényben megfogalmazhatók ilyen irányú követelmények, illetve a Művelődési és Közoktatási Minisztérium alakíthat ki e tekintetben mértékadó és követhető irányvonalat.

Summa summarum, eleinktől érdemes a jó példákat örökölni. A felhalmozott statisztikai információkkal pedig, mint a múzeumi gyűjtemények történeti dokumentumaival, illetve adattári anyagával gazdálkodhatunk. Ennek megőrzését, kutathatóságát, nyilvánosságát, kezelését hivatali kötelességünk biztosítani. ■

Visszatekintés

Harminc év (1942–72) a fotózás és a nyomdászat szolgálatában

Dobos Flórián

A Magyar Múzeumok 1997/1-es számában olvastam Kaposvári Gyula beszélgetését Bényi Lászlóval. Ott láttam meg egy MMOK Technikai Osztályát ábrázoló fotót 1950-ból, melyen én

is rajta vagyok. Ez a fénykép szülte az elhatározást bennem, hogy elmondjam visszaemlékezésem erről az időszakról.

1942-ben kerültem a Teleki Intézethez, ahol 1945-ig a történészek számára készítettem fotókat. Főleg angol újságok cikkeiből kellett képeket, részleteket „kifotóznom”. 1945-ben helyeztek a rotaprint gép mellé, ahol a főnököm Szatmári Géza volt. Ótőle tanultam meg a gépkezelés minden csínját-bínját. A párizsi béketárgyalásokhoz itt és ekkor, mi készítettük a magyar előterjesztés anyagát. A térképek fotózását is mi csináltuk, egyet-kettőt máig megőriztem magamnak. Sajnos, mire Párizsba indult a küldöttség, nem készültünk el vele, ezért Rónay András vitte utánuk Párizsba, de addigra az érdemi döntések megszülettek. Minden színes nyomtatványt én készítettem egyedül, ezért kezdtem nagy megbecsülésnek örvedeni.

1949-ben a Teleki Intézetet megszüntették, Szatmári Gézát elküldték, engem pedig áthelyeztek a Múzeumok és Műemlékek Országos Központjába. Itt Bényi László volt a technológiai osztály vezetője. Egyedül dolgoztam a nyomdagépen, rengeteg munkám volt, egyszer baleset is ért. Bementem a főnökömhöz, hogy kellene egy segítség nekem a gép mellé. Én Szatmári Gézát szerettem volna visszahozatni, de ő addigra már máshol helyezkedett el. Így került az akkor munkanélküli Dajbukát Gergely a nyomdához. Minden munkát nekem kellett végezni, mert Dajbukát nem értett a géphez, viszont ő járt tárgyalni a vezetőséghez, ő szerezte a munkákat. Mivel Dajbukátnak doktorátusa volt, fölébem helyezték.

A MMOK-ban az ország múzeumhálózatának dolgoztunk. Főleg plakátokat készítettünk, sok egyéb más kiadvány mellett. Gyönyörű színes technikával dolgoztunk, egy-egy jól sikerült munkámra ma is szívesen emlékszem vissza. Ilyen volt például a Rovartani Közlemények sorozata, vagy egy villamos plakát, amin a papagájnál is színesebb babuka madarat nyomtunk ki. A színárnyalatokat a rajzoló határozta meg, a színbontást a nyomdász. Wágner Nándor a Természettudományi Múzeum fotósa készítette a nyomólemezeket. A színeket már én kevertem ki.

1952-ben megszűnt a MMOK és engem Dajbukáttal és a rotaprint géppel együtt áthelyeztek a Nemzeti Múzeumba. Az átkerülés után rögtön elhatároztuk, hogy Wágner Nándort át kellene hozni a Természettudományiból a Nemzetibe. Ő 1953-ban át is került. Ekkor még üvegnegatívval dolgoztunk, Wágner, aki nagyon felkészült szakember volt, „érezkeny” tudta tenni az ablaküveget. Igen kezdetleges körülmények között kellett dolgoznom. Biciklerekkel pörgette az üveget, amin a rácsöppentett tojásalbumin szétfolyt. Ezután hajszáritóval megszáritotta és már lehetett is készíteni a felvételt. Gyönyörű fekete-fehér negatívokat készített így, szebbeket, mint filmre.

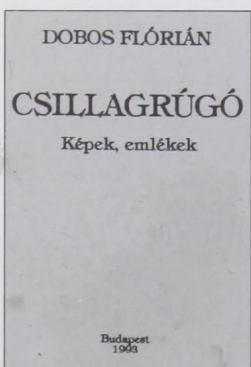
Az ország minden részéből megkerestek minket, nemcsak múzeumokból, hanem a minisztériumokból is. Nem volt rajtunk kívül más szakember az országban, akik hasonló minőségű színes technikával dolgoztak volna. Ekkoriban szépen is kerestünk, hiszen éjjel-nappal dolgoztattak bennünket. Maszekoltunk is, többek között Medgyesi Ferenc gyerekkori rajzaiból 100 rajzot 500 példányban nyomtunk ki egy nap alatt. Csak ezen a munkán ötszörösét kerestük meg a havi fizetésünknek.

Magát a rotaprint gépet még a Teleki Intézet jogelődjeként működő Államtudományi Intézet megalakulásakor hozatta Németországból 1942-ben. A háború idején a németek a hadijelentéseiket is ilyen típusú gépeken nyomták a frontvonal mögött. Ez a német rotaprint gép, amit több, mint 15 évig használtunk, sokkal jobb volt, mint a később behozott csehszlovák gyártmányú Romayor nyomdagépek.

1959-től a Népművelési Propaganda Irodához tartoztunk, 1968-tól el is költöztettek minket a Szovjet-Magyar Baráti Társaság épületébe, ahol 6 nagy nyomdagépen dolgoztam. Ide már egyedül jöttem, mert Wágner sajnos fiatalon meghalt, Dajbukátra meg nem volt szükség. Az új műhelyben alig lehetett dolgozni, mert jöttek mentek a fotósok, de egyik sem értett hozzá úgy, ahogyan kellett volna. Ez is közrejátszott abban, hogy habár nem akartak elengedni, én 1972-ben mégis nyugdíjba vonultam.

Azóta a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Kutatóintézetének vagyok a részmunkaidős fénymásoló alkalmazottja. A munka becsületét kislaföldi szülőfalumban tanultam meg, ahol egy 12 gyermekes szegényparaszti család fiaként láttam meg a napvilágot. Tápi gyerekkori és ifjúkori emlékeimet az 1993-ban megjelent visszaemlékezésemben írtam meg. ■

A 85 éves Dobos Flórián visszaemlékezését Balogh Balázs jegyezte le

Múzeum a Tiszántúl kapujában

I. A szolnoki múzeum útja egy bérház alagsorától a Magyar Király Szálloda műemléképületéig

Kaposvári Gyula

1901-ben a Szolnoki Művészeti Egyesület a művésztelep alapításakor határozta el képzőművészeti múzeum létesítését. Meg is kezdték a múlt század közepétől Szolnokot felkereső jeles bécsi és magyar festők képeinek gyűjtését. Ezt a törzsanyagot a telep alapító művészei – gyarapítva újabb alkotásokkal – 1902-ben a művésztelep megnyitásakor két egybenyíló műteremben állandó képtárként meg is nyitották.

Hild Viktor, Hild József építész unokája, a jeles magángyűjtő pedig a régészeti gyűjtést sürgeti. 1904 szeptemberében a művésztelep kiállítását meglátogató közoktatási miniszterrel ismertette „a tószegi őstelep fontosságát és világhírűségét, kérve, hogy tárcája terhére a 4 holdnyi területet vegye meg ... a vármegye annak tudományos kiaknázásáról gondoskodni fog, s ezzel egy szolnoki múzeum alapjait megveti...”

1932 nyarán Czakó Elemér az Iparművészeti Társulat felolvasó ülésén Szolnokon „tartotta meg rendkívül érdekes előadását a muzeális problémákról. Maga is szolnoki születésű lévén behatóan foglalkozott a Szolnokon létesítendő múzeum ügyével is ... a tószegi ásatásokkal, a Hild-féle gyűjtemény gazdag anyagával ... a szolnoki múzeum számára igen kedvező lehetőségek adódnak...”

A néhány történeti adalékból is kirajzolódik az új intézmény: Szolnok város Közkönyvtára és Múzeumi Gyűjtőhelye, amelynek megvalósítása dr. Balogh Béla, a Versegly Gimnázium tudós tanára nevéhez fűződik. „1930 körül – írja – olyan férfiak bátorítottak és pártolták a szolnoki múzeum gondolatát, mint dr. Bátky Zsigmond, a Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának igazgatója és dr. Márton Lajos, a Nemzeti Múzeum Régészeti Osztályának igazgatója, ki személyesen is megkísérelte a Hild-gyűjtemény megszerzését a jövőbeni szolnoki múzeum számára ...”

Balogh Béla emlékezését egészítsük ki azzal, hogy Szolnok város a Hild-hagyaték megszerzésében szakértőnek felkérte Móra Ferencet is, aki a gyűjteményt jól ismerte. Hild Viktort többször felkereste Szolnokon, róla halála után így emlékezett: „... Nekem is van halottam a szolnoki temetőben: az édesanyám. Ha őt meglátogatom, felkeresem az én kedves barátom sírját, hogy meg-simogassam fejfáját.”

„Nyolcadikos tanítványaim se voltak télenek – írja Balogh Béla – 1932 decemberében múzeum létesítését kérő sok száz aláírás gyűjtésével leptek meg. ... 1933 januárjában sikerült megnyernem az akkori polgármes-

tert. Megbízott az intézmény, valamint – tanácsomra az intézményt támogató társadalmi egyesület megszervezésével.

Rövidesen megtarthattuk a Szolnoki Könyvtár- és Múzeumegyesület alakuló közgyűlését. A város átadta a városi bérház alagsorának helyiségeit a közkönyvtár és a múzeumi gyűjtőhely számára, anyagi segítséget nyújtott a könyvtár bebútorozásához, átadta a város birtokában lévő könyveket ... Közel két évig nem állt munkaerő rendelkezésemre lelkes tanítványaimon kívül...”

1934. november 11-én megnyílt a közkönyvtár a közönség szolgálatára. „A működtetés anyagi feltételeit szinte csak társadalmi úton lehetett megoldani” – írja Balogh, aki Debrecenbe került egyetemi magántanárnak, s így rendszeresen nem tudott foglalkozni az intézmény mindennapi ügyeivel. Ezt végezte Pápay Antal gimnáziumi tanár, aki viszont felmentését a katonai szolgálat alól a polgármesterrel nem tudta elintéztetni. Pedig erre volt jogcím, mert a közgyűjtemények vezetőit mindenütt felmentették. Az állandó alkalmazott talán megakadályozhatta volna a háborús pusztításokat.

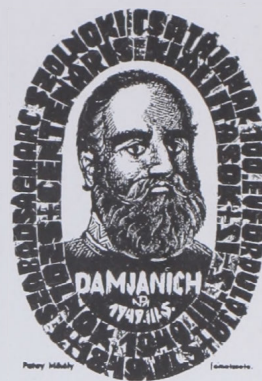
***

1946 nyarán hazakerülve a hadifogságból a könyvtári és múzeumi szuterén helyiségeket siralmas állapotban találtam. Ablakok betörve, polcok sehol, minden a földön, szeméttel, ételmaradványokkal, fekáliával keverten. A város megbízásából Kiss Gábor árvaszéki ülnök próbált rendet csinálni a könyvtári részlegben. Sziszifuszi munka volt ez egy embernek; gondoltam, ketten többen leszünk. Közben újabb jelentkezők is akadtak a munkára, többnyire a Versegly Gimnázium regős-cserkésziből, jórészt azok, akik a népitánc csoport tagjai voltak.

1948 elején Kiss Gábor a megyéhez került árvaszéki elnöknek, benyújtotta lemondását Zsemlye Ferenc polgármesternek: „...A könyvtár fokozódó forgalma figyelembevételével tisztelettel előterjesztést teszek az iránt, hogy a városi könyvtárban Kaposvári Gyula tanárjelölt, szolnoki lakost tiszteletdíjként alkalmazni szíveskedjék... egyébként mint földrajz, természetrajz és néprajz szakos, a városi múzeum rendezésében is rendelkezésre áll, mert tanári szakja éppen a múzeummal kapcsolatos tudományokra terjed ki, s így az ő alkalmazása esetén a múzeumi gyűjtőhely vezetése is meg van oldva ...”

1948. április 1-től alkalmazásba kerültem.

Gondot jelentett a múzeum költségvetésének előkészítése 1948-ban. Segítségül a VKM körrendelete szol-

Szolnok Museum – from the basement of a block of flats to the historic building of the Magyar Király Hotel

Museums and libraries founded in Hungary since beginning of the last century have served to promote the national culture. The late flowering of this cultural movement is marked by the opening of the library and museum collection in Szolnok on 11 november 1934.

Previously after the establishment of the Szolnok colony of artists, the members of this colony had decided to found a museum of fine arts in 1901. The collection consisted of their own works as well as those purchased from eminent Viennese and Hungarian artists who had visited Szolnok since 1848–49.

Viktor Hild's archaeological-historical collection as well as excavations carried out by experts from the National Museum also provided good opportunities for the new museum. By 1913, the library and the museum building in Szolnok were already included in the programme of the Cultural Association of the Hungarian Plain. In January 1933, high-school teacher dr. Béla Balogh was entrusted by the mayor of the city with the organisation of the institution and the association to support it. The general meeting to found Szolnok Library and Museum Association was soon held, and the city provided premises in the basement of a

A földszint átalakítása, 1954
Rebuilding of the ground floor

block of council flats for the public library and the museum collection, and also helped with furnishings. The institution operated without permanent employees until the end of the 2nd World War.

Returning home in September 1946, after having been a prisoner of war, I visited the basement premises of the library. A pitiful sight met my eyes; there were no shelves anywhere. Everything was on the floor, mixed with rubbish, scraps of food and human excrement. The books had to be picked up out of metre-high piles of rubbish. Notes and manuscripts came to light. A Sisyphean task was carried out by the help of volunteers, and the library section began its work on 15 March 1948.

The opening of the cente-

A tárgyalás eredményeként érkezett 1949. február 11-én a VKM-ből Ortutay Gyula miniszter levele Szolnok megyei város polgármesterének: „Értesítem Polgármester Urat, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum tanácsa a 88/1949. számú javaslatnak megfelelően, az 1929. XI. tc. I. fejezete 2. §-a alapján a szolnoki Városi Múzeumot és Könyvtárt közgyűjteménnyé nyilvánította. A közgyűjtemények felügyeletére és támogatására vonatkozólag az 1929. XI. t. c. és a 9.300/1935. VKM rendeletben foglaltak irányadók.”

1948-ban a Nemzeti Múzeumban rendezett Centenárius Kiállításnak a szabadságharc eseményeit bemutató nagytermében a terem végfalát betöltő térkép a tavaszi hadjárat győztes csatáit is bemutatta. Megragadta figyelmemet az 1849. március 5-i szolnoki csata színes ábrázolása.

Megszületett az ötlet: a kiállítás végén a lebontáskor a tavaszi hadjárat győztes csatáit bemutató 6x18 méteres térképes tablót kölcsönkérem a Nemzeti Múzeumtól, és Szolnokon a Városháza nagytermében az 1849. március 5-i csata centenáriumán megrendezem a „Szolnoki csata” kiállítást. A végfalon elhelyezhető történelmi pannó és a vele szemben lévő végfalon Pólya Tibor festőművész „Szolnoki csata” című nagyméretű olajfestménye a kiállítás meghatározó részét képezheti.

Szolnok város vezetősége a kiállítás idejére a városháza emeleti nagytermét rendelkezésemre boesátotta. Az 1848-as eseményeket feltáró történelmi, néprajzi gyűjtés munkájába, amelybe a múzeumok, levéltárak, könyvtárak szakemberei és társadalmi gyűjtők is bekapcsolódtak, a magam feladatán kívül a kiállítás előkészítése újabb források felhasználását tette szükségessé. A Ferences Rendház Historia Domusában részletesen megőrizték azokat a védelmi munkákat, amelyekkel az osztrákok a várható támadás ellen felkészültek: hídfőállás kiépítése a Tisza-hídnál, a tiszai pályaudvar és az Indóház megerősítése tüzérséggel; valamint az is olvas-

gált, amely igyekezett az állami kezelésbe kerülő vidéki múzeumok személyi állományát és a működéshez szükséges költségvetést arányosítani. Szolnokon egy igazgatói és egy altiszti állást rendszerezítettek.

A múzeumok irányításában érdekes gyakorlat alakult ki vidéken. Szinte csak a helyi számvevő-séggel volt kapcsolatunk, a szakmai irányítást csaknem teljesen átvette a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelőisége (KOF). Radnóti Aladár egyetemi magántanár látogatta meg a KOF alelnökeként a múzeumot, tárgyalta a város vezetőivel, ismertette a készülő múzeumi törvény tervezetét.

ható a Historia Domusban, milyen beszélgetések folytak a honvédtisztek között a rendház ebédlőjében a győztes csata végeztével.

A Szolnoki Művésztelep festői is segítettek a kiállítás gazdagításában: Chiovini Ferenc életnagyságú vörössipkás honvédjával, Benedek Jenő: Honvédtáborban című faliképével, Patay Mihály grafikusművész Damjanich tábornokról készített pompás fametszetet a kiállítás meghívójára.

A centenárius ünnepek keretében 1949. március 5-én megnyitottuk a kiállítást. Ezzel az intézmény múzeumi részlege is nyilvánosságot kapott. Egyidejűleg megjelentettük a Szolnoki csata c. kiadványunkat, amely magában foglalta Szolnok 1848/49-es történetét is.

Dokumentumok múzeumi kiállító termek és épületkiutalás ügyében

1. Szolnok város könyvtára és múzeuma. 27/1950. (1950 február 25.)

Tárgy: A múzeum fejlesztéséhez helyiség igénylése. Polgármester Úr!

A Múzeumok és Műemlékek Orsz. Központja 3295/1950. MMOK. sz. rendeletével értesített, hogy a f. évi költségvetést 6791.-Ft-ról 21.422.-Ft-ra emelték, a Belügyminisztérium, Pénzügyminisztérium, a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium és a Közgyűjtemények Orsz. Felügyelőisége képviselői.

A múzeum költségvetésének ilyen jelentős mértékben történő emelése is bizonyítja a múzeum fontos kulturális és népművelő feladatát, ezért kérem, hogy a múzeum fejlesztéséhez megfelelő helyiséget kiutalni szíveskedjék.

A múzeum fejlesztése szempontjából legalkalmasabb megoldás volna, ha a Városházának a városi bérháztól a nagykapuig terjedő földszinti helyiségeit kaphatnánk meg, mert így a jelenlegi helyiségeket is használhatnánk egy ajtóátöréssel. Az eddigi múzeumi helyiségek a múzeum raktárhelyiségeinek alkalmasak és az új rész kiállító helyiségek céljára volna megfelelő és szükséges...

A mellékelt vázlat mutatja az eddigi és az igényelt helyiségeket. Ez a megoldás a Városháza ügymenetét és biztonságát nem zavarná, mert a bejárat a Tánácsos M. utca felől volna. Az udvarra nyíló ajtót pedig befalaztatnánk és az ablakokat vasráccsal látnánk el...”

2. 29/1950. (1950 március 2.)

A MMOK Technikai Osztályának

„... A múzeum helyiségeivel kapcsolatban jelentem, hogy a jelenlegi helyiség elégtelen. Már több ízben fordultam Szolnok városához, hogy megfelelő helyiségek kiutalásával járuljon a múzeum fejlesztéséhez. Ez ideig sikertelenül. Legutóbbi kéresemet szíves tudomásulvételként felterjesztem és kérem, hogy ez ügyben szíveskedjék odahatni, hogy a kért helyiségeket megkaphassuk...”

A belső berendezés háború okozta pusztulásait már legnagyobb részét eltüntettük. Tudományos raktárkészletének feldolgozása folyamatban van...”

3. Szolnok város Közkönyvtára és Múzeuma.

124. szám/1950. (1950 július 7.)

„Múzeumok és Műemlékek Országos Központja Szervezési Osztály!

Szolnok városháza adóhivatali helyiségeiből igényelt négy kiállító-helyiséget a Belügyminisztérium nem engedélyezte azzal,

hogy azok a Tanácsok részére szükségesegek.

Új megoldás után kellett nézni, és sikerült is egy céljainknak megfelelő épületet szerezni. A Polgármester mint a Közelbiz. helyi megbízottja 1620-13/1/1950. számú határozatával kiutalt részünkre egy használatban nem álló óvodaépületet. Az épület telekkönyv szerint Szolnok város közönségének tulajdona... Szolnok város az épület újjáépítésére 11.122 forintot költött, amellyel a tetőzetet és a belső vakolatát rendbehozta és pótolta a hiányzó ablakokat...

A MMOK Technikai Osztályát egyidejűleg kértem, hogy vizsgálja meg az épületet, és adjon utasítást a helyreállítás módjára. Az épületet aránylag kevés összeggel (kb. 15.000.- Ft) újjá lehet építeni.

4. 156/1950.

MMOK Szervezési Osztálya!

A Polgármester 1620-13/1/1950. sz. határozatára semmi felbontás nem érkezett, így a kiutalás július 3-án jogerőssé vált...

A MMOK Technikai Osztálya részéről Barta László megvizsgálta az épületet, és kiállító helyiségekre és más múzeumi célokra való jó felhasználását megállapította, s így az épületet a MMOK részére átvette. Az épület leírása és alaprajza a Technikai Osztályon található..."

A IV. Múzeumvezetői Értekezleten – 1951 ősze – elhangzottakból:

„K. Gy.: Csak később akartam felszólalni, de a mi problémánk annyira súlyos, annyira első kérdés, hogy feltétlenül elő kell hoznom, hogy orvoslást kapjon Szolnok...”

Néhány pontban akarom elmondani azt a kétéves harcot, melyet folytatunk a mai napig, hogy komoly kiállítóhelyiséghez jussunk. Könnyű összefoglalnom, mert éppen az elmúlt napokban adtam be a Városi Tanácshoz beadványomat, melyben összefoglaltam mindazt, ami ebben a két évben történt, illetve nem történt...”

Emlékezetes marad számomra Ortutay Gyula összefoglalójából:

„...Nem akarom a Kaposvári kartárs délelőtti igen érdekes Canossa járását ismertetni, amikor elmondta, hogy mintegy Tantalus-ként állandóan új és új épület vonult el a szemem előtt, amelyet elvben mindig megkapott, de azután elvből elhúzták előtte, és sorolhatnám még a példákat...”

Sor került a múzeumok névadására is.

„Damjanich János Múzeum Szolnok, Táncsics M. u. I. Postafiók 77.

Tárgy: 1953. évi beruházási program felterjesztése.

Hív. sz.: 3-2982/1952. MOK

Múzeumok és Műemlékek Országos Központja Költségvetési Osztálya! A szolnoki múzeum részére 1953. évre előirányzott 18000.- Ft beruházási tervehitelt a múzeum belső átalakítása céljából az alábbiak szerint kívánom felhasználni.

A szolnoki múzeum évek óta húzóódo kiállítóhelyiség és végleges elhelyezésének ügye megoldást nyert azzal, hogy a Városi Tanács a Kossuth tér 4. szám alatti kétemeletes műemlék jellegű épületet, illetve annak első emeletét és a második emelet egy részét jelölte ki múzeum céljára, amelyet ez év december 15-től kezdve használatba vehetünk. Az épület további része folyamatosan a múzeum céljára fog szolgálni, így minden átalakítás és beruházás végleges jellegű.

A múzeumnak az elmúlt két évben igen sok anyaga gyűlt össze, az időszaki kiállításait a dolgozók jelentős számú tömegei nézik meg. Szükséges tehát, hogy végre saját helyiségében is tudjon korszerű kiállítást bemutatni. Ezért ebben a keretben a kiállítási termek és az időszaki kiállítások részére alkalmas üvegezett folyosó rendbehozását vettem tervbe, a kiállítás rendezéséhez szükséges célhitelt kérem külön biztosítani.

A mellékelt vázlat az épület első emeletét tünteti fel, megnevezve az egyes termek rendeltetését és a szükséges változtatásokat...”

1952 karácsonyára sikerült a művésztelepi jubiláris kiállításunkat a Kossuth tér 4. alatti épület első emeleti nagytermében megrendezni. A Szolnok Megyei Néplapban írtam róla:

„Megnyílt az ‘50 éves a szolnoki művésztelep’ című képzőművészeti kiállítás I. része. Méltó helyet kapott a múzeum és a megyei könyvtár.

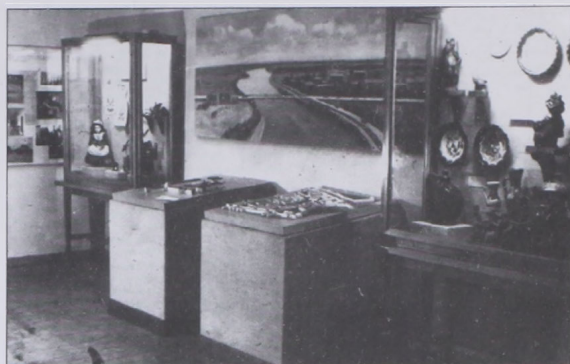
A magyar dolgozók országszerte ünneplik a Nemzeti Múzeum 150 éves jubileumát. Ez alkalomból a Múzeumi Központ december 23-át ‘Múzeumi napnak’ nyilvánította és mindenütt új és értékes kiállításokkal kívánt emléket állítani a jelentős kulturális évfordulónak.

Szolnokon, december 23-án a Művésztelep jubiláris kiállításának I. részét nyitotta meg Ragó József vb elnök... Az elmúlt hónapokban rendezett képzőművészeti, öt éves terv, városrendezési, Kossuth, képzőművészok stb. kiállításokon 47.771 látogató volt. Ez a kultúrforradalom terén jelentős előrehaladást jelent...”

De folytatódott a papírháború, dokumentumaiból tanulságos kiállítást lehetne rendezni. Lexikonszerű tömörséggel: 1953. dec. 17-én a múzeumépület földszintjének termeiben a szigetelés szakaszos aláfalazással megindult. A VÁTERV műemléki osztályával készítettük el a földszint baloldalának terveit a főbejárattól a hátsó lépcsőházig, beleértve az elrontott ablaknyílások helyreállítását az eredeti védőrácsokkal.

A múzeumépületben lévő BELSPED és más részlegek kiköltöztetése érdekében folyt tovább a kérelmek, memorandumok áradata. De lett is eredménye. 1958 Karácsonyán készült újköszöntő lapunkon, Gácsi Mihály festőművész linóleum metszetén már a múzeum homlokzatának fele látható szép hódolt-ságkori edényekkel, jelölve annak, hogy birtokba vehettük az épület 50%-át.

1960. márc. 6-án a földszint baloldalán 8 teremben megnyílt Szolnoki Galéria címmel az állandó

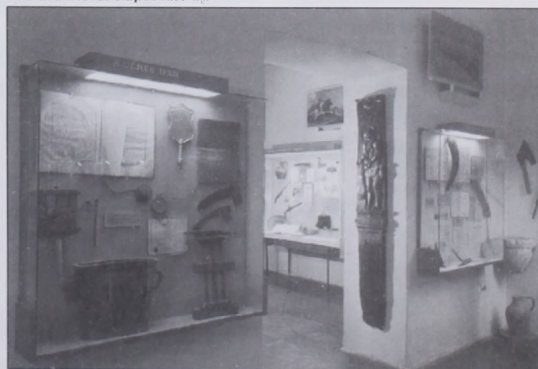
Az első állandó kiállítás, 1954
The first permanent exhibition, 1954

nary exhibition 'the battle of Szolnok' on March 1949 can be considered as a new beginning in the work of the museum. Operating as a one-man museum, rescue-operation type collections were put together, and an attempt was made to educate to public and attract the attention of society to the museums. In the mean-time a new museum building was sought by means of many applications and petitions.

In December 1952, the '50 years of the Szolnok artists' colony' exhibition was opened in the large gallery of the historic building, which had been restored by the museum. The permanent exhibition was opened in 1954, the Szolnok Gallery on the ground floor in 1960, and a permanent exhibition was established on the first floor in 1964. Since then, the collections have grown, as has the expert museum staff.

Régészeti, helytörténeti kiállítás, 1964 – Archeological, local history exhibition, 1964

Fotók-Photos: Kaposvári Gy.

Gácsi Mihály linómetszete
Lino-cut by M. Gácsi

képzőművészeti kiállításunk. 1964. április 3-án az I. emelet 8 termében rendeztük meg a régészeti-történeti állandó kiállításunkat és a mellette lévő folyosón az állandó népművészeti bemutatót. Egy idézet a vendégkönyvből: „Ebből a múzeumból a következőket tanul-
tam meg: – hogy milyen gazdag és folyamatos ennek a helynek a története, – hogy ebből milyen óriási emlékműanyag került elő 1945 óta, – hogy ebből milyen remek,

gazdag és instruktív múzeumot épített az igazgató és kis kollektívája. Erdei Ferenc, 1966. aug. 20.” A 60-as évek közepétől kezdett megteremtődni a múzeumi szervezet stabil tudományos bázisa, melynek munkáját az jellemezte: Vidéken dolgozni, országban gondolkodni.

Az állandó kiállítások elkészültével, időszaki tárlatok rendezésére újból külső termeket kellett keresnünk, azt csak 1972-ben az önálló Szolnoki Galéria, a Damjanich Múzeum kiállító csarnoka oldotta meg. De a tudományos gyűjtések, régészeti feltárások anyagának elhelyezésére a meglévő kiállító termeket kellett fokozatosan felhasználni. 1975 után kezdődtek újra az erőfeszítések, hogy a múzeum az épület többi részét is használatba vehesse. De ez már más történet.

■

II. A szolnoki múzeum újjáépített műemléki épülete

Tálas László

Renovation of the building of the Szolnok Museum

The building of the Damjanich János Museum in Szolnok housed several other institutions, whose presence greatly impeded the museum's development. The condition of the building had deteriorated to such an extent by the mid-1980s that a full renovation was unavoidable. Another basic requirement was that all of the institutions and the residential flats should be evacuated.

The full renovation of the building, begun in January 1989, was finished in mid-December 1996. Beside the preservation of the historic nature of the building the other essential objective of the renovation was to create a modern museum capable of fulfilling all the necessary functions.

The exhibition spaces (1014 m²) were moved to the ground floor and the first floor. The second floor was designed to house the various museum departments (such as the conservation and photo laboratory, as well as the storage facilities). The offices and the museum library was moved to

A felújított szolnoki Damjanich János Múzeum épületének ünnepélyes átadása és az első új állandó kiállítás megnyitása 1996. december 15-én történt. Ennek az ünnepi aktusnak azonban több mint egy évtizedes az előzménye. Az már az 1970-es években egyértelmű volt, hogy a Kossuth tér 4. szám alatti épület helyzete és műszaki állapota mielőbbi generálmegoldást kíván. Első lépcsőként azonban az épületben lévő intézményeket (ITT, Verseyghy Könyvtár, Pedagógus Klub), lakásokat, műhelyeket (nyomda, asztalos műhely) kellett az épületből kiköltöztetni. Ez a feladat még nem épületrekonstrukció, de annak elengedhetetlen feltétele. Az egyeztetések, idegőrlő tárgyalások, helykereső megbeszélések, félreértések tisztázása – több mint 10 évig tartottak. Az utolsó 6 évben azonban már az épület rekonstrukciója is folyt.

A tervezetés és tervezés időszaka

A tanulmányterv készítésének időszakában két variációban kellett az épület funkcióját meghatározni:

a./ Az épületben továbbra is bent marad a Verseyghy Könyvtár, de az épület földszinti részére költözik. Összes területének nagysága nem változik. A múzeum kiállítási

tásai az I. emeleten kerülnek elhelyezésre. A könyvtár földszinten történő elhelyezése egyben a múzeumépület mögötti könyvtár bővítést tette volna lehetővé.

b./ Az épülettömb kizárólag múzeum lesz. Ez a variáció ideális állapotot vett figyelembe: két kiállító szinttel (földszint, I. emelet), 2024 m² kiállítási területet biztosít, több állandó kiállítás megépítését teszi lehetővé, és egy időszaki kiállító termet is ki tudunk alakítani.

A tisztázás azért volt fontos, mert a felújítás kiviteli tervét – a műemléki megkötések mellett – az épület leendő funkciójával összhangban kellett elkészíteni. Mindkét változattal dolgoztunk, azonban úgy, hogy a b./ változat megvalósulása esetén – ez 1987-ben még álomnak tűnt –, a legkisebb módosításokat kelljen végrehajtani.

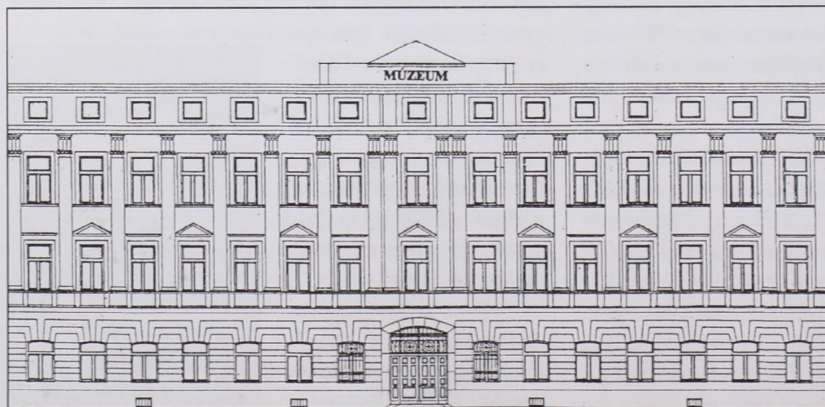
Egyértelmű volt, hogy a felújítási terveknek alkalmazkodni kell az épület műemlék jellegéhez, a lépcsőház eredeti hangulatának megőrzésében, a csodálatos zárt udvar és földszinti körfolyosó kialakításában.

Ezt Pár Nándor építészmérnök tervező a következőkben foglalta össze:

„A múzeum épülete 1860-ban épült Szolnok piaca mellett mint Magyar Király Szálló. A telek, a múlt század

második felére jellemző, városias beépítést tükröző keretes építési móddal épült be. A belső udvar minden szintjén nyitott folyosó futott körbe, melyről nyíltak a szobaegységek. A főhomlokzata gazdagon díszített architektúrát mutatott.

...A rekonstrukció koncepcióját az épület leendő funkciója és műszaki állapota határozta meg. Az új

funkcionális kialakítás jelentős szerkezeti átépítésekkel párosult. A kész épületben a látogató közönség számára a földszint és az első emelet szolgál. Itt található az állandó kiállítások terei. A második emeleten raktárak, fotó-, restaurátor műhelyek és irodák vannak. A tetőtérben – amely a rekonstrukció folyamán nyert új használati szint – kutatószobák helyezkednek el a múzeumi könyvtárral.

Szerkezetiileg a legnagyobb beavatkozást az összes 1860-ban beépített fafödém vasbeton födémmre történő átépítése jelentette. Új fedélszerkezet és új tetőfedés készült. Minden szinten új vizesblokk került kialakításra. A háromkarú főlépcső orsóterében üveggabinos személyfelvonó létesült. Mindezzel párhuzamosan teljes elektromos és gépészeti rekonstrukció is végrehajtásra került. Az egyedi fűtések helyett tetőtéri kazánnal központi fűtés készült.

Az épület főhomlokzatának megújult klasszicista architektúrája és annak finomított elemeinek a hátsó homlokzatokon történő továbbvitele adja az épület homlokzati összhangját. A belső terek vakolat díszei, párkánytagozatai és ablakrácsai is a régi formában, de megújulva láthatóak.

A kőburkolatot kapott belső udvar – mint régen – megint befogadó helye lesz a nyári művészeti rendezvényeknek és szabadtéri kiállításoknak.

Az építészeti tervet sikerült következetesen végigvinni. Az épület felújításának kezdetét két tényező határozta meg: a pénz, és ami ehhez kapcsolódott: a Szolnoki Galéria, a múzeum reprezentatív időszak kiállító csarnoka (volt Zsinagóga) folyamatban lévő rekonstrukciója; ennek műszaki állapota már 1982-ben életveszélyes volt. Felújítását 1985-ben befejeztük, következett volna a múzeum épületének a felújítása. A szolnoki színház rekonstrukciójának azonban a múzeummal szemben elsőbbséget adtak. Így ismét késedelmet szenvedett a múzeum felújítása, pedig ekkor – 1987-ben – a teljes felújítást még 80 millió forintért vállalták volna.

Az épület felújításáért vívott küzdelmet az idő, az épület állapotának rohamos romlása siettetette. Jellemző volt a tetőszerkezet állapotára, hogy egy-egy kiadós eső alkalmával 30-40 helyen ázott be az épület.

Az épület rekonstrukcióját 1989. január 5-én kezdtük meg. A felújítás első évében a fenntartó Megyei Tanács 16 millió forintot biztosított, ez az összeg a tetőcsere megkezdését tette lehetővé. Ekkor már teljesen egyértelmű volt, hogy a felújítás sok évig eltartó folyamat lesz, befejezésének időpontja, terv szerinti megvalósulása is sok bizonytalanságot hordoz magában. Mégis ezt a változatot kellett választanunk, részben azért, mert a kapott összeg kevés volt, részben pedig azért, mert a múzeumi munkát évekre nem állíthatuk le, a műtárgyak megóvását, gyarapítását a kiszámíthatatlan ideig tartó felújítás miatt nem függeszthettük fel. Ez számunkra a munkatársak illetve a múzeumi tárgyak folyamatos költöztetését jelentette.

A munkatársak költözése bizonyult az egyszerűbb munkának, hiszen könnyen kiszámítható volt, hogy mindenki-

nek legkevesebb kétszer kell költözni ahhoz, hogy végleges helyére kerüljön. Ez kényelmetlen ugyan, de az eredményért vállalható volt.

A múzeumi tárgyak többszöri költöztetését több szempontból sem vállalhattuk fel. Minden költöztetés a tárgyak rongálódásával, az eredeti raktári rend felborulásával jár együtt. Világos volt, hogy csak a múzeum épületén kívüli raktározási változatban gondolkodhatunk. 1992-ben Szolnok város önkormányzatától bérleményként kaptunk egy 1600 m²-es – jó állapotú – szovjet használatban volt laktanya épületet. A lehetőséget természetesen elfogadtuk, hiszen valamennyi raktározási gondunkat megoldotta; fel tudtuk számolni a tanjai iskolai raktárakat, s a főépület rekonstrukciója miatt kiköltöztetendő anyagunkat is biztonságosan helyezhettük el.

A felújítás és a múzeumi munka

Hét évig tartó felújítás, annak minden gyötrelme – hiányzó tető, állandó kopácsolás, romok, szálló por – elégséges indokot adott volna arra, hogy a tényleges múzeumi munka behozhatatlan hátrányt szenvedjen. Ehelyett – a múzeum három funkcióján belüli hangsúlyáthelyezéssel – elért korábbi szakmai eredményeinket nemcsak tartani, hanem még fokozni is tudtuk.

A múzeumi munkában a hangsúlyt szükségszerűen a gyűjtemény feldolgozásra tettük. Új raktári rend kialakítása az állományellenőrzést, a nyilvántartások revízióját kívánta meg. Gyűjteménygyarapítás is történt, de kénytelenek voltunk – az egyre eszkendő költségvetés miatt is – csak a legszükségesebb tárgyak gyűjtésére szorítkozni. A rekonstrukció éve alatt is rendeztünk a szolnoki múzeumban – az utolsó két év kivételével – évenként

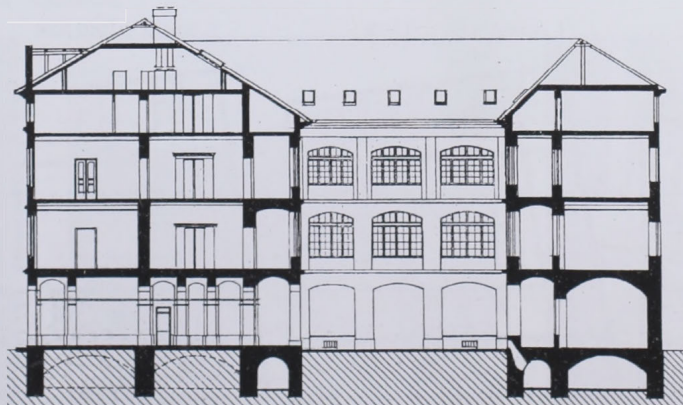
A múzeum főhomlokzata – The main facade of the museum

the uppermost floor which was enlarged by the former lost space. The first floor now incorporates a 120 m² large exhibition space for temporary exhibitions and a 140 m² large conference hall.

The Szolnok museum remained active during the renovation, organizing exhibitions and international conferences. Our colleagues worked on their theses and besides participating in various national and international conferences, they continued to publish studies and books, even though the renovation did not, so to say, provide ideal conditions to their work.

The renovation of the historic building of the Szolnok Museum, founded in 1934 was one of the most important milestones in the history of the museum.

Metszet a főbejáraton át
Cross-section of the building
Részlet a díszudvarból
Detail of the court-yard

Kiállításrészlet: honfoglaláskor, középkor
Exhibition detail: the period of the Hungarian conquest and Middle Ages

Középső kőkori kunyhó oszlop-
vázas szerkezettel
Middle neolithic hut with post
construction

Fotók-Photos: Kozma K.

egy-két időszak kiállítását. Ezek a kiállítások azt a célt is szolgálták, hogy a közönség, ha alkalmanként is, de járjon be a múzeumba, hiszen itt az állandó építkezés ellenére kiállítást is lehet látni. Hosszú időszak alatt nemcsak képzőművészeti kiállítások rendezésére, hanem régészeti kiállítások bemutatására is igénybe vettük a Szolnoki Galériát.

Két nagyszerű és nagyméretű régészeti kiállítást rendeztünk itt, mindkettő elismerést váltott ki a hazai és nemzetközi szakemberek és a közvélemény körében. „A Tisza-vidék késői neolitikuma” és a „Dombokká vált évszázadok” című kiállításokat nemzetközi régészeti konferenciák –1987, 1991 – háttér eseményének szántuk, nem mellékes, hanem lényegi kiegészítőjének.

Ez idő alatt kiemelt gondot fordítottunk gyűjteményi anyagunk publikálására. Rendszeresen meg tudtuk jelentetni a nagy hagyományokkal bíró periodikáinkat (Évkönyv, Múzeumi Adattár, Múzeumi Közlemények, Múzeumi Levelek). Az 1984-ben elnyert tudományos kutatóhely címet tartalommal tudtuk megtölteni. A szolnoki múzeumban tizenöt muzeológus közül 1 akadémiai doktori, 3 kandidátusi, illetve 2 PhD fokozattal, 6 egyetemi doktori fokozattal rendelkezik, 11 munkatársnak közép- vagy felsőfokú nyelvvizsgálója van.

Több munkatársunk különböző felsőoktatási intézményben végez rendszeres oktató munkát (KLTE Néprajzi Tanszéke, Jászberényi Tanítóképző Főiskola, Gö-

döllői Agrártudományi Egyetem), vendégelőadóként meghívást kaptak a krakkói Jagelló Egyetemre, a JATE Néprajzi és Régészeti Tanszékére is.

Számos hazai és nemzetközi kutatási programban veszünk részt. A népvándorlás (avar) kutatást a Nápolyi Keleti Intézet régészeivel közösen végezzük.

Felsorolni is nehéz azt a rendkívül sokirányú és elmélyült munkát, amely a szolnoki múzeum életét jellemezte és jellemzi. S amikor újra birtokba vettük csodálatosan felújított múzeumunkat, akkor nem történt más, minthogy a forma alkalmazkodott a tartalomhoz.

Egy kis számvetés a felújításról.

Talán abból célszerű kiindulni, hogy mindez akkor történt meg, amikor sokkal inkább pénzintézetek születnek, a kultúra és tudomány végvárainak a napi életben maradásért kell küzdenie.

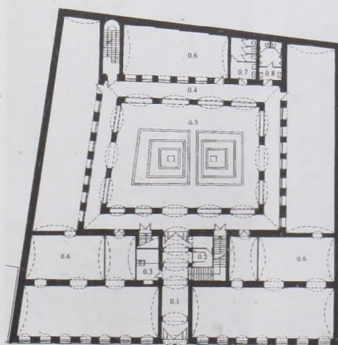
A szolnoki múzeum felújítása nyolc évig tartott. Ez a hosszú idő nem a kivitelezőkön, hanem a szűkre szabott pénzügyi támogatáson múlt. Volt esztendő – 1994 –, amikor 7 millió forintot tudtunk felújításra fordítani. A munka felgyorsulása 1995-ben következett be, amikor a rekonstrukcióra beadott címzett támogatási kérelmünket a Parlament 265 millió forinttal támogatta, ugyanakkor a Verseghy Könyvtár kiköltöztetésére és elhelyezésének támogatására 360 millió forintot biztosított. (Meg kell jegyezni, hogy e címzett támogatást 1993-ban és 1994-ben is kértük, eredménytelenül.)

Az épület teljes felújítása – az önkormányzati és címzett támogatással együtt – 352 millió forintba került.

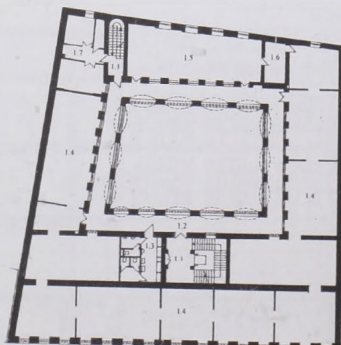
Mi, a rekonstrukciót végigélők, büszkék vagyunk e gyönyörű épületre, bizonyára elfogultság is van ebben, de erősíti ezt az érzésünket az, hogy a szakma képviselői is – akik nem éltek végig a felújítás gyötrelmeit – hasonlóan vélekedtek:

„A felújítás 1996 végén érkezett az átadás állapotába, mindenki őszinte öröme. Az épület gyönyörű lett, és a szakemberek gondosságának köszönhetően visszanyerte eredeti külső-belső képét. A gondosság egészen a részletekig terjedt, a kapu, a belső terek, az öntött vas korlátdíszek, az ereszsatornák és a faburkolatok, mind mind hitelesen a századeleji állapotokat tükrözik. Az apróbb módosítások a modernitás miatt szükségzerűek, de nem ütnek el az összhangulattól. Egy ilyen szép épületben most már igazi öröm lesz belépni látogatónak és munkatársnak egyaránt.” (Múzeumi Hírlevél, 1997.) ■

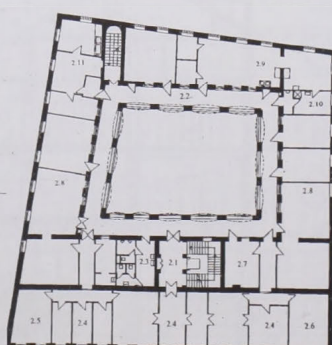
Földszint – Ground floor

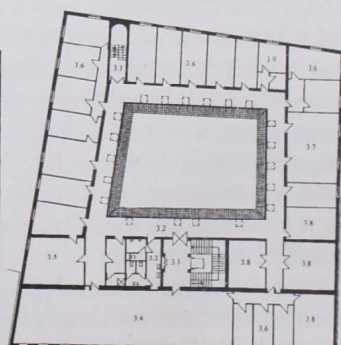
I. emelet – Second floor

II. emelet – Third floor

III. emelet – Fourth floor

Kiállítások

És a műtárgyak hogy érzik magukat a kiállításon?

Műtárgyvédelem a Magyar Nemzeti Múzeum új állandó kiállításán

Járó Márta

Egy kiállításon ne csak a látogatók, hanem a műtárgyak is érezzék jól magukat. Ezt az elvet tartották a Magyar Nemzeti Múzeum munkatársai szem előtt, amikor – a hazai gyakorlatban talán először – igen nagy hangsúlyt helyeztek a múzeum állandó kiállításán az ún. passzív műtárgyvédelemre.

Hogy mikor érzi magát jól a látogató egy kiállításon, az a látogatótól és a kiállítástól egyaránt függ, kettejük „kapcsolatát” most nem fogom taglalni.

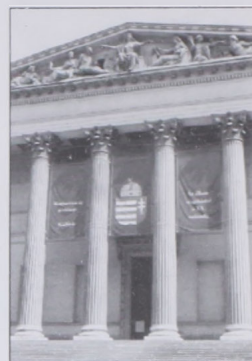
De mikor érzi jól magát egy tárgy a kiállításon? Nos például akkor, ha nem tudják összefogdosni a látogatók, ha nem száll rá a por, ha nem nyomja össze egy másik tárgy, nem „böki ki” az oldalát az installáció, nem lóg le félig a posztamensről... és sorolhatnám tovább a nyilvánvaló, a tárgy „közérzetét” tönkretévő tényezőket. Vannak azonban kevésbé köztudott és a fentieknél alattomosabb veszélyek, amelyek egy-egy műtárgyra leselkednek. A fűtési idényben például kiszáradnak a falak, csökken a levegő nedvességtartalma a kiállítóterben – a táblakép kiszárad, megreped, a bútor meghajlik, az intarzia kipattog belőle, a textília kiszárad, töredezik a szálak, a papír felpöndörödik. Egy fából, farostlemezből készült tárló falai felszívják a maradék nedvességet is, a bennük elhelyezett, szerves anyagból készült tárgyak szabályosan szomjan halnak. A fémek viszont igen kellemesen érzik magukat, nincs ami elősegítse korróziójukat. Tavasszal, ősszel a nagy esőzések idején éppen fordított a helyzet: a fémek szenvednek, bár a szerves anyagokból készült tárgyak is egy idő után túlnedvesednek, kezdik „megsokallni” a rengeteg vizet, megszívják magukat, megdagadnak, megnyúlnak. A fatárlók fala átnevededik, a fában lévő savak „beszöknek” a tárlóba,

és ott amit lehet (pl. papír, fém stb.) tönkretesznek. És néhány hónap, után ismét jön a kiszáradás...

Mindezek mellé özönlik a fény és egyéb sugárzás a fényforrásokból. A látogató is kényelmetlenül érzi magát, ha a szemébe világítanak a reflektorok, de legalább elfordulhat vagy behunhatja a szemét. A műtárgy viszont kénytelen elviselni reggeltől estig, hogy a fénysugarak mellett a még azoknál sokkal veszélyesebb, láthatatlan ultraibolya sugarak is roncsolják anyagát, a lámpatestekből jövő hősugarak melegítsék egész nap (nyári hőségben is!).

Mindezen „közérzetromboló” tényező ellen van lehetőség a védekezésre – ez az ún. passzív műtárgyvédelem (megkülönböztetésül az aktívval szemben, amely a műtárgyak restaurálását jelenti). Az alábbiakban erről szeretnék beszámolni, elsősorban a klimatizációval, tehát a relatív légnedvesség szabályozásával kapcsolatos intézkedésekről, mivel ezek végrehajtása volt elsődleges feladatomban. Emellett azonban írok a tárlók építésénél és a termék világításánál figyelembe vett műtárgyvédelmi szempontokról is, hiszen ezek legalább olyan jelentőséggel bírnak, mint a klímabeállítás.

A Magyar Nemzeti Múzeum állandó történelmi kiállításának tervezésekor évekkel ezelőtt felmerült a kérdés: milyen módon lehetne a hatalmas mennyiségű és felbecsülhetetlen értékű, kiállításra kerülő műtárgyat megfelelő körülmények között bemutatni. A műtárgyvédelem a forgatókönyvek megtárgyalásánál, a tervezőasztalnál és a restaurátorműhelyekben szinte egyidőben kezdődött és folytatódott a kiállítás építése során. A passzív műtárgyvédelem pedig tart napjainkban is, amikor a kiállítást már megnyitották.

And what about the works of art at the exhibition?

Preventive conservation at the new permanent exhibition of the Hungarian National Museum

For the new, permanent exhibition of the history of Hungary in the Hungarian National Museum, great emphasis has been laid on the establishment of a suitable environment for the works of art, and protection of the exhibits.

As the climatization of the whole exhibition area of more than 2500 m² is not possible, a suitable environment has been created inside the display cases (airtight construction, climatization). The lighting in the galleries and the display cases is such that exhibits which are sensitive to light will not be damaged.

Balra: terem a vendégfal felszerelése előtt. Középen: a vendégfal felszerelése; jobbra: a tárlók berendezése
Left: the gallery before installation of the partition-wall; Centre: installation of the partition-wall; Right: fitting of the display cases

Egy tárló rendezése
Installing of a display case

The display cases are made of metal and glass. The paint and insulation materials used for the seams do not release chemicals which are harmful to the exhibits. The interior pedestals and fitting panels are also made of tested, painted wood-fibre board, and the same paint was used for the glass and metal base. The display cases are well insulated, the rate of exchange of air between the interior and the external environment is very low. In this way, the objects placed in the cases are protected from the air pollutants and the relative humidity can be stabilised at the desired level.

A nyírbátori stallum helyreállításának utómunkálatai
Last steps of the restoration on the Nyírbátor choir stalls

Műtárgyvédelem a forgatókönyvben

A több száz oldalas kiállítási forgatókönyv tartalmazta mindazt, amit a muzeológusok „megálmodtak”, de talán először a hazai forgatókönyvek történetében azokat a megjegyzéseket is, amelyek az ott szereplő műtárgyak bemutatási körülményeire utaltak, nevezetesen, hogy az adott műtárgy vagy tárgyegyüttes milyen relatív légnedvesség és megvilágítás mellett károsodik a legkevésbé.

Műtárgyvédelem a tervezőasztalon

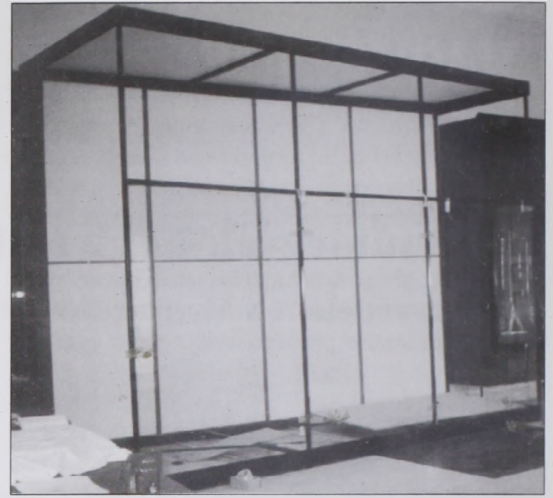
A kiállítás két tervezője harcolt a muzeológusokkal, a restaurátorokkal és önmagával, hogy a történeti, az esztétikai és a műtárgyvédelmi szempontok együttesen érvényesülhessenek a bemutatásnál. Az egyes tárlók tervének elkészítése során a rajzokon már szerepeltek a klimatizációra, világításra vonatkozó forgatókönyvi megjegyzések. A tárlótervek elkészülte után, a méretek ismeretében lehetett megtervezni, hogy milyen légnedvesség-szabályozás és világítás kerüljön egy-egy vitrinbe.

Műtárgyvédelem a restaurátor műhelyekben

A restaurátori munka nagyrészt azokban az ideiglenesen kialakított, sokszor a megfelelő berendezésekkel el sem látott helyiségekben zajlott (a lebontott régészeti kiállítás termeiben), ahol több, mint ötven restaurátor munkálkodott. A restaurátorok beleszólást kaptak a passzív műtárgyvédelem megtervezésébe – ami teljesen természetes, ha meggondoljuk, hogy ők ismerik legjobban a kezük közül kikerülő, restaurált tárgyak állapotát, „teherbíró képességét”.

A passzív műtárgyvédelem kivitelezése

Hosszas viták folytak a tervezés során a muzeológusok, a tervezők, a kiállítás-rendezők, a restaurátorok, és nem utolsósorban a gazdasági vezetés között arról mit kell és mit lehet tenni, mindennek mekkora az anyagi vonzata. Kell-e a drága tárló, kell-e a különleges, szűrt világítás, kell-e a klímaberendezés, kellenek-e extra anyagok – hiszen mindez „nem látszik” és sokba kerül. Szerencsés módon a válasz igenlő volt. Kétségtelen, hogy a klímaberendezés el van dugva a tárló alá, senki nem látja, hogy mekkora pénz fekszik benne, de ha nem

A Rákóczi-garnitúra 40 m³-es tárlója berendezés előtt és után. A párasítást téli időszakban kívülről ki-be kapcsolható párasító berendezéssel biztosítottuk. – Show case made for Rákóczi's furniture before and after installation. During the heating period, a humidifier ensures the convenient moisture level inside the case of about 40 m³ in volume.

kell ennek a két-háromszoros áráért restauráltatni öt év múlva újra a műtárgyat, akkor mindez nem haszontalan beruházás.

Az egész kiállítótér klimatizációja technikai és pénzügyi okokból nem volt lehetséges. Ezért tárlószinten kellett biztosítani a tárgyak megfelelő környezetét. A lehető legtöbb tárgy tárlóba került, még az olyan nagy darabok is, mint Lórántffy Zsuzsanna ágytakarója vagy Rákóczi Ferenc regéci garnitúrája és utazókárpitja. Ez a megoldás a biztonságtechnikai megfontolásokon túl már önmagában is nagy lépés a környezetben végbemennő változásokra, a levegő szennyezéseire érzékenyen reagáló műtárgyak számára.

A tárlókról

A fali, álló és fekvő tárlók esetében egyaránt az volt a cél, hogy „műtárgybarát” anyagokból készüljenek, megfelelő megvilágítást lehessen bennük a tárgyaknak biztosítani és szükség esetén klimatizálhatók legyenek.

A tárlóba kerülő tárgyakat károsító anyagok beépítésének elkerülésére, illetve a klimatizálhatóság érdeké-

Egy 5m³-es tárló, alul az állandó 45%-os relatív légnedvesítést biztosító két klímaberendezéssel

A show case of 5 m³ with the two air conditioning units below ensuring 45% relative humidity

ben minden vitrin fém és üveg kombinációjából készült, ezek anyaga nem képes a légnedvesség magába szívására vagy átterjesztésére, és nem bocsát ki káros anyagokat magából. A fém alaplap, illetve esetenként az üveg lefestéséhez egységesen mindenütt stabil, csak igen lassan bomló, fényre, hő- és páratartalom ingadozásra nem érzékeny, sötétzöld festéket alkalmaztak.

Szerelőfalak, posztamentek (podesztek)

A belső szerelőfalak, illetve posztamentek káros anyagokat nem párologtató, speciális farostlemezről készültek. Ugyanolyan festékbevonatot kaptak, mint a fém és az üveg.

Tömítés, szigetelés

A fém és az üveg illesztésénél speciális szilikon tömítőanyagot (káros gázkibocsátása nincs) használtak. A tárlók aajtájának szigeteléséhez szintén neutrális szilikonból készült csöveket ragasztottak a záródásokhoz, amelyekre rácsukodik az üveg, így szinte légmentesen lezárható a tárló. A jól szigetelt tárló szükség esetén egyszerűen, könnyen klimatizálható.

Tárlóvilágítás

Minden, a vendégfalba beépített tárló felső részén, annak légtérétől hermetikusan elzárva lámpaházat alakítottak ki, amely külön ajtóval nyitható. A speciális, kis méretű fénycsöveket tartalmazó lámpaház keskeny, felfelé szelődik, a foglalatoknál fejlődő hő felfelé távozik. A világítóteret opak plexiüveg választja el a vitrinbelsőitől. Előny egyrészt, hogy esztétikus, nem látszik át, másrészt – és ez legalább olyan fontos, ha nem fontosabb –, kiszűri a műtárgyak többségére igen károsan ható, a fénycsövekből érkező ultraibolya (UV) sugárzás nagy részét. Így nem kellett a fénycsövekre vagy az elválasztó lapra (eredetileg matt üveget terveztek) UV-szűrő fóliát ragasztani.

Klimatizáció

A tárlók szintjén próbáltuk a relatív légnedvesség (RH) magas vagy alacsony voltára, illetve a változásokra érzékeny anyagok környezetében a megfelelő értéket biztosítani. Anyagi okokból nem állíthattuk be és állandósíthattuk minden vitrinben az optimális RH-t, de így is a középkori, illetve újkori anyagot bemutató termekben a tárlók közel egyharmada valamilyen módon klimatizált. A kb. 50 tárló méretének és alakjának függvényében négyféle módszert alkalmaztunk:

- párasítás gépi úton (csak azokban az időszakokban, amikor alacsony a páratartalom);
- párasítás, illetve légszárítás kis kímaberendezéssel;
- párasítás, illetve légszárítás kazettákban kiserelt pufferanyaggal (szilikagéllal);
- párasítás, illetve légszárítás vékony lemezekké préselt pufferanyaggal (szilikagéllal).

Párasítás a nagy méretű tárlókban párasító berendezésekkel

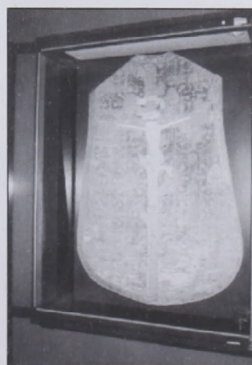
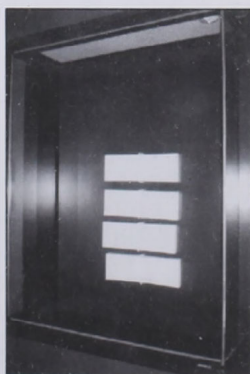
A két, egyenként kb. 30, illetve kb. 40 köbméteres belső légtérű tárlóban okozott legtöbb problémát a páratartalom szabályozása. Ekkora tárlók esetében a gyártó nem tudta garantálni a légmentességet, a megfelelő szigetelést. A nagy üvegtáblák tömegüknél fogva meghajlanak, a réseken cserélődik a belső és a külső tér levegője.

A II. Rákóczi Ferenc utazókárpitját és regéci garnitúráját valamint a millenniumi utcát imitáló, korabeli viseleteket bemutató tárlókban a fenti okok miatt állandó RH beállítására nem gondolhattunk. Így a két tárlóban egy-egy kisméretű légnedvesítő készüléket helyeztünk el. A tervek szerint ezek csak a téli, fűtési időszakban, napközben működtek volna, amennyiben a relatív légnedvesség 40% alá esik.

Klimatizáció a közepes méretű tárlókban kis klímaberendezésekkel

A kb. 3–12 köbméter belsőterű tárlók esetében az állandó RH biztosítására kis méretű klímaberendezéseket helyeztünk – három légköbméterenként egy darabot – a tárló aljában kialakított, külön ajtóval rendelkező szekrénybe. A kis klímaberendezés két gégecső segítségével kapcsolódik a tárló légtéréhez. Az egyik csövön – a klímasekénybe beépített számítógépbe programozható időközönként – levegőmintát szív a belső légtérből és méri annak RH-ját és hőmérsékletét. Az adatokat egyrészt tárolja, másrészt elemzi, annak függvényében, hogy a beprogramozott értékhez és a szintén beállított tűréshatárokhoz képest mekkora az eltérés. Ha alacsonynak találja az RH-t a tárlóban, nedves levegőt pumpál a belső térbe a másik gégecsövön keresztül. Ha ma-

Egy fél m³-es falitárló, a hátfalára erősített, kazettában kiserelt szilikagéllal. A peremen az ajtó szigetelését biztosító szilikoncső, felül a lámpaházat elválasztó opak plexilemez, egyben UV szűrő. Show case of 0,5 m³ with silica gel cassettes fixed onto the fitting panel. On the edge silicon tube for isolation of the door. Above, a sheet of opaque Plexiglas to isolate the lamp housing and filter out the UV.

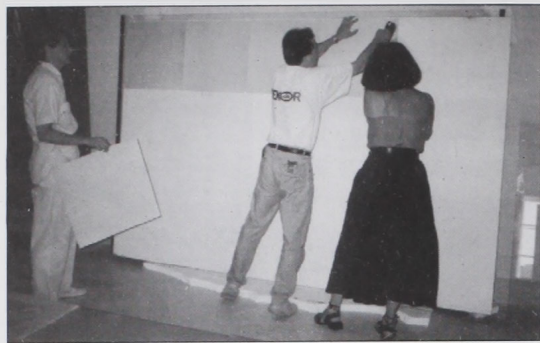
Climatisation could not be guaranteed in the two largest display cases, each of 30–40 cubic metres, due to problems with insulation. The show cases are humidified only in the dry winter months, using small units, so that the relative humidity does not fall below 40%.

Using small air-conditioning units, permanent relative humidity has been ensured in the medium-sized cases, which are primarily made for the display of costumes.

Silica gel, preconditioned to a relative humidity of 40–50%, has been used for climatisation of the smaller show cases. Silica gel cassettes have been placed under the pedestals, or in certain cases, fixed to the fitting panel of the display case. In the flat show cases, the back of the fitting panel has been covered with silica gel sheets. In the dry, winter period, when the relative humidity of the galleries is very low, the humidity of the well-insulated cases hardly falls at all, and does not drop below 40% in the less well-insulated show cases neither. Just in the case of a few show cases with large glass sheets, it has been observed that the humidity escapes slowly, and the relative humidity falls to 35–40%.

Lighting in the galleries is provided partly by artificial light sources free from ultraviolet radiation. The quantity of the natural light from the windows is reduced to the desired level by the use of special curtains. Small fluorescent tubes are used to light the display cases. If necessary, only a few, or even none of these are switched on, depending on the sensitivity to light of the exhibits displayed in the show cases. The lamp housing is hermetically sealed off from the interior of the case using an opaque sheet of Plexiglas, which filters out ultra-violet radiation.

Mátyás király trónkárpitjának elhelyezésére szolgáló tárló összeszerelése

A szerelőfal hátoldalának „tápetázása” 50x50 cm-es, 3 mm vastagságú szilikagél lapokkal

A trónkárpit elhelyezésének meghatározása a lefektetett szerelőfalon

A tépózár felerősítése a szerelőfal előlapjára

A trónkárpit rögzítése a tárlóba beállított szerelőfalra

Installing the display case constructed to the throne tapestry of King Matthias

Covering the back side of the fitting panel with silica gel sheets, 50x50 cm and 3 mm thick

Determination of the precise place of the throne tapestry on the fitting panel

Attaching the tearing tape onto the surface of the panel

Securing the throne tapestry onto the fitting panel placed into the show case

gasnak, lassan kiszívja a levegőt és kifagyasztja belőle a fölösleges nedvességet, majd visszajuttatja a légtérbe a szárazabb levegőt.

A tárlókban elhelyezett készülékeken $45\pm 3\%$ értékeket állítottunk be abból a megfontolásból, hogy ha a tárló szigetelése esetleg nem tökéletes, ne kelljen kétnaponta utántölteni a készülék víztartályát (összesen kb. 2,5 dl víz fér a tárlóba), illetve ha üzemzavar támadna, akkor se nedvesíthesse túl a készülék a léget.

Klimatizáció a kisebb méretű fal, fekvő és álló tárlókban kazettás szilikagéllal

A másfél köbméternél kisebb légtérű fal, fekvő és álló tárlók esetében – el-

sősorban anyagi megfontolásból (a klímaberendezések beszerzése és üzemeltetése igen költséges) puffertanyagot használtunk az RH szabályozására. A múzeumi célokra kiserelt puffertanyag gyakorlatilag granulált metakovasav (szilikagél), egy szervesetlen vegyület, amely vízben nem oldódik, környezetének anyagaival kémiai reakcióba nem lép, tehát a műtárgy anyagát sem károsítja. A szilikagél különleges tulajdonsága, hogy a környezetében lévő levegő nedvességtartalmával igyekszik egyensúlyba kerülni oly módon, hogy abból vizet von el, vagy annak a felületén megkötött vízből, nedvességet ad át. Ha tehát pl. a szilikagélt 50%-os RH-jú térben tároljuk, ezzel egyensúlyba kerül („kondicionálódik”). A szállító vállalta, hogy 50%-osra állítja be a szilikagélt. Kiszáradás vagy túlnedvesedés esetén a puffertanyag házilag is kondicionálható, tehát újra beállítható. Gyakorlatilag egyszeri beruházást igényel, nincs üzemeltetési költsége – viszont csak jól szigetelt, megfelelő, nem nedvszívó anyagokból készült tárlókban használható eredményesen.

A vitrinek legtöbbször kazettákban kiserelt szilikagélt használtunk. Egy kazetta gyakorlatilag egy $33\times 11\times 2$ cm-es papírdoboz, amelynek egyik oldala vékony, légáteresztő fóliával van lezárva. 400 g vízmentes szilikagél van benne. A kazetták anyagának 50%-ra történő kondicionálása +196 grammot (megkötött nedvesség) jelent. A kazettákat a tárlók aljába a posztamens vagy az alaplap alá helyeztük, esetenként a szerelőfalra rögzítettük. A posztamens a klimatizált tárlók esetében hátul perforált, hogy a tárló és a posztamens alatti légtér érintkezhesen egymással. Fekvő tárlók esetén az alaplap és a tárló pereme közötti hézag biztosítja a két légtér érintkezését. Álló tárlóknál a posztamens és a tárló széle közötti rés biztosítja az összeköttetést. Minden tárlóba térfogatának megfelelő mennyiségű puffertanyagot helyeztünk, ez 1–12 kazettát jelent tárlónként.

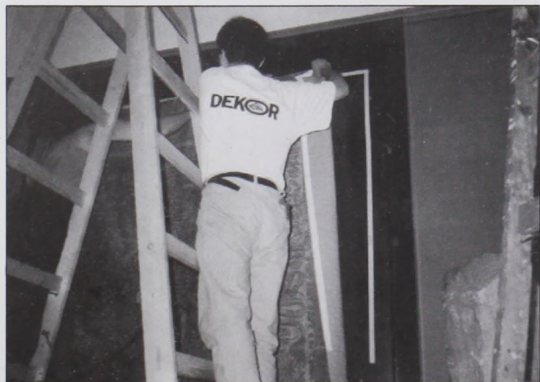
Klimatizáció a lapos falitárlókban szilikagél lemezekkel

Néhány esetben, (pl. a Mátyás király trónkárpitjának bemutatására szolgáló tárlóban) helyhiány, a tárló keskeny volta miatt nem volt lehetőség kazetták alkalmazására. Ezért itt a szerelőfalak hátoldalát lemezekké préselt szilikagél lapokkal „tápetáztuk” ki. Ezek az 50x50 cm-es, kb. 3 mm vastag lapok ugyanúgy működnek, mint a kazettákban kiserelt szilikagél, de gyorsabban kerülnek egyensúlyba a környezeti légnedvességgel, ezért pl. hamarabb kiszáradnak, ha a szereléskor a helyiség levegője szárazabb, mint a gyári előkondicionáláskor beállított 50%-os RH. Szerencsénkre a kiállítás rendezése során 45–55% közötti relatív légnedvességet mértünk a kiállítótermekben, így ez a probléma nem vetődött fel.

Világítás

A falitárlóknál a lámpaházat egységesen alakították ki, de esetenként egyáltalán nincs benne fénycső, vagy csak a fele mennyiségű világít, attól függően, hogy fényre mennyire érzékeny az ott elhelyezett műtárgy. Az álló és fekvő tárlók esetében, mivel ezekben szinte kivétel nélkül fényérzékeny anyagok vannak, nincs belső világítás. A termék állandó megvilágítása és a helyi, külső megvilágítás egyaránt UV-szűrt, a múzeumi gyakorlatban elfogadott maximális érték ($75 \mu\text{W}/\text{lm}$) alatt van.

Fotók – Photos: Jaro M.

A természetes, ablakokon beérkező sugárzást esztétikus, a múzeumkerti kilátást nem zavaró, fényvédő redőnyökkel szűrjük. A tárgyak elhelyezésénél is arra törekedtünk, hogy természetes fény, főleg közvetlen napsugárzás ne érje őket, a megvilágítás mértéke a termekben ne haladja meg az optimális értéket.

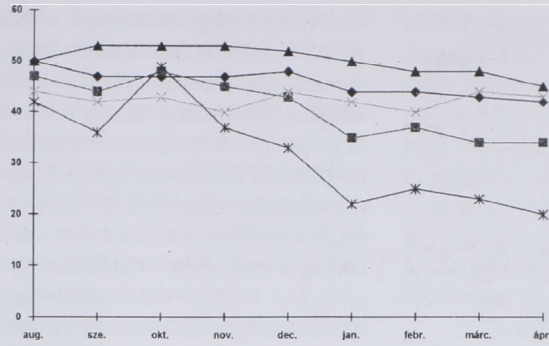
Tapasztalatok a nyitás óta eltelt időszakban

A vártnál is szárazabb téli időszak eredményeként a kiállítótermekben kb. november vége felé 40% alá csökkent az RH, és januártól kezdve a heti mérések tanulsága szerint 20% körül mozgott egészen május elejéig. A nagy szárazság ellenére, csak az óriástárlók egyikében csökkent le olyan mértékben az RH (40% alá), hogy a párasító berendezést üzembe kellett helyezni. Ez azt bizonyítja, hogy a „rossz” szigetelés ellenére nem cserélődött a tárlókban olyan mértékben a levegő, hogy a belső térből a víz „kiszökött” volna.

Az augusztusban üzembe helyezett kis klíma-berendezések azóta is éjjel-nappal működnek, áramtalanításakor nem kapcsolják ki őket. Mivel nagyobb méretűek a tárlók, szigetelésük nem tekinthető tökéletesnek, szökik belőlük a nedvesség. A készülékek ezt pótolják-pótolják. A készülékeket általában 10 naponta, kéthetente kell utántölteni, komolyabb meghibásodást csak egy készüléknél tapasztaltunk: a páramérő rendszere ment tönkre. A szállító egy héten belül kicserélte.

A kazettás szilikagéllel klimatizált vitrineknél már néhány nappal a lezárás után észleltük, hogy a gyárilag előkondicionált pufferanyag nem minden esetben állítja be környezetét RH-ját 50%-ra (42% és 56% közötti értékek fordultak elő). Ez a két határérték még elfogadható, ha ezen belül stabilizálni lehet az RH értékét, el lehet kerülni a nagyobb ($\pm 5\%$) ingadozásokat.

A kazettás szilikagéllel – eddigi tapasztalataink alapján – jó eredményeket értünk el, de csak azon tárlók esetében, ahol megfelelő a szigetelés. Ezekben a vitrinekben annak ellenére, hogy a környezetben januártól alig volt időszak, amikor 20–25% fölé ment volna a kiállítótermekben a relatív légnedvesség, a tárlókban egy-

A relatív légnedvesség változása 1996 augusztus – 1997 április között a kiállítás 7. termében

- ✱ a terem;
- ✱ kis klíma-berendezésű tárló;
- ◆ szilikagél kazettával ellátott falitárló;
- ▲ szilikagél kazettával ellátott állótárló;
- szilikagél lapokkal ellátott falitárló légnedvessége

Changing of the relative humidity from August 1996 until April 1997 in different show cases in the room No. 7

- ✱ in the room;
- ✱ in a show case climatized with air-conditioning units;
- ◆ in a show case fixed onto the partition-wall, climatized with silica gel cassettes;
- ▲ in a medium-sized show case climatized with silica gel cassettes;
- in a show case climatized with silica gel sheets

két kivétellel nem süllyedt 40% alá ez az érték. További tapasztalatokat majd a nyári hónapokban gyűjthetünk, amikor sok esetben 60% körüli RH mellett kell a tárlókban elhelyezett pufferanyagot biztosítani, hogy 50–55%-nál magasabbra ne szökjön fel az RH.

A két legkritikusabb, nagy méretű, lapos tárlóban kb. novemberig nem észleltünk változást, 45–47% körül stabilizálódott az RH. Ezután mindkét tárlóban csökkenni kezdett és januárban 40% alá süllyedt, de még az áprilisi mérések idején sem száradt ki annyira, mint a környezet. A folyamatos vízvesztés oka nagy valószínűséggel a nagy üvegtáblák megereszkedése és ezáltal a szigetelés tökéletlen volta lehet. A tárlókat készítő cégtől ígéretet kaptunk arra, hogy a nagy üvegtáblákat közepeken is rögzítik, hogy a következő fűtési időszakokra jobb hatásokkal tudjuk a relatív légnedvességet stabilizálni.

Természetesen a kiállítás megnyitása óta eltelt időszakban rengeteg hibát, hiányosságot fedeztünk fel, illetve fedeztek fel azok, akik „friss szemmel” járták végig a termeket. Javítani kell még a tárgyak elhelyezésén, változtatni helyenként a világítási módon, meg kell oldani a szigetelés hiányosságából adódó problémákat. Mégis, úgy érzem, sokat tettünk azért, hogy a tárlóban elhelyezett tárgyak – sajnos elkerülhetetlen romlását, öregedését lelassítsuk, megfelelő környezetet alakítsunk ki számukra. További feladataink közé tartozik, hogy a tárlókban kívül rekedt műtárgyak helyzetén is javítsunk. ■

Kiállítás-történet – történeti kiállítás*

Basics Beatrix

Amikor néhány évvel ezelőtt Amsterdamban a Rijksmuseum termeit jártam, megdöbbenett az ellentét a földszinti, Hollandia történetét bemutató – amúgy gazdag és változatos – kiállítás és az emeleti festészeti tárlat termei között. Az előbbiekben jómagam voltam az egyetlen látoga-

tó (főszézonban!), míg az utóbbiakban a XIV–XV. századi festményeket sem lehetett zavartalanul megnézni és élvezni, Rembrandt műveiről nem is beszélve. Ekkoriban már készültünk itthon a Magyar Nemzeti Múzeum új történeti kiállítására. Így különösen izgalmas volt a kérdés: miben más, milyen legyen egy művészeti, illetve történeti nevezett kiállítás?

A Magyar Nemzeti Múzeum emeleti teremso-

rának múlt századi fotóit nézegetve különös ér-

zés látni a falakat több sorban beborító festményeket, a nagyterem jól érvényesülő hatalmas terét a felső üvegablak-világítással, a képek között jó érzékkel elhelyezett szobrokat. Kicsit szűfoltabbak bár, de hangulatukban valamelyest hasonlóak a Szépművészeti Múzeum új, XIX. századi állandó kiállításának enteriőrjeihez. Ez utóbbi az újonnan rendezett festészeti kiállítások közül a legszebb, leghatásosabb a Magyar Tudományos Akadémia palotájának hasonló tárlata mel-

* A Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat 1997 április 7.-i tudományos konferencián elhangzott. A kiállítás – mint műfaj c. előadás szerkesztett szövege.

lett. De talán igazságtalan lenne összehasonlítani egy képzőművészeti kiállítást egy olyanal, ahol történeti korszakokat, eseményeket, folyamatokat kívánnak érzékeltetni a rendezők. Ahhoz, hogy ezt eldöntsük, nem hiábavaló némi történeti áttekintés. Ennek eredményeképpen világosabban láthatjuk a jelenkor múzeumának kiállításainak problematikáját.

A múzeumok és gyűjtemények létrejöttékor, jó két-háromszáz évvel ezelőtt nem a kiállítás mi-

A bécsi várostörténeti múzeum katalógusa
Catalogue of the Vienna History Museum

Exhibition history – historical exhibition

Exhibition, as an event serving the showing of art objects, is perhaps the most interesting task when the organizers wish to show historical events, processes, by using these art objects. As we can face very often now these kind of exhibitions, it is worth to make a survey on the process how the way of showing art objects and the place they were exhibited had developed. This means a short survey of the foundation of museums both in Europe and Hungary.

The first Hungarian museum, the Hungarian National Museum was founded comparatively early among European museums. It was expressing national feelings, like other European museums.

In connection with the foundation of museums and the choice of works exhibited in them it is a reoccurring motive that history is in the foreground when the museum and the exhibition are serving ideological and propagandistic purposes. In the age of forming national states from among the relics of past those were important, which were showing the greatness and glory of national past. In the 20th century exhibitions often get political overtones.

In the 20th century exhibitions show new solutions, either permanent or not. Different kinds of art objects are shown together to illustrate relations in a complex way.

kéntje volt elsődleges fontosságú. A XVIII. század végétől kezdődik el az a folyamat, melynek során a magángyűjtemények nyilvános múzeumokká alakulnak át. Ezentúl a ritkaság helyett az esztétikai érték lesz fontos. Ezek az újfajta múzeumok elsősorban a tudományos kutatás központjai, de tudományos tevékenységük eredményeit a közönséggel is megismertetik. Párizsban a királyi gyűjtemény a festő Le Brun irányításával már a XVII. században komplex művészeti gyűjteményként működik, s egyre szélesebb közönséget fogad. A hatása olyan nagy, hogy mintájára pl. Nagy Frigyes is megnyitja a közönség előtt potsdami gyűjteményeit (1755). A XVIII. század közepére a múzeum társadalmilag elismert kulturális intézmény lett. Lényeges változást hozott a francia forradalom az európai múzeumtípus alakításában: létrehozta a mai értelemben vett szakmúzeumokat. Ekkortól áll a Musée National, a Musée Histoire Naturelle, a dicső francia múlt építészeti és szobrászati emlékeit őrző Musée des Monuments (Hubert Robert romantikus festménye meg is örökölte), és a Musée des Arts et Métiers a St. Martin des Champs középkori templomában és kolostorában. 1793-ban David a Musée National igazgatója. Előírása szerint negyedévenként 3 napig a közönség, 5 napig a művészek számára kell nyitva állnia múzeumának.

A XVIII–XIX. század fordulójára két jelentős változás történik: egyrészt az új polgári tudományágak szerveződése szerint alakul a múzeumok profilja, másrészt ez az az időszak, amikor egész Európában hirtelen megszorodik a múzeumok száma. A XIX. század folyamán az európai nemzetállamok formálódása történeti múzeumok létesítését eredményezi. Ezek elsődleges feladatuknak tartják a nemzeti kultúra ápolását, a nemzeti múlt és dicsőség bemutatását.

Ugyanebben az időben jönnek létre az amerikai múzeumok, lényegében a függetlenségi háborút követően. 1866-ban már Amerikában mutatkoznak be az impresszionisták nagy csoportos kiállításával, 1869-ben pedig megnyílik a Metropolitan Museum of Art. Alapító okirata szerint feladata: „a szépművészeti kutatásának és alkalmazásának előmozdítása és fejlesztése, mindenfajta művészet népszerűsítésének elősegítése, hogy kulturális és szórakozási lehetőségeket nyújtson a nagyközönség számára.” Ez egyben világossá teszi azt a lényeges eltérést, ami kezdettől fogva létezett az amerikai és európai múzeumok között: az előbbi a fő hangsúlyt a szórakoztatásra és ismeretterjesztésre helyezte, míg Európában a múzeum szentély-jellege mindmáig megmaradt.

A viszonylag korai alapítású Magyar Nemzeti Múzeum a nemzeti törekvések kifejezője volt, csakúgy, mint sok más európai társa – ezt Pulszky Ferenc is jól érzékelteti: „A múltnak képviselői az emlékek, szent őrzésük a nemzet első kötelessége. Ezekhez kapcsolódnak eszményeink őseinkről, ezekből látjuk, hogy tekintik őket a világot, ezekben mutatkozik meg a múlt századok íz-

lése.” Kubinyi Ágoston igazgatói programja (1843–1869 között volt a MNM igazgatója) hasonlóan fogalmaz: „...Úgy felállítandók az ezen intézetben levő gyűjtemények, hogy azok tüköryanánt szolgáljanak a nemzet mind szellemi, mind anyagi tekintetbeni haladására vagy hátramaradására, hogy a történetíró, archeológ, természetvizsgáló, mezői gazda, bányász, iparúzó, művész, stb. első tekintettel alapos tudomást szerezhessen szakához tartozó minden tárgyakról, és ezen tekintetből minden gyűjtemény úgy felállítandó, hogy ne csak a szemnek szolgáljon gyönyörrel, hanem mindenki, kivált a szakértő, könnyen mozgathassa annak használatával kitűzött célját és vállalatát elő.”

A múzeumok alapításával, a kiállított anyag megválogatásával kapcsolatban visszatérő motívum, hogy a történetiség mindig akkor kerül előtérbe, amikor a múzeum kiállítására propagandisztikus célokat szolgál, amikor az ideológia – legyen az bármilyen – fontosabb, mint pusztán esztétikai értékek bemutatása gyönyörködtetés céljából.

A propaganda legtöbbször a nemzeti identitás erősítését szolgálja – legyen az a napóleoni, vagy éppen a Magyar Nemzeti Múzeum alapítása, a múzeumépület felépítése körüli időké –, az eszköz a nemzeti történelem. A nemzetállamok kialakulásának idején ez úgy működött, hogy a múlt tárgyi emlékei közül elsősorban azok voltak a fontosak, melyek a nemzeti múlt nagyságát, dicsőségét hivatottak érzékeltetni. Ugyanez a folyamat játszódik le például a függetlenné vált gvarmati népek esetében. De itt már gyakran politikai természetű a kiállítások szerepe: a múltnak a jelen igényei szerint történő újraértelmezése megy végbe.

Ebben a vonatkozásban meg kell még említeni az egykori Szovjetunió és a hitleri német birodalom múzeum- és kiállításszervező tevékenységét. Az előbbire egy 1930-as szövegrészletet idéznék: „Célunk a történelmi folyamatok bemutatása a széles tömegek számára érthető eszközök segítségével. Nem más korok mestereinek ritka remekműveit keressük képtáraink számára, hanem a történelmi dokumentumokat, közülük is a legkevesebb félreérthetőket, legékezőbbakat és leghatásosabbakat.”

Hitler Linz városába tervezett „szupermúzeum” is hasonlóan szigorú, didaktikus célokat szolgált volna: olyan német történeti kiállítást tervezett, ahol enteriőröket kialakítva akarták rekonstruálni a műalkotások eredeti környezetét. Itt persze ne a mai kiállítások tudományos kutatásokra alapozott, a meglévő anyagot értelemszerűen főlhasználó rekonstrukcióira gondoljunk.

Az ötlet mindenesetre érdekes, ha nem is eredeti. Hozzá kell tennünk, hogy a rekonstrukció, egy-egy történeti enteriőr újraformálása már megjelent a múlt századi világkiállításokon is, mindig nagy sikert aratva.

A XX. század, illetve a századvég nagyszámú múzeumi közül elkülönülnek azok a hatalmas

és világhírű gyűjtemények, melyek mind az illető ország lakói, mind pedig a külföldi turisták, a szakemberek számára kötelező és kihagyhatatlan látnivalók. Szerkezetük egymáshoz hasonló és hagyományos: hatalmas festészeti anyag, korok, földrajzi területek, iskolák szerint fölösztva és bemutatva, emellett általában egyiptomi, antik, esetleg távol-keleti gyűjtemények, érem- és grafikai kabinetek. Korunk másik múzeumtípusa az úgynevezett nemzeti múzeum, ide sorolnám a várostörténeti gyűjteményeket is.

A nemzeti múzeumok egy része csak a nevében „nemzeti”, szerkezetében és gyűjteményeiben valójában az említett nagy múzeumok típusába sorolható. Azok a nemzeti múzeumok, amelyek egy nép, egy nemzet történetét mutatják be kiállításukban. Kiállításukban nem a kiállított művek esztétikai-művészi értéke az elsődlegesen fontos – bár korántsem mellékes –, hanem azok mintegy eszközül szolgálnak az illető nemzet történetének illusztrálására. Fölvetődik a kérdés: van-e választási lehetőség a módszert illetően? Egy történész elemezhet írásban egy adott korszakot, de a muzeológus, a kiállításrendező csak a tárgyak révén tudja azt érzékeltetni. A tárgyak kell, hogy beszéljenek, s közvetítsék számunkra a rendező(k) elképzelését a bemutatandó történeti korszakot, témát illetően. Nyilvánvalóan nem lehet a történeti kiállítás történettudományi tételek, eszmefuttatások illusztrációja, vagy netán igazolása. Egy történeti korszak itt iparművészeti tárgyak, dokumentumok, festmények, grafikák, szobrok, építészeti tervek, öltözékek, és még sok más egyéb révén jeleníthető meg a néző számára. Ezek enteriőrökbe rendezése, tematikus összefüggéseik megmutatása révén egy-egy időszak hangulatának érzékeltetése erősen eltolódhat a vizualitás irányába – minél inkább, annál kifejezőbb lehet egy kiállítás. A rendező(k) és a tárgyak egyaránt fontosak: az utóbbiakból építhető föl a kiállítás, az előbbi(ek) pedig személyes elképzelésüket közvetítik a témát illetően.

Ha napjaink nagy múzeumait, az állandó és időszakos kiállításokat nézzük, óhatatlanul felvetődik a kérdés: van-e igazából különbség a történetnek, illetve művészetnek nevezett kiállítások között? Mennyire van szó egyáltalán a kiállítás műfajának megújításáról, megújulásáról? Sok múzeum gyakorlata alapján azt mondhatjuk, hogy inkább az utóbbiról van szó. Már jó néhány éve elkezdődött az a tendencia, hogy a nagy képtárak állandó bemutatóit átrendezzék. Az újrendezett termekben már színesek a falak – hasonlóan azokhoz az egykori enteriőrökhöz, melyekben valaha ezek a képek függtek –, a művészeti ágak keveredhetnek, s a feliratok valódi információkat szolgáltatnak, elhelyezvén a művet kora történeti viszonyai között, rámutatván az összefüggésekre. Mindehhez elmaradhatatlanul járul a katalógus, mely a tudományos kutatás összefoglalását, legújabb eredményeit adja a kiállít-

tott tárgyra vonatkozóan, tanulmányokkal, esszéekkel, tárgyleírással, szakirodalmi feldolgozással. Kiegészítésül egyre fontosabb szerepet kapnak a vizuális dokumentumok – filmek, videók, sőt a számítógépes produktumok.

Ezeknek az újfajta kiállításoknak ismeretében el kell döntenünk: egy kiállítás pusztán attól történeti-e, hogy anyaga komplex (a bemutatott tárgyak nemcsak képzőművészeti alkotások), vagy tartalmilag, céljában is különbözik?

Történetnek elismert kiállításból is többféle létezik: a bécsi Várostitörténeti Múzeum állandó kiállítása például inkább hasonlít egy hagyományos művészeti tárlatra. Egy város – méghozzá nem is akármilyen múltú város – történetének bemutatására a rendezők a legalkalmasabbnak a képzőművészeti alkotásokat tartották. A festmények és grafikák olyan kiváló művészek alkotásai, akik életművükkel Bécs városához kötődnek, s olyan művek, melyek – témájukat tekintve – a hely történetével konkrét kapcsolatban állnak. A rendezés nem különösebben invenciózus. Két enteriőr, néhány makett s egy kevés ötletesen elhelyezett iparművészeti tárgy gazdagítja az anyagot. A kiállítás nem mondható didaktikusnak, nem is különösebben látványos vagy mozgalmas, mégis eléri célját: segítségével képet alkothat a látogató egy európai nagyváros kétezer évének történetéről.

Másfajta megoldásokat alkalmaz a London History Museum. Viszonylag kevés a képzőművészeti alkotás, nem is mindig a legszínvonalasabb, annál több az egyéb eszköz: diaporámák, enteriőrök, fény- és hangeffektusok (pl. a nagy londoni tűzvész bemutatásánál), öltözékek, iparművészeti tárgyak, dokumentumok tömege várja a látogatót. Úgy elrendezve, hogy minél hatásosabban varázsoljanak elének egy-egy történetileg fontos eseményt, intézményt vagy személyiséget. A didaktika távol áll a rendezők elképzelésétől, mértéktartóak voltak ötleteik megvalósításánál is. Nem a látogató feladatát akarják elvégezni, gondolkodásra, ismereteink felidézésére és felhasználására készítetnek.

A Magyar Nemzeti Múzeum történeti kiállítása mintha az előbbi kettő közötti kompromisszum volna. A termék színes falai, a tárgyak elrendezésének nyugodt eleganciája, a finom részletek inkább a hagyományos „grand art” kiállítást idézik. De az anyag maga – bár sok kvalitatív képzőművészeti mű szerepel – történelmi korszakok, események, a nemzeti történelem kiemelkedő személyiségeinek komplex bemutatását szolgálja. Kérdés persze – és nemcsak a MNM kiállítása esetében –, hogy lehetséges-e, érdemes-e ezer év történetéből kiállítást csinálni? Hogy ez a kérdés milyen lényeges, azt bizonyítja a Deutsches Historisches Museum hasonló kiállításának létrejöttét kísérő vitákat, értekezéseket, tanulmányokat tartalmazó vaskos kötet. Egy fontos dolog mindenesetre még várat magára ahhoz, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum kiállít-

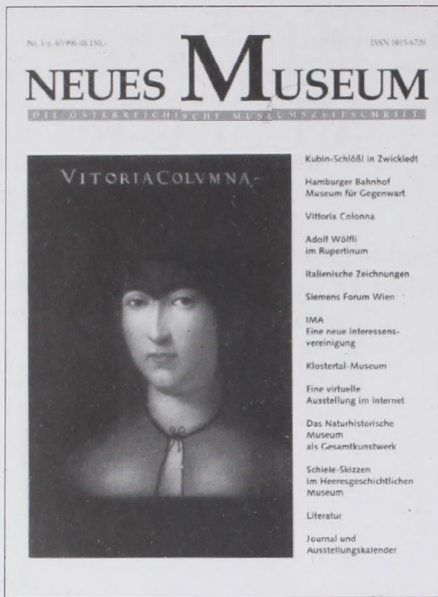
Dokumentumkötet a berlini Deutsches Historisches Museum születéséről – Volume of documents on the foundation of the Museum of Germany History, Berlin

tása kerek egész legyen: a katalógus.

Visszatérve a kiállításokra, minden esetben problémát okoz, mi vezette a rendezőt: a koncepciója-e, vagy a kiállítandó tárgyak? Ha az előbbi, a jól ismert csapdába esik: ritkán adódik úgy, hogy elképzeléseinek mindenben megfelelő tárggyűjtést találjon. Ha az utóbbiak, nem biztos, hogy a rendező szándéka érthetővé válik, márpedig szerepe mégiscsak elsődleges a kiállítás létrehozásában. Így azután egy kiállítás megrendezése során rengeteg kompromisszumra van szükség, hogy rendezők és tárgyak „együttműködéséből” létrejöjjön a kívánt végeredmény. Különösen a történetnek nevezett kiállításoknál érezhető egyre erősebben a törekvés a látványosságra, mozgalmasságra. Ez azonban csak egy bizonyos határig lehetséges, hiszen ha a látványosság és mozgalmasság elemei fontosabbak, mint maguk a műtárgyak, mivége az egész kiállítás? Egy művészettörténész kolléga találó és szellemes megjegyzést idézve az 1996-os bécsi Rathaus-beli magyar millennium-kiállításról: jó volt és izgalmas, de tulajdonképpen minek kellett ide a műtárgyak?

Vannak azért olyan kiállítások is, – hozzáteszem, nem kis számban –, melyek reményt ébresztenek, hogy létezik a műfajban egyfajta optimálisnak tekinthető megoldás. Ezesetben a történetiség és a művészi értéket, a komplex tudományos feldolgozást és az ismeretterjesztést ugyanazon a magas színvonalon lehetséges megjeleníteni és művelni egyazon kiállítás keretein belül. A legfrissebb példa erre a bécsi Kunsthistorisches Museum Vittoria Colonna kiállítása. Egyetlen személy – a költő Vittoria Colonna – köré csoportosítva megjelenik előt-

A Neues Museum címlapja a Vittoria Colonna kiállítás plakátjával – Cover page of the Neues Museum with the poster of the Vittoria Colonna exhibition

tünk a későreneszánsz rendkívül összetett világa. A férj révén megismerhetjük a korszak nagy csatáit, kiváló uralkodóit és hadvezéreit, a bonyolult hatalmi viszonyokat. Vittoria Colonna személye alkalmas arra, hogy képet kaphassunk a nők helyzetéről a reneszánsz korában, ezen túl speciálisan arról, hogy mennyire lehetett egyenrangú egy költőnő férfi kollégájával. Vittoria Colonna megbecsült, elismert, sőt csodált tevékenysége nem volt egyedülálló: a korszak több más költőnőjének portréi, művei, levelezése is látható itt. Michelangelóval való kapcsolata (amire a kiállítás címe is utal) egy érdekes barátság története. Kettejük költészete volt a kapcsolat megteremtője, de érzékelhetjük, hogy ez mélyebb volt, mint holmi költőtársi viszony.

Michelangelo rajzai mellett bemutatják körének, követőinek munkáit. A korszak szereplői is a legkiválóbb művészek ábrázolásában tekinthetők meg. Megjelenik a hercegi udvar, ahol Vittoria Colonna nevelkedett. A kiállítás egységei között mindenhol megvan az átjárás a következőbe, a kapcsolódási pontok: egy-egy személy vagy esemény, esetleg helyszín. A bemutatott anyag rendkívül sokrétű – festmények, grafikák, könyvek, levelek, szobrok, iparművészeti tárgyak. Természetesen van katalógus is, a friss kutatási eredmények összefoglalásával.

Minek nevezhető egy ilyen kiállítás, történetinek-e, vagy művészetiinek? A kérdés megválaszolása nem is lényeges, az eredmény a fontos. Valószínűleg nem ez az egyedül üdvözítő megoldás a századvég tökéletes kiállításának megrendezéséhez. Mindenesetre követésre méltó megoldásváltozat, az egyik válaszlehetőség arra a kivásra, amit bármilyen kiállítás jelent. ■

Parázs és hamu

Jegyzőkönyvféle egy szakmai vitáról Magyar Nemzeti Múzeum 1997. május 27.

Kriston Vízi József

**Embers and ashes
Records of a debate
May 27, 1997. Hungarian National Museum**

The new, impressive historical exhibition of the Hungarian National Museum, opened in two steps in 1996, has since received hundreds of thousands of visitors. In addition to the interest shown by the wider public and museum professionals, the exhibition has also received a far amount of criticism.

The critique has mostly been levelled at economic, historical and political concept reflected in the part showing the 19th and 20th century history of Hungary. The critique, as well as the accepted practice inspired the Hungarian Museum Association to organize, together with the Hungarian National Museum, a professional debate over the exhibition on May 27, 1997. Twenty participants voiced their comments and opinions in the course of this debate. Most found the concept of the section presenting the 20th century history (up to 1990) to be the most problematic. The comments and opinions of this debate, complemented with a collection of studies and articles that appeared in 1996–97, will be published in a separate volume by the Museum Association.

A Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület valamivel több, mint 500 névre-címre juttatta el – cikkbibliográfiával is bélelt – meghívólevelét egy újabb közérdekű kiállítási vitára. Ezúttal a Magyar Nemzeti Múzeum új történeti kiállítása megvalósításának, fő egységei üzenetének s a mai magyar muzeológia számára hasznosítható tanulságoknak nyilvános számbavétele volt a cél.

Köszönhetően a házigazdák figyelmességének, még a – keddi – vitanap délelőttjén is nyílt alkalom arra, hogy az érdeklődő kollégák – jobbára nem első ízben – zavartalanul végigjárhassák, szemlélhessék a majd két tucat terem igen gazdag anyagát. A kb. 70 főre taksált résztvevő muzeológus-közösség a legkülönfélébb szakágakat reprezentálta. Mivel az előző hónapokban megjelent vita-cikkek és különféle – néhány esetben a múzeu-

mon, illetve a muzeológián kívül eső – megnyilvánulások sokoldalú és parázs vitát sejtettek, az arra szánt délután öt órájának minél gazdaságosabb kihasználása érdekében hozzászólási jegyek szolgálták a sokak által várt ülészek célirányos lebonyolítását. Utólag is elmondható, hogy ez a módszer volt ebben az esetben a legdemokratikusabb, hiszen így mindenki szót kaphatott és a rendelkezésre álló 10 (plusz 2-3 elnöki) perccel gazdálkodhatott, személyes megnyilvánulásai a jelenlévők előtt

mérettek meg. A *Környei Attila* történész-igazgató (Soproni Múzeum) által nagyszerűen és rutinnal vezetett eszmecsere harmadik játékszabálya pedig a vitaülés azon elvére épült, hogy a jelenleg látható összes kiállítási egységről, mint e sajátos történelemkönyv vizuálisan megfogalmazott fejezeteiről, időrendi sorrendben feldolgozva essék szó.

Így *Matskási István* (főigazgató, MTM), a Pulszky Társaság ügyvezető elnökeként elmondott bevezetője is a praktikum hangsúlyozására irányult, jelesül az összefogó lényegét úgy fogalmazta meg: azt járjuk körül, hogy a múzeum s a rendezők milyen sajátos eszközökkel tudták megvalósítani kitűzött céljukat. A vita is inkább a múzeum-központúságra, mintsem ki-ki történelemszemléletének számonkérésére irányuljon. Lévén szó a magyar muzeológia „zászlóshajója”, a Magyar Nemzeti Múzeum régen várt és nagyszabású, a látogatók százezreire számító vállalkozásáról, Környei Attila s a Magyar Múzeumi Egyesület vezetésével együtt vallotta, hogy most kitűnő alkalom kínálkozik közvetlenül is tanulmányozni: a muzeológia hogyan teljesítette feladatát annak érdekében, hogy a minőség legyen a középpontban. Így a sajtóviták nyilvános folytatásának nem szándékoztak teret adni.

Elsőként *Kovács Sarolta* kapott szót, aki korábban a BTM kötelékében, most pedig az ELTE Történeti Segédtudományok tanszékének óraadójaként hallgatóinak véleménycsokrát ismertette. Ezek egy nem egészen világos szándék egyenetlen színvonalú és aránytalan megvalósításáról szóló példák sorát idézték. Személy szerint szegényesnek minősítette a 20. század első évtizedeinek itt látható művelődéstörténeti anyagát, míg az 1945 utáni (képző-)művészet jellemzését pamflet-ízűnek vélte, a magyar zenei élet kelletlenül súlyának hiányával egyetemben.

Nagy László Gábor történészként adott tárgyyszerű elemzést az állandó kiállításról általában, majd részleteiben a 18–19. századi egységekről. Vallja, hogy hazánk történetéről lehet komplex kiállítást rendezni, amelynek során a mostanihoz képest részletesebben és

meggyőzőbben feltárul 19. századi „európai-ságunk” összefüggéseiben megjeleníthető a gazdaság-, társadalom- és életmódtörténet. Hiányolta, hogy a Közép-Európában oly meghatározó gazdasági struktúra, az agrárium szerepének érzékelteése vagy a nemzetiségek 18. századi betelepítése, majd következményei csaknem teljesen hiányoznak. Mindezek érdekében – szerinte – több és szemléletes grafikon, ábra, szembetűnő felirat szükségesletik.

Darkó Jenő első benyomásai alapján fogalmazott hozzászólásában az MNM legnemesebb hagyományainak és gazdag numizmatikai anyagának rangos szemléjeként minősítette a főként az erdélyi fejedelemségtől a kiegészítésig terjedő időszak kiállításait. Javasolta a gazdag anyag forrás- és lelőhelyeinek bátor feltüntetését.

Környei Attila is szólt a komplexitás érvényesülésének bizonytalanságairól, amit ő többek között az erről tanuskodó magyarzó- és kísérőszövegek „műfaji” tisztázatlanságával magyarázott.

Marosi Ernő művészettörténész a kiállítás-komplexum első nagy történeti egységének tudatos-nem tudatos, már-már a történelemhamisítást súroló megoldásaként aposztrofálta a Szent László herma kombinálását a III. Béla sírjáról származó koronával, amely a művelt és hitelesen elmélyülni óhajtó látogatót (is) félrevezeti. A professzor úr itt csak részleteket villantott föl a kiállítást bíráló tanulmányából, megállapításai a BUKSZ 1997. nyári számában férhetők hozzá.

Körmöczy Katalin, a tárgyalt kiállítási fejezetek szakmai rendező-csoportjának vezetője, mindezekhez azt fűzte, hogy nem volt szándékuk Magyarország történetének monográfiáját megvalósítani, inkább egyfajta forrásközlésre gondoltak az MNM rendelkezésre álló és elérhető tárgyi forrásainak a segítségével. Úgy vélte, hogy pl. a szobaközművészet témakörében ez alkalommal még újszerű ismeretek közlésére is vállalkozhattak. Az oktatás témakörének kellő tárgyi kibontakoztatását saját anyaguk minősége, illetve a millicentenáriumi és ilyen témájú kiállítások dömpingje akadályozta.

Kovács Tibor főigazgató-helyettes saját és kollégái dilemmáját osztotta meg az egybe-vált hallgatósággal a kiállítás létrejöttének néhány meghatározó momentuma felvillantásával. Szólt arról, hogy 1995 elején egy többnapos, a szakember-gárda egészét megmozgató házi vitát folytattak a forgatókönyvről, s ők is sejtették, hogy a bemutatás módját nagyban minősíti a társadalom mai közhangulatából fakadó számos érzelmi hullám. Tudja – tudatta újjól is –, hogy objektíve igen rövid idő állt rendelkezésre az előkészítés és a rendezés minden fázisában. Személyes meggyőződése szerint jelen esetben egy – néhány helyen még javításra is szoruló – bő művelődéstörténeti aspektusú kiállítás megvalósításáról van szó; egy komplex gazdaságtörténeti szemlélet valóban hiányzik. Megkockáztatta: a mostaninál több időt nyújtó körülmények között egy új, a feladatra méltó és kiemelkedő rendező egyéniség(ek) irányításával a megalapozott igények szerinti hiteles monográfia elkészíthető.

A szünetet követően Környei Attila a kiegyezés és a millennium, a századforduló, valamint a Magyarország 20. századi történeteinek helyet adó kiállítóterem értékelésére kérte a felszólalásokat.

A békéscsabai *Mazán Mihály* néhány kritikai megjegyzés mellett dicséretleg szólt a legutolsó évszázadot bemutató enteriőrökről. *Horn Emil* egy régtől várt múzeumlétezési lehetőség intézményes elszalasztásának, ennek megfelelően nyilvánvaló csalódásnak aposztrofálta a „Magyarország története” című vállalkozást. Érzelmeiktől sem mentes felolvasásában történeti összefüggések hiányában némaságra kárhóztatott, titkaikról szólni nem tudó tárgyhalmazként minősítette a kiállítást magát, amelynek az utolsó egy évszázadra vonatkozó megvalósításában – nézőpontjából tekintve – negatív, vagy legalábbis igen hibás politika-történeti koncepciót vélte felfedezni. Szóval tette többek között, hogy a magyarországi társadalomképet oly karakteresen meghatározó jobbágy-paraszti bázis teljes hiánya mellett az „elit-Magyarország” túlzottan is uralkodó emlékegye dominál. „Hol van a Dózsa-felkelés, hol van Mohács, hol a kolera-

lázadás?” – sorolta a hiányok kérdőjeleit. A 20. századi egység feldolgozásának módjáról szólva ugyan elismerte annak dinamikus voltát és a merev installálást oldani szándékozó törekvéseket, de végül is a kellő történelmi kritika hiányát rója föl nekik.

Bezzeg Mária (Hadtörténeti Múzeum) az utolsó hat évtized magyarországi történéseinek a tárgyilagosságot nélkülöző, egyoldalú és zavaros megvalósulását látta most, amit véleménye szerint a József Attila verssor alatt bemutatott Horthy-korszak bizonyít érzékletesen.

Tóth János technikatörténész (Zalaegerszeg) a közönség pontosabb informálása és esztétikusabb kiszolgálása ügyében emelt szót, illetve tett jobbitó megjegyzéseket.

Nagy László Gábor – Horn Emilhez hasonlóan – elismeréssel szólt az I. világháborúval kezdődő kiállítási egységek már-már kézzelfogható megoldásairól, ám ennek kapcsán a kihelyezett tárgyak állagvédelmét aggodva említette meg. Úgy vélte, itt is komolyan megkérdőjelezhető a föld- és nemzetiségi kérdés, illetve az ebből fakadó sajátos magyarországi politikai-rendezői hitelesség. Optimista végki-csengésű hozzászólása azzal a reménnyel zárult, hogy az elhangzott tanulságokat hasznosítva, az MNM változtat a megalapozottan vitatott kiállítási egységeken.

Litván György történész koncepcionális megjegyzései elsősorban szintén a 20. század egységeit célozták meg. Ő egyértelműen felis-

merni vélte a rendezők azon határozott szándékát, miszerint a legújabb kori és a kortárs Magyarország történéseit a 20-as és 30-as évek hivatalos kurzusainak szemléletmódjával közelítik. Mindenesetre nem szégyellte bevallani, megfogalmazni, hogy e – sokak által már önálló életet élő – kiállítási blokkban ki-kí a maga huszadik századát keresi, kéri számon...

Csicsery-Rónay István és *Filipovics Tamás* a Nagy Ferenc nevével fémjelzett magyarországi 1945–48 közötti időszak – úgymond a kiállítás hibájából továbbra is – alig ismert kiscsicsery-programjának hiányát, az akárcsak átmenetileg is elért hazai és külpolitikai eredmények negligálását vetették a rendezők szemére. Tekintettel arra, hogy ők, mint a vitautlásra meg nem hívott, de érdeklődést tanúsító és felszólalást kérő személyiségek gyakorlatilag az „Ezerkilencszáznegyvenöt” Alapítvány sokszorosított és a helyszínen több száz példányban elhelyezett nyilatkozatát népszerűsítették, ezért a levezető elnök önmérsékletre kérte fel őket. Filipovics végezetül szintén a vitatott kiállítási részletek korrigálására buzdított.

Környei Attila határozottan kifejezte azt a – személyes és kutatói tapasztalatából nyert – meggyőződését, hogy a magyar kultúra évszázadok óta politikaszervező erő is, és nem feltétlenül ennek a fordítottja hordoz több igazságtartalmat. Ám – változtatás esetén – ő jószívvel közelmúltunk történéseinek feltárását e kiállításban is csak 1956-ig javasolja.

Pintér János (MKM Múzeumi Osztály) az elkészült kiállításból a magyar mezőgazdaság gazdaságtörténeti szempontból csaknem századunk elejéig hegemon szerepét hiányolta.

Baják László mint a tárgvalt kiállítás egyik rendezője szintén a forrásfeltáró, mintsem valamilyen irányban elkötelezett kritikai szándékot nevezte meg mostani kiállító módszereik vezérlő elveként. Így például nem választották az osztályharc szempontú megközelítést sem, miként nem akarnak gátja lenni mások másutt és másként megvalósítandó legújabbkori történelmi kiállításának. Mindenesetre felhívta a bírálók figyelmét

egy-egy (általuk tudatosan teremtett) kritikai mozzanatra, valamint arra, hogy tévedés a bemutatást az azonosulással egyenlővé tenni, s akként értelmezni.

A történész főrendező *Ihász István* még árnyaltabban tárta fel „A túlélés évszázada” címmel illethető kiállítási ív tényszerű mondanóját, valós szándékukat, s a jelenlevők átlagéletkoránál valamivel fiatalabb történészmuzeológus generáció egyes tagjainak alapállítását. Megosztotta hallgatóságával azt a konfliktusát, amely saját rendezői koncepcióját végül is csak 50-60%-os hatásokkal engedte érvényesülni, így a sokak által üdvözölt nyitott látványképek mozgalmassága is a helyiségek által leszűkített terek elleni „elkeseredett rendezői harc” eredményei. Ezek tehát eleve lehetetlenné tették bizonyos kért, elvárt történelmi tükröztetési finomságok aprólékos átdolgozását. Ám, ha a kultuszárca megfelelő anyagiakat biztosít, meglepetetnek a számos félreértést, értelmezést, elő- és utófeltevést elosztató s alaptalanná tévő kiállítás-vezetőjüket. Ennek függvénye lehet egy esetleges kiállítás-módosítás is.

Ez utóbbi természetesen a múzeumi vezetés, valamint az MNM tudományos kollégiumának döntése körébe tartozik, amit *Gedai István* főigazgató rövid zárószavában is megerősített. A Magyar Nemzeti Múzeum első számú embere immár nem meglepetten, inkább keserűen konstataálta, hogy e korrekt vitába is óhatatlanul begyűrűzött a jelenlegi (politikai) hatalom nézőpontja, de kérdés, hogy az átrendezés kívánalma ki(k)nek a valós és indokolt érdekét szolgálja? Vagy ha ez nyilvánvaló, akkor a nagymúltú magyar muzeológia jövője szempontjából lehet-e ez hiteles adu a szakmai érvek tárházában?

A vártnál jóval rövidebb idő alatt lezajlott vitát berekesztő Matskási István újlag fölkérte a hozzászólókat elhangzott szövegük mielőbbi leadására, mivel a Pulszky Társaság szándékát fejezte ki az eszmecsere anyagának megjelentetésére. ■

Fotók – Photos: Dabasi A.

Számvetés

A Testnevelési és Sportmúzeum, valamint a hazai sportmuzeológia hányatott története

Szabó Lajos

A magyarországi sportmúzeum-ügy, sportmuzeológia világviszonylatban is korán – a magyarországi szakmuzeológia kezdeteivel egyidőben – kezdte bontogatni szárnyait. A ma sport gyűjtőnével jelzett terület tárgyait, emlékeit gyűjtő és bemutató tevékenység az, mellyel e dolgozat foglalkozni kíván.

Az első gyűjtemény: a Kárpát Múzeum

A londoni Alpine Club mintájára 1873. augusztus 10-én alakult meg Késmárkon a Magyarországi Kárpát-Egyesület. Az egyesület a Kárpátok, ezen belül is elsősorban a Magas Tátra turisztikai és idegenforgalmi népszerűsítését kívánta szolgálni. A kitűzött cél érdekében minden lehetséges eszközt igénybe kívántak venni, így többek között megkezdték a Magas Tátra természeti értékeinek tudományos feldolgozását is. A népszerűsítés, az idegenforgalmi figyelem felkeltése és a tudományos eredmények bemutatása érdekében született meg a Kárpát Múzeum gondolata. 1876-ban létrehozták az egyesület múzeumi bizottságát is, az ügy mégsem akart haladni. Az egyre szaporodó gyűjteményt előbb a késmárki líceumban, majd a kinevezett múzeumőr lakásán tárolták. A múzeum elhelyezésére több elképzelés is született, de a kísérletek sikertelennek bizonyultak.

A fordulatot Felka és Poprád – a turisztikai vezető szerep megszerzéséért folytatott – vetélkedése hozta meg. Mindkét település székhelyként ajánlkozott a múzeum számára. Az egyesület vezetése a kedvezőbb feltételek miatt Poprád mellett döntött. 1883-ban kezdődött meg az építkezés, az átadásra 1886-ban került sor. Azt, hogy a intézményi működés kezdete első dátumának ma 1882-t tartjuk, az magyarázza, hogy a mellőzött Felka ekkor nyitotta meg az egyesülettől független saját, állandó kiállítását.

Az 1886-tól működő Kárpát Múzeumnak három osztálya volt, amelyekben külön gyűjtötték és mutatták be a Tátra állat- és növényvilágát, ásványait és a néprajzi-iparművészeti anyagot. A turistasággal, a mai értelemben vett sporttevékenységgel kapcsolatos anyagok a néprajzi-iparművészeti osztályba kerültek. Ezek elsősorban a turizmust, a természetjárást segítő kiadványok, dombornyomású térképek, az egyesület tevékenységét bemutató dokumentumok és makettek voltak. Sportfelszereléseket, ruházatot nem találunk, csak az oly divatos turista jelvények szerepelnek a gyűjtemény-

ben. A tárgyi anyag a század végére igencsak megszorodott, száma megközelítette a húszezer tételt. A múzeum anyagával nem csak a poprádi állandó kiállításban találkozhatott az érdeklődő. A sporttal, testi neveléssel foglalkozó országos kiállításokon is fő helyen találjuk az egyesület múzeumi gyűjteményét.

A sportmuzeológia történetét kutatók számára az is emeli az időközben Tatra Múzeumra átkeresztelt, több településre szétszórott gyűjtemény fontosságát, hogy abban – a folyamatos működésnek hála – ma is megtalálható az alapítók által gyűjtött és bemutatott tárgyak egy része.

A teljesség azt kívánja, hogy megemlítsük az Erdélyi Kárpát-Egyesület múzeumát is, melyet 1902-ben Kolozsváron nyitottak meg, Mátyás király szülőházában. Bár az elsődleges cél a turisztikai és idegenforgalmi népszerűsítés volt, az értékes gyűjtemény szinte kizárólagosan néprajzi vonatkozású tárgyakat tartalmazott, így a mi szempontunkból nem számottevő. A két Kárpát-Egyesület múzeumának hatása a magyar sportmúzeum-ügyre már csak azért sem lehetett tartós, mivel mindkettő kívül került a mai határokon.

Testnevelésügy a hazai országos kiállításokon

A kiegyezést követő időszak meghozta a kulturális élet fellendülését is. Különösen igaz ez az egyleti demokráciára alapozott sportéletre. A nyolcvanas évek közepére megéri egy országos kiállítás gondolata, a kiállítás célja a honi ipar és kultúra eredményeinek országvilág előtti bemutatása.

Országos Kiállítás – 1885. Városliget. A kiállítási pavilonok közül számunkra kettő érdekes. Az egyik a már említett Kárpát Múzeum önálló pavilonja, a másik a hangzatosan *Testgyakorlás Csarnokának* nevezett épület. A Kárpát-Egyesület kiállításának látványai között megtalálhatók a magyarországi és az erdélyi Kárpát-egyesületek kiadványai, valamint a Kárpátokra vonatkozó utazási könyvek. A Magas-Tátra-beli Majláth,

The history of the Museum of Physical Training and Sports

Collection of material remains related to sports and mainly to hiking has started in Hungary towards the end of the last century and such material was exhibited first in the Carpathian Basin Museum in Poprád in 1886. In the so called Hall of Physical Exercises of the 1885 National Exhibition in Budapest several sport clubs and firms dealing with distribution of sporting goods were represented. An independent exhibition, opened 1903 in the skating hall of the City Park and organised by the Budapest Sport Club was a milestone in the history of Hungarian sport museology, where among sporting articles, medal, diplomas and photographs also some show cases containing person-

Evezős túra térképe és naplója 1885-ből

Map and logbook of a rowing boat trip from 1885

Hajós Alfréd olimpiai érmei az athéni és az 1924-es párizsi olimpiáról

Olympic medals won by Alfréd Hajós in Athens and Paris in 1924

al belongings of famous Hungarian athletes were exhibited. The largest ever exhibition of sports history was organised in 10 galleries of the Hungarian National Museum in 1926. In addition to the professional library of international reputation, a valuable sports history collection was in the custody of the College for Physical Education, founded in 1925, but unfortunately, this collection and the materials of the National Turism Museum has been almost totally destroyed during the Second World War.

In the 1950s the cause of a sports museum came again into focus, and collection of a sports history material was started and several exhibitions were organised in the Budapest City Hall. In the 1960s the

A kontinens első atlétikai versenyének díja
The prize of the first European athletics race

A hivatalos katalógusban tornacsarnokként szereplő másik pavilonban húsz cég, magánember és egyesület állította ki sporttal kapcsolatos termékeit, áruit és egyéb tárgyait, dokumentumait 240 négyzetméteren (ez nagyobb, mint a Sportmúzeum mai kiállítótere). A kiállított szerek és eszközök többsége a tornamozgalomhoz kapcsolódott, így nem véletlen, hogy annak kritikáját a Herkules c. lapban, az Atléták Közlönyében találjuk meg: „A mi csarnokunkban ott látjuk a Párizsban készült indus nyilat, de hiába keresünk egy labdaütőt vagy labdát. Pedig milyen érdekes lett volna egy angolra nézve szemlélni az erdélyi, hólyaggal töltött bőr labdában ugyanazt a labdát, melyet ők a foot-ball játéknál használnak (...) A korcsolyák közül ki vannak állítva a lagujabb külföldi gyártmányok mind, de hol van a hazai "csáklya", a fa- és csontkorcsolya? (...) Itt kellene lenni az erdélyi egészen speciális hegymászó csizmáknak is. (...) Van az országban mintegy 100 derék testgyakorló egyesület, melyek a tornázást, csónakázást, korcsolyázást, vívást, athletikát, szóval a testgyakorlatok összes nemeit űzik. Ez egyletek helyiségeinek képét, szereinek példányait vagy mintáit, működésüknek ismertetését, szóval létezésüknek legparányibb jelét is hiába keressük (...) Csökkenteni a kiállítás tanulságát és komoly érdekét, hogy a testgyakorló eszközöknek csupán a kereskedésben forgalomban lévő példányai vannak kiállítva, holott igen érdekes lett volna (bemutatni) a szerek fokozatos fejlődését, a csontkorcsolyától a Halifaxig, a Mátys-korabeli kelevéztől a mostani torna-geregyig, a balatoni canoe-tól az angol race-hajóig.”

A Tornaügy hasábjain megjelent beszámoló értetlenül fogadja a kritikát, és beszámol többek között Clair 1846-ban használt tornahintájának kiállításáról, valamint a pavilon egyletekre utaló díszítéséről. Mindent összegezve azonban egyet kell értenünk a Herkules kritikájával: a kiállítást nem tekinthetjük a hazai testgyakorlás történetét reprezentálóknak – de nem is az volt a célja.

A Középiskolai Tanárok Országos Tárlata – 1891. Budapest. Az Országos Középiskolai Tanáregyesület működésének negyedszázados évfordulójára nagyszabású tanszerkiállítást rendeztek, igen szépen megjelenítve a testgyakorlást is. Az idevonatkozó kiállítási részt Bokelberg Ernő, a kor legnevesebb tornatanára szervezte, maga is kiállított, sőt a kiállítás katalógusát is ő írta. A bevezetőben olvassuk: „Ez a szép eredmény annak köszönhető, hogy a tornatanárok kara itthon készítette a felszereléshez szükséges

Egyed-, az Igló melletti máriáskúti és a vihorlati menedékházak mintái, magas-tárai havasi kürt és hegymászó botok. Turistáknak való tudományos segédeszközök, öltözőek, egyéb kellékek, élelmiszerek.

A felsorolásban érzékelhető a turisztika aránya, jól látszik, hogy nem azon van a fő hangsúly.

tárgyakat, nem úgy, mint a nagyközönség cselekszik, mely e szakférfiakhoz fordulás helyett egyszerűen bemegy a játék- vagy szerszámkereskedő boltjába és megveszi a külföldi cikket (mely felől nem mindig mernék jót állni) többnyire borsos áron.”

Millenniumi Kiállítás - 1896. Városliget. A hazai szakmuzeológia számára áttörést hozó ezredévi kiállítás a sport területén nem alkotott maradandót, állandó múzeum számára nem készült alkalmas épület és a létrejött kiállítás nem is keltett erre igényt.

Ezúttal is két helyen találkozhatunk a bennünket érdeklő témával. A Magyarországi Kárpát-Egyesület nem kapott önálló kiállítási helyet, a turizmusnak be kellett érnie a Mezőgazdasági Csarnok 19. fülkéjével. A kilenc kiállító, köztük hét turistaegyesület jobbra turista propaganda-anyagot és fényképeket állított ki, ezúttal felszereléseknek és emléktárgyaknak nem jutott hely.

A Tornacsarnok szerényen elbújt vagy inkább elvesztett a fényes kiállítási pavilonok között, a kiállítási terület végében. A fából készült, meglehetősen igénytelen külsejű épület ezúttal elsősorban az iskolai testgyakorlást kívánta bemutatni. A kiállító kereskedők és gyártók mellett főképp tornatanárok és egyesületek állították ki szereiket, kiadványaikat és látványos újdonságként: pilanatfelvételeiket. Muzeológus szemmel két különösen érdekes tételt találhatunk. Az egyik az arisztokrata Rohonczy Gida sok értékes, régi darabot is tartalmazó korcsolyagyűjteménye, a másik a hajdan Széchenyi István tulajdonában lévő favelocipéd, melyet a Magyar Athletikai Club állított ki. Ez utóbbi minden valószínűség szerint 1945-ben Nagycenken pusztult el.

Az első önálló torna- és sportkiállítás: 1903. Városligeti korcsolyacsarnok. A pünkösdi szövetségi tornaünnephez kapcsolódóan a Budapesti Torna Club szervezésében került sor hazánkban az első reprezentatív torna- és sportkiállításra. A helyszín a Budapesti Korcsolyázó Egylet városligeti korcsolyacsarnoka volt, az épület, melyben később a Testnevelési és Sportmúzeum oly sokszor állított ki és amely a szervező múzeum székhelyeként is szolgált.

A kiállítás létrejötté mérföldkő a sportkiállítások sorában. Ezúttal nem egy általános kiállítás kis pavilonjáról, hanem önálló kiállításról beszélhetünk. Az ünnepélyes megnyitón Berzeviczy Albert, a Tornaszövetség elnöke így foglalta össze a kiállítás lényegét: „Minden kiállítás hármass czélt szolgál. Az első az, hogy bemutassa mindazt, a mi a kiállítás czéljának megfelel, a második, hogy rámutasson az irányra, melyben a kijelölt célra szánt kiállításnak mozogni kell s a harmadik, hogy ráirányítsa a közfigyelmet azokra a tényezőkre, melyeket a kiállítás hivatva van szolgálni. Mind a három czéljának fényesen megfelel ez a kiállítás.”

Minden eddigit felülmúló anyag gyűlt össze. Ennek ellenére teljességről ezúttal sem lehet szólni, mert néhány jelentős egyesület távol maradt. „Rosszakaratra kelle-e távolmaradást minősíteni, ha nem ismernők a magyar egyletek nagy részének indolenciáját, mely minden nagyszabásúnak ígérkező sportünnepen lépten-nyomon megnyilvánul.” – kommentálja a Sport-Világ.

A kupola alatti csarnokot és a jobb szárnyat a részt-

vevő egyesületeknek tartották fenn. A kupola alatt a rendező Budapesti Torna Club anyaga volt látható, középen szobrok, súlyzók, sportszerek, körben szekrényekben az egyesület és a tagok tiszteletdíjai, érmei és oklevelei, valamint fényképfelvételek voltak láthatók. A jobbszárnyban az egyesületek labdarúgással, kerékpározással, evezéssel és tornával kapcsolatos kiállításai mutatkoztak be. Itt kapott helyet számos sikeres sportember, így Hajós Alfréd, Coray Arthur, Kakas Gyula, Lucius Károly és Kellner Gyula egyéni vitrinje is. A balszárnyban látható volt a házigazda BKE korcsolya-gyűjteménye, amely a sporteszköz történeti kialakulását kívánta tükrözni. Itt szerepelhettek sportszereikkel a kiállító iparosok és kereskedők. A Tornaügy fanyalgó kritikusa szerint: „Maga a kiállítás a kiállítók kétfélesége szerint két részből áll: egyesületek és kereskedők-iparosok kiállításából. Véleményünk szerint előbbi kissé egyoldalú, utóbbi nem elég gazdag. A versenydíjak, győzelmi érmek nagy és csillogó sokasága azt a jelleget adták a kiállításnak, mintha a versenykultusz glorifikációja volna. Holott abból a mi valóban tanulságos és érdekes lett volna: az egyesületek fejlődését, erejét és működését feltüntetve a múltat a jelennel összehasonlító grafikonokból, táblázatokból alig láttunk valamit.”

A két hétig nyitva tartó kiállítás igen komoly sikert hozott: a rövid idő ellenére több ezren tekintették meg.

A kiállítást követő évtized jelentős előrelépést hozott a hazai sportirányítás megszervezésében (megalakult az Országos Testnevelési Tanács), ám sportmuzeológiával kapcsolatba hozható eseményre nem került sor.

A trianoni döntések után kialakult belpolitikai helyzet megnövelte a testnevelés befolyását. A magyar kultúrfőlényt hirdető politika megszülte a „Magyarország sportnagyhatalom” máig ható mítoszát. Megalapozására felkérték Siklóssy Lászlót, a peves művelődéstudományt. Az ő nevéhez fűződik a magyar sporttörténetírás eddigi legnagyobb lélegzetű munkája, a csaknem kétezer oldalas, bőségesen illusztrált „A Magyar Sport Ezer Éve” című háromkötetes mű.

Siklóssy még csak az anyaggyűjtésnél tartott, amikor a Magyar Nemzeti Múzeumtól újabb kezdeményezés érkezett. A múzeum érem- és régiségtára felhívta a magyar sportközönséget, egyesületeket, hogy érmeiket, versenydíjaikat ajándékozzák a múzeumnak vagy helyezték ott letétbe. Mintegy ezer tárgyval gyarapodott az éremtár a felhívás nyomán.

Sporttörténelmi kiállítás – 1926. Magyar Nemzeti Múzeum. A gyűjtés sikerét látva, Karafiáth Jenő, az OTT elnöke javasolta Hóman Bálintnak, a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatójának, hogy gyűjtse össze a sportra vonatkozó egyéb tárgyakat és dokumentumokat, rendezzenek az anyagból nagy, reprezentatív kiállítást. Hóman támogatta az ötletet: a múzeumban időlegesen felszabadult tíz terem, így mód nyílt a magyar sporttörténet mindmáig legnagyobb kiállításának megrendezésére. Az alkalomra több mint 300 egyesület és magánszemély kölcsönzött tárgyat, dokumentumot.

Siklóssy munkájának 1927-ben megjelent első kötetében ezeket írja: „A sporttörténelmi kiállítás és a Magyar Sport Ezer Éve külön utakon azonos cél felé törekedtek. A sporttörténelmi kiállítás első hivatása a közön-

ség felrázása volt. Ez csak úgy volt elérhető, ha lehetőleg szorosan kapcsolódik a mai élethez, a sport múltjához. A kiállítás rendezésében tehát az oroszlanrészt az aktív sportegyesületeknek kellett juttatni. Mint-hogy azonban a virágzó sporttestületeknek csak kisebb része bír olyan gyökerekkel, amelyek a múlt századra nyúlnak vissza, még a XIX. századot is e kiállításon hiányosan láttuk képviselve. (...) örömmel fogom fel e könyvet úgy, mint második nagy étape-ját annak a nagy közös munkának, amelynek első étapeja ez a kiállítás volt, harmadik étapeja aztán ismét egy olyan kiállítás lesz – avagy sporttörténelmi múzeum? – amely viszont e könyv tanulságait hasznosítja.”

Egyedülálló volt a kiállítás abból a szempontból is, hogy először (és eddig utoljára) jelentettek meg róla szóló részletes, nyomtatott katalógust.

A kiállítás anyaga megtöltötte a rendelkezésre álló tíz termet. Még a kupolatermet is odaillő szobrokkal és az egyesületek zászlóival díszítették fel. Az anyagot a következők szerint csoportosították:

- első terem: fegyverek, vadászat, vitézi bajvívás,
- második terem: céllövészet,
- harmadik terem: korcsolyázás,
- negyedik terem: turisztika, téli sportok,
- ötödik terem: cserkészlet, birkózás,
- hatodik terem: vívás, tenisz, katonai sportok,
- hetedik terem: vízi sportok,
- nyolcadik terem: atlétika és torna,
- kilencedik terem: kerékpársport és labdarúgás,
- tizedik terem: a hazai ipar sportszerkínálata és a kereskedelembe kapható sportszerek és ruházat.

A kiállítás sikeréhez mindenképpen hozzájárult, hogy felvállalta azt az állami sportvezetés, beleillett a kor nemzetpropagandájába és nem utolsó szempont volt az a presztízs, amit a helyszín: a Magyar Nemzeti Múzeum jelentett. Csupán néhány hétig tarthatott nyitva, hatása azonban így is óriási volt, hiszen ez a kiállítás volt az első, melynek kapcsán komolyan felmerült az állandó magyar sporttörténelmi múzeum létrehozásának igénye. Ezt sürgette Szokolai Alajos is a Magyar Olimpiai Közlönyben: „A létesítendő 'Sportmúzeum' levél- és könyvtára részére már most kezdődjön anyaggyűjtés az első Olimpiádtól kezdve, mert a kiküldöttek, a 'Gárdisták' csak így hálálhatják meg a Magyar Haza áldozatkészégét.”

Szokolai fontos személyisége a magyar sporttörténetnek, nemcsak érmese az első olimpiának, de kezdeményezi a Magyar Atlétikai Szövetség megalakítását is. Az egyik legnagyobb magángyűjteménnyel rendelkezik; a századforduló atlétikájáról és az első olimpiáról szinte minden megtalálható bernecebaráti kastélyában. A kiállítás után letétként a Nemzeti Múzeumban hagyja az anyagát, bízva a sportmúzeum mielőbbi létrejöttében. 1929-ben átadja azt az időközben létrehozott Testnevelési Főiskola Múzeumának, hogy a sportmúzeum létrehozásáig is hasznosuljon a gyűjtemény.

Első Országos Magyar Turista Kiállítás – 1931. M. Kir. Technológiai Múzeum. A Nemzeti Múzeum sporttörténelmi kiállításának sikere is sarkallta a Magyar Turista Szövetséget, hogy összegyűjtse és kiállítsa a hazai turizmus fellelhető emlékeit, bemutatva nem utolsó sorban azt, hogy mit veszítettünk el a háború után.

Sportdíjak
Sport prizes

TESTNEVELÉSI ÉS SPORTMÚZEUM
VIVÁSTÖRTÉNETI
KIÁLLÍTÁSA

Budapest
1975

Exhibition card: Fencing history exhibition – 1975

growing collection was stored in some rooms of the Budapest skating rink, where also several exhibitions were organised. (At this time already more than 2000 items were kept under rather adverse circumstances here.) The Museum of Physical Training and Sports, founded legally in 1967, started activities in 1969 and moved to its present domicile in one of the outbuildings of the People's Stadium in 1977. The museum, which is still fighting against problems of permanent lack of space and staff, has organised in the two decades since that time over 200 exhibitions. Its collection is steadily growing with some valuable private collections, and it consists now over 350.000 individual items.

Tárló a centenáriumi olimpiai kiállításról – 1995

Showcase from the 'Centenary Olympic Games' exhibition (1995)

A kiállítás bevallott célja volt – ami Thirring Gusztáv megnyitó beszédéből is kiderült –, hogy megalapozzák egy állandó turistamúzeum gyűjteményét. A kitűzött célt részben elérték, hiszen az anyag a Testnevelés Házában ideiglenes otthonra talált.

A kiállítás négy helyiségben mutatta be a turistaság rekvizitumait a kirándulástól a barlangászatig, a téli túráktól a vízi túrázásig. A kiállított anyag túlnyomó részét a képek tették ki (festmények fotók, diapozitívek), azokat makettek, s némi tárgyi anyag egészítette ki. Egy teljes termet kaptak a legjelesebb turisták személyéhez köthető dokumentumok és tárgyak.

Országos Turista Múzeum. A Testnevelés Házában kapott mintegy 30 négyzetméteres szoba a turista-kiállításra összegyűlt anyagnak még a raktározási igényeit sem elégítette ki. Az egyre gyarapodó anyagot a legkülönbözőbb helyeken tárolták, mígnem sikerült alkalmas helyet szerezniük a Báthory utca 5-ben. A fennmaradt szabályzatból egyértelműen kiderül, hogy igazi közgyűjteménnyel állunk szemben. „A Magyar Turista Szövetség azon célból létesítette és tartja fenn az Országos Turista Múzeumot, hogy abban gyűjtse, rendezze és oktatás, valamint szemléltetés céljából a turistatársadalom és a nagyközönség részére kiállítsa, szakszerű csoportosításban, a történelmi Magyarország turista vonatkozású anyagát fényképekben, térképekben, modellekben, szemléltető táblákon, stb. Ezenkívül előadások céljára diapozitív-gyűjteményt fejleszt, turista-történeti irodalmat gyűjt és feldolgoz.”

A gyűjtemény leltárait nem ismerjük, de az alkalmazott csoportosítást igen. Gyűjtötték és bemutatták az ország üdülő- és kirándulóhelyeit ismertető propaganda-anyagokat, plakátokat, közlekedési útmutatókat, a hegyvidékek makettjeit, a szakágak (barlangászat, vízi turizmus, sziklamászás, stb.) szemléltető tábláit. Kiállították a legjelesebb hazai turisták arcképeit, személyes emléktárgyait, s a turizmus egyéb jellemző tárgyait. Igen fontos gyűjteményrész volt a tájfotók, festmények, diapozitívek téra. Lehetőség szerint makettekben mutatták be a turista-létesítményeket. Igen gazdag növény- és állatgyűjteménnyel is rendelkeztek. A háború végén belövést kapott a múzeum, az anyag egy része megsemmisült, más részét széthordták. Az a rész, amely a TF-en túlélte a pusztítást, ma a Testnevelési és Sportmúzeum törzsanyagát gazdagítja.

A háborút megelőző évekre visszatérve meg kell említeni két speciális kiállítást, melyek tematikailag is tárgyunkhoz tartoznak. 1938-ban került sor az első sportegészségügyi kiállításra a Toldi Miklós Honvéd Sporttanár és Vívómester Képző Intézetben. Itt már olyan mozgó vizsgálóállomást is bemutattak, amellyel az edzés, versenyzés helyszínén végezhető a mérések.

1940-ben, az Iparművészeti Múzeumban került sor az első

országos sportdíj-kiállításra, melyen neves művészek is részt vettek. Az ott szerepelt alkotások közül több ma a Testnevelési és Sportmúzeum birtokában van.

A Testnevelési Főiskola Múzeuma. A TF – 1925-ös megalakítása után – igen hamar a hazai sportélet központjává vált. A főiskolán gyorsan gyarapodó, nemzetközi hírű könyvtár számtalan könyvritkasága mellett – elsősorban a Szokolyi Alajos-féle magángyűjteményt alapul véve – értékes múzeumi gyűjtemény alakult ki. Egy része a főiskola dekorálására szolgált, de az oktatás során is használták. A gyűjtemény pontos összetétele nem ismert, a rendelkezésre álló néhány fotó alapján megállapítható, hogy jobbára tróféakból és sportszobrokból állt. Egyedül a muzeális könyvgyűjteményről maradt fenn egy kilencven oldalas, nyomtatott katalógus.

A háború végén ezt a gyűjteményt is elérte végzete. Az ostromot túlélte, a pincében gondosan tárolt gyűjteményt egy fosztogatás közben meglepett altiszt felgyűjtötte (ijedtében a magnéziumba dobta a fáklyáját). A tűzből szinte semmit sem lehetett megmenteni.

Az OTT félhivatalosan létező múzeumai így megszűntek létezni, a háború után szinte nulláról kellett kezdeni a gyűjtést.

A sportmuzeológiát ért kárként kell elkönyvelni azt is, hogy a szovjet csapatok több nagy egyesület értékes tróféáit szállították el a bankok trezorjainak kiürítéskor.

A bizottságok kora. A háború után lassan újra megindult a sporttudományos kutatás, amelynek összehangolására 1951-ben a Minisztertanács létrehozta az OTSB (az OTSH jogelődje) mellett működő Testnevelési Tudományos Módszertani Tanácsot. A munkát az időközben Testnevelési Tudományos Tanácsra (TTT) keresztelt testület 1954-ben kezdte el. A megalakuló bizottságok között a TTT Testnevelés- és Sporttörténeti Bizottsága is megkezdte működését. Egyik feladatának a Sportmúzeum megalapítását tekintette.

A leendő múzeum gyűjteményének alapját az OTSB házi raktárából 1955-ben átadott érmek képezték. A feldolgozás szakszerű végzésére 1957-ben megalakították a Sportéremtani Bizottságot, majd a két bizottságot 1960-ban egyesítették Múzeumi és Sportéremtani Bizottsággá. Vezetője Oroszlán Zoltán professzor volt.

A gyűjtemény elhelyezésére kiutaltak néhány helyiséget az új Városháza épületében, sőt két múzeumi munkatársat is szerződtettek az anyag feldolgozására. Ezzel párhuzamosan megrendezték az első önálló kiállításokat is. 1958-ban a Városházán került sor a „Sportkarikatúra” kiállításra, melyen neves rajzolók munkái szerepeltek. A nagysikerű anyagot, melyhez katalógus is készült, Keszthelyen is kiállították.

A második kiállítás a Tanácsköztársaság negyvenedik évfordulójára készült „Magyar Tanácsköztársaság a testnevelésért és a sportért” címmel. 1960-ra újabb nagyszabású kiállítást terveztek „Sport a művészetben és a történelemben” címmel. Erre, az előkészületek ellenére, hely hiányában nem került sor; a Városházán már nem lehetett megrendezni, más hely pedig még nem volt.

1960 júliusában a Sportmúzeum, illetve a Bizottság gárdája „A magyar sport 15 éve” címen a Műjépgyála

épületében nyitott kiállítást. Egyidejűleg a Bizottság képviselőjében Keresztényi József, a Testnevelési és Sportmúzeum szakmúzeummá nyilvánítása ügyében tárgyalt, ekkor még eredménytelenül. Az év mégis áttörést hozott, hiszen a sporthivatal kiutalta a Sportmúzeum céljára a Műjégpálya néhány emeleti helyiségét, ahová a múzeum nem kis nehézségek árán be is költözött.

A városligeti műjégen. A gyűjtemény ekkor már több mint kétezer darabból állt. A Bizottság, mint az 1961 februárjában kelt jegyzőkönyvéből kiderül, a további gyarapítást szorgalmazta. „Múzeumunk jelenlegi anyaga korántsem tükrözi azt a képet, amelyet a magyar sport múltja vetít elénk. Tárgyi emlékeink között túlsúlyban vannak a versenydíjak, érmek, nagyon kevés a sporteszközünk és szinte teljes mértékben hiányoznak a sportfelszerelési tárgyak. Sportmúltunkhoz viszonyítva elenyésző a dokumentációs anyag – fényképek, hanglemezek, filmek. Ennek pótlására nagyarányú gyűjtőmunkát kell indítani. (...) Listába kell foglalni azokat a magános gyűjtőket és sportembereket, akik ilyen munkába hajlandók bekapcsolódni, és közreműködésükkel megalakítani a sportmúzeum baráti körét.”

Mire megszületett az országos gyűjtőkörű szakmúzeumi besorolás és a működési engedély, a múzeum gyűjteménye elérte a nyolcezer darabot. Az elhelyezés olyanira ellehetetlenült a Műjégpályán, hogy az már a gyűjtemény tárgyait is veszélyeztette. A probléma kétirányú volt: egyrészt az épületet működtető Műjégpálya Igazgatóság jégszezonban akadályozta a látogatók bejutását (jégbelepő megvásárlását is előírta), másrészt tavasszal és ősszel a BNV sajtóközpontja működtött a kiállítási helyiségekben. Az állandó költöztetés, az alkalmas raktárak hiánya komoly károkat okozott a gyűjteményben. Összeütöközésekre került sor a Bizottság és a Sportmúzeum között is. A Bizottság a szakképzett dolgozók hiányára hivatkozva (a vezetői teendőket Dobozi László, a TTT munkatársa látta el – mellékállásban), olyan döntési jogköröket kért, amelyek már a múzeum normális működését akadályozták. Az egyre mostohább körülmények miatt a látogatói létszám is visszaesett.

1965 tavaszán előterjesztés készült az MTS (az OTSH jogelődje) elnökségi ülésére a Sportmúzeumról, melyhez önálló költségvetés-tervezet is csatoltak. Ebben főállású múzeumvezető és több más szakember számára is szerepelt bérelőirányzat. A költségvetés 154 544 Ft kiadást tartalmazott, ami, összehasonlítva más múzeumok vagy sportintézmények költségvetésével, igen szerénynek mondható. Az előterjesztést ekkor még nem fogadta el az elnökség, arra csak 1967-ben került sor. A Testnevelési és Sportmúzeum jogilag ekkor nyerte el mai formáját, de a valós működés kezdetének 1969-et kell tekinteni, amikor Bakonyi Károly személyében kinevezték az első főállású múzeumvezetőt.

A Műjégpályán töltött évek a nehézségek mellett komoly kiállítási sikereket is hoztak a múzeumnak. Az első, itt rendezett kiállítás a „VB Chilében és Budapesten”, a chilei labdarúgó VB és a budapesti súlyemelő VB kapcsán a két sportág világbajnokságainak történetét dolgozta fel, mintegy nyolcszáz tárgy és dokumentum segítségével. Oroszlán professzor egy, a kiállítással kapcsolatos interjúban kijelentette, hogy „hivatalos lépése-

ket tettünk azért, hogy a Várba költöző Legújabbkori Történelmi Múzeum helyiségét megkapjuk.” A Múkorcsolya EB-hez kötődően nyílt meg a komoly nemzetközi sikereket hozó „Korcsolyatörténelmi kiállítás”, mely a sporteszköz teljes történetét bemutatta az őskori csontkorcsolyától a magyar sportsikerekig. A kiállítást a Nemzetközi Korcsolya Szövetség több külföldi helyszínen is meghívta. Ezt a szakaszt „A tenisz eredete és fejlődése” című kiállítás zárta, melyet nagy sikere ellenére idő előtt bezárattott a Műjégpálya Igazgatósága. A múzeum gyűjteményét a Népstadion pilonraktáiraiba szállították.

Testnevelési és Sportmúzeum. Az 1967-es MTS-határozat, mely jogilag is megalapította a Testnevelési és Sportmúzeumot, lényeges változást hozott a múzeum felügyeletében is. Addig azt a TTT szakbizottsága látta el lelkes és hozzáértő közgyűjteményi szakemberek útján, ezután a sporthivatal egy hivatalnok. A múzeumnak részben jót tett a változás, megoldódtak költségvetési gondjai, s az elhelyezés tekintetében is megoldás született. A sportmuzeológia szempontjából vizsgálva azonban már nem ilyen pozitív a kép. A múzeum mellől eltűntek a lelkes szakemberek, akik nélkül talán nem is létezne az intézmény, s akik szakértelme és múzeumi kapcsolatai szükségesek lettek volna a múzeumi hálózatba való jobb beilleszkedéshez. Nem tett jót a múzeum sporthivatalon belüli megítélésének az sem, hogy felügyelete nem a tudományos hanem az agitációs és propaganda osztályhoz tartozott. Az új igazgató elsőként is a múzeum elhelyezésének problémájával találta magát szemben. Hosszas huzavona után megszerezte Hajós Alfréd volt lakását a Báhori utca 5. számú házban. (Furcsa firtora a történetnek, hogy ugyanabban a házban, egy emelettel feljebb működött az Országos Turista Múzeum is). Ma már elhibázottnak kell tekinteni a döntést, hiszen a lakás legfeljebb egy Hajós Alfréd-émlékmúzeum számára lett volna alkalmas, az akkori gyűjteményt, és a feladattal járó munkát semmiképpen nem tudta szolgálni.

Az újabb, napjainkig ható változásra, költözésre 1977-ben került sor, amikor a Népstadion egykori felvételéből kialakított, kicsit talán fellengzős elnevezésű Sportszövetségi Székházba került a múzeum. Az elhelyezés minden addiginál jobb lett: 184 négyzetméter kiállítói tér, 300 négyzetméter raktár, előadóterem, irodák és egyéb kiszolgálóterek. Mégis, azt kell megállapítani, hogy az ekkor több mint kétszázézer egységből álló gyűjtemény számára a hely már ekkor is kicsi volt, állandó kiállításra nem alkalmas, az épület és környezete pedig egyáltalán nem volt reprezentatívnek nevezhető.

Folyamatos gondot jelent mind a mai napig a múzeum szakember-ellátottsága is. Soha nem dolgozott a múzeumban annyi munkatárs, hogy – más múzeumokhoz hasonlóan – valamennyi gyűjteményrésznek külön gazdája lehetett volna, hogy a szakmuzeológusok elmélyült sporttörténelmi kutatást folytathattak volna, hogy a múzeum kiállításai valóban kiérleltek, minden részletükben kidolgozottak lehetnének.

A problémák ellenére a múzeum rendkívül aktív kiállítási tevékenységet végzett. A Bakonyi Károly vezetésével két évtizedben a több mint kétszáz kiállítást megtekintő látogatók száma meghaladta a másfél milliót, ami igen magas szám. Meg kell jegyezni, hogy a magas

Kerékpártörténelmi kiállítás illusztrációja – Illustration to an exhibition on the history of cycling

Plakát a második világháború éveiből – 'Sport as a form of national defense' poster from World War 2

Kiállítási plakát 1970-ből
Exhibition poster from 1970

A Fotóművészet c. folyóirat sportfotográfiai száma
Sport photographic issue of Fotóművészet

A Budapesti Torna Club (BTC) ajándéka Hajós Alfréd részére
Gift received by Alfréd Hajós from the Budapest Sport Club

A dobogókói Turista Múzeum megnyitójának emléklapja
Plaque commemorating the opening of the Tourist Museum in Dobogókó

Részlet a centenáriumi olimpiai kiállításból – 1995
Detail of the 'Centenary Olympic Games' exhibition (1995)
Fotók-Photos: Fischer Z.

látogatószám részben a fejlődő országok magyar nagykövetségein rendezett, szocialista sportsikereinket bemutató propaganda-kiállításokból adódott. Jellemző gyakorlat volt az elkészült kiállítások vándoroltatása, ami elsősorban sportlétesítményekhez és sporteseményekhez kapcsolódott.

A múzeum két külső helyszínen is rendelkezik állandó kiállítással. Ezek: a gödi Fészekben lévő Munkássport-történeti kiállítás és a dobogókói Turista Múzeum.

A múzeum az idők során több, értékes magángyűjteménnyel gazdagodott. Így a múzeum fotótárának döntő részét jelentő Pobuda- és Kozák-hagyaték, valamint a főképp aprónyomatvány- és jelvényanyagból álló Kerecsi-gyűjtemény is ekkor integrálódott a múzeum gyűjteményébe. A sportfilmstúdió megszüntetésekor az archívum jogutódja is a Sportmúzeum lett.

A rendszerváltáskor az addigi igazgató kerkedvezményes nyugdíjazását kérte. A jelenlegi igazgatót, Szabó Lajost egyéves időszak végén, pályázat után nevezték ki. Sikerült lényegesen megjavítani a biztonság- és számítástechnikai feltételeket, új tárolóbútorok, kiállítási vitrinek készültek és elkezdődött egy új fotólabor felszerelése is. A múzeum megkezdte a gyűjteményrészek szétválasztását: új fotós és könyvtáros munkatárs lépett be. A kiállítások témaválasztása szélesedett. Így került sor Budapesten az első cserkészkiállításra (Cserkészlet és Sport) 1991-ben. Néprajzi ihletésű kutatási és kiállítási programot bonyolítottunk a finn és észt néprajzi és sportmúzeumokkal (Mozgás és Játék címmel Budapesten, 1993-ban; Tradicionális sportok és népi játékok a finnugor népeknél címmel Budapesten, 1996-ban; Kecskeméten 1997-ben; Tartuban, 1997 őszén).

A múzeum – bekapcsolódva az „Ezeréves a magyar iskola” programba megrendezte az első átfogó magyar testnevelés-történeti kiállítást: „A magyar ifjúság testi nevelésének története” címmel. Jelentős sportágak történetét bemutató kiállítások készültek el (kerékpározás, evezés, birkózás, jelenleg a labdarúgás-történeti látogatható, s most készül az atlétika). Sikeres kiállításaink voltak Tel-Avivban, Lausanne-ban és Athénban, immár saját szervezésben, nem kulturális csere keretében. Szólni kell az Ezüstgerely művészeti pályázatokról is, melyeket negyedszázada a Sportmúzeum bonyolít le, s melyek anyagából igen értékes művészeti gyűjteményt építettünk.

A tevékenységet összegezve azt lehet megállapítani, hogy a Sportmúzeum esetenként a lehetőségeit meghaladó kiállítási tevékenységet folytat, ami az egyre

romló anyagi feltételekkel aligha tartható fenn. Az immár több mint háromszázötvenezer tételt tartalmazó gyűjtemény feldolgozó munkájának javításához/gyorsításához nélkülözhetetlen lenne új munkatársak beállítása (jelenleg öt szak státusz van).

Az alapvető probléma természetesen továbbra is a múzeum elhelyezése.

A jelenlegi épület méltatlan a sikerágazatnak tartott magyar sport bemutatására, a nemzetközi hírű gyűjtemény megőrzésére és gyarapítására.

A konkrét problémák után érintsük a szakterület jellegzetességeit. A sportmuzeológia sajátossága, hogy nem kizárólagosan egy múzeumra vagy múzeumtípusra korlátozódik. Megszámlálhatatlan intézmény, egyesület, szövetség, iskola, múzeum és magánszemély rendelkezik sportmuzeológiát érintő tárgyi és dokumentumkinccsel. Több, jelentős sportvonalhoz kötött gyűjteménnyel bíró múzeumunk is van. Ilyen pl. a Nemzeti, a Hadtörténeti, a Közlekedési, a Mezőgazdasági, a Duna, a Néprajzi Múzeum és még nem beszéltünk a most szerveződő, helyi vonatkozású sporttörténeti gyűjteményekről és állandó kiállításokról (Cegléd, Eger, Kaposvár, stb.).

Valószínűleg nincs az országban olyan múzeum, ahol ne találhatnánk sportvonalhoz kötött tárgyat, dokumentumot. Ezek többnyire szórványként, kiállíthatatlanul hevernek a raktárakban, esetenként még feldolgozásukra sem kerül sor. Összegyűjtésükre senki sem vállalkozhat, de egységes lelőhely-katalógus elkészítésére mindenképpen szükség lenne. Nem csak a kiállítási munkát könnyítenénk meg ezzel, de óriási segítségére lehetnénk a tudományos kutatásnak is. Ehhez a munkához nyújthat segítséget a MOB Sportgyűjtő Bizottsága, amely az intézményes és magángyűjtők munkáját kívánja összehangolni, valamint a különféle tárgy és dokumentumtípusok, pl. érem, plakett, bélyeg, emléktárgy nemzeti katalógusainak összeállításában próbál közreműködni.

A Testnevelési és Sportmúzeum igazgatója optimista. Hiszi, hogy egyszer megtörik a fátum és megoldódik a rábízott intézmény elhelyezése, reméli, hogy a minimálisan szükséges létszámra is lesz fedezet; hogy az intézmény beteljesíti az elképzelését, mely nem kevesebb, mint: egy nemzetközileg is ismert és elismert, tudományosan kutatható, jól feldolgozott, gazdag gyűjtemény, reprezentatív és népszerű kiállítások, szép kiadványok, dinamikus, sikeres kollektíva. (Hisz benne, hisz' még fiatal!)

Kiállítási meghívó: „Százéves a magyar foci” 1997 május–1998 február (Szepes Béla karikatúrája)

Invitation to the exhibition 'One hundred years of Hungarian football' (the cartoon of Béla Szepes)

A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei múzeumi szervezet tevékenysége az 1991–1996 közötti időszakban

Veres László

A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Múzeumi Szervezet az 1970-es évek elején a 19 megyei múzeumi szervezet sorrendjében az utolsó negyedbe tartozott. Minden mutatóját tekintve elmaradt az országos átlagtól. Az 1980-as évek végére viszont már az egyik legjelentősebb szervezetként tartották számon a költségvetés, a létszám, a gyűjtemények, a látogatottság és az itt folyó szakmai-tudományos tevékenység eredménye alapján.

A múzeumi szervezet központja, a Herman Ottó Múzeum Észak-Magyarország egyik legjelentősebb társadalomtudományi kutatóbázisa lett; a művelődési miniszter rendelete értelmében 1984-től tudományos kutatóhely. 1991-től a felsőoktatás kiterjesztésén tevékenykedő Észak-Magyarországi Universitas Egyesülés tagintézménye. 1993-tól kihelyezett egyetemi Művelődéstörténeti és Muzeológiai Tanszék működik a múzeumban.

1990-es évektől már nálunk is ugyanazok a krízisjelek mutatkoztak, amelyek valamennyi magyar múzeumot fenyegetik. Komoly erőfeszítéseket kellett és kell tennünk ahhoz, hogy minden meglévő forrást kihasználva átvészeljük a nehéz éveket. Néhány fontos törvény hiánya, a már megszületett új törvények és a múzeumi területen érvényben levő jogszabályok ellentmondásai, az alapvető tulajdonosi helyzetek törvényi tisztázatlanságai jelentősen befolyásolták és befolyásolják a múzeumi szervezet munkáját.

A Megyei Múzeumi Szervezet tevékenységének működési feltételei

1. *Az intézményhálózat.* Megyénk közel 70 múzeumi intézményének túlnyomó részét helyi önkormányzatok, ipari üzemek, egyházak, minisztériumok tartják fenn. A térségi muzeológia szempontjából ugyanakkor a legna-

gyobb és így meghatározó hálózata a megyei önkormányzat fenntartásában működő, 19 intézményt összefogó megyei múzeumi szervezet (lásd 1. sz. melléklet). Raktáraiban a megyei közgyűjtemények műtárgyainak közel 90%-át őrzik, kiállításait megyénk kiállítás-látogatóinak több mint 50%-a keresi fel évente. A megyei múzeumi szervezet intézményeiben összesen 15018 m², 90%-ban fűtött kiállítóter, raktár és irodahelyiség található. Az épületekhez 38 ha erdő és 23 ha park kapcsolódik, állandó gondozást igényelve. Az intézményekhez tartozik még 6 szolgálati lakás is.

A múzeumi szervezet hálózata 1991–96 között jelentős változáson ment keresztül. Mindent elkövettünk annak érdekében, hogy az intézmények számát csökkentjük. Ennek eredményeként, illetve a vagyonátadások következtében az elmúlt 6 év során 10 múzeummal, kiállítóhellyel csökkent az intézményi hálózat:

1. Borsodnádasi Helytörténeti Gyűjtemény – Kat. egyház részére
2. Keleméri Tompa Emlékház – Ref. egyház részére
3. Magyar Ortodox Egyházi Múzeum, Miskolc – Ortodox egyház részére
4. Négy tájház, Mezőkövesd – Mezőkövesd Önk. részére
5. Egy tájház, Tard – Tardi Önkormányzat részére
6. Domján-ház, Sárospatak – Sárospataki Népfőiskola részére
7. Tokaji Pincemúzeum – Tokaji Önkormányzat részére

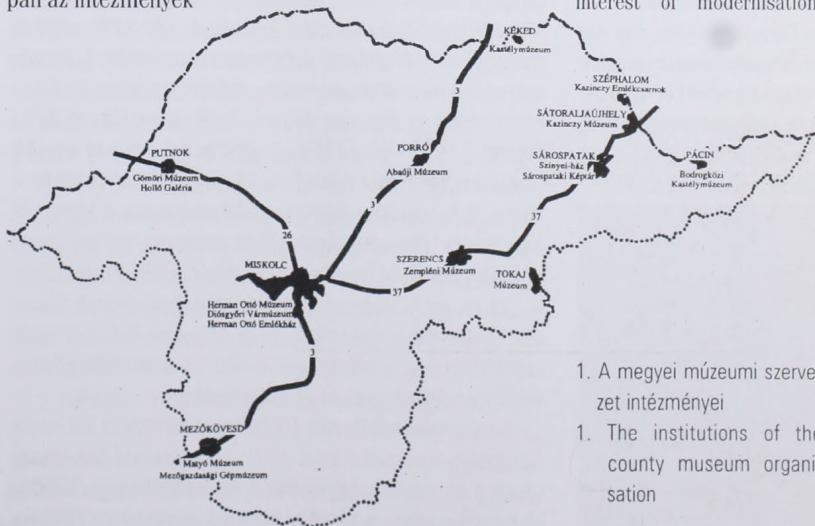
2. *Gazdasági háttér, finanszírozás.* Az elmúlt években a múzeumi szervezet tevékenységére, hasonlóan a kulturális élet más területeihez, a finanszírozási rendszer átalakulásából fakadó kettősség nyomta rá bélyegét. A megyei önkormányzat által biztosított támogatás csupán az intézmények

The activity of the Borsod-Abaúj-Zemplén county museum organisation (1990–1996)

Borsod-Abaúj-Zemplén county is situated in the north-west of Hungary. The territory is bordered by Slovakia and Ukraine. The organisation of museums, maintained by the local government of the region, consists of 19 institutions, the centre being in the Herman Ottó Museum in Miskolc.

The study reports the activities of the Borsod-Abaúj-Zemplén County Museum Organisation during 1991–96. The same problems may be discovered in connection with the activities of the museum organisation as are evident in the life of Hungary. Museum attendance has stagnated (around 200 000 per year) and financial support has fallen continuously. Taking these facts into account, the institutional organisation has had to be modernised, and financial problems have had to be solved in various ways. In the interest of modernisation,

Az intézmény neve és telephelye	Az épület tulajdonosa	Alapter. m ² -ben
Herman Ottó Múzeum, Miskolc	BAZ. Megyei Önk.	2476
HOM kiállítóhelye, Miskolc	BAZ. Megyei Önk.	1124
Term.tudományi Múz., Miskolc	BAZ. Megyei Önk.	249
Herman Ottó Emlékház, Lillafüred	BAZ. Megyei Önk.	178
Régészeti Raktár, Miskolc	BAZ. Megyei Önk.	980
Tokaji Múzeum, Tokaj	BAZ. Megyei Önk.	635
Holló László Galéria, Putnok	BAZ. Megyei Önk.	204
Mezőgazd. Gépmúz., Mezőkövesd	BAZ. Megyei Önk.	870
Sárospataki Képtár, Sárospatak	BAZ. Megyei Önk.	490
Kazinczy Emlékes., Széphalom	BAZ. Megyei Önk.	119
Bodrogközi Kastélymúz., Pácán	Magyar Állam	1080
Kékedi Kastély, Kéked	Magyar Állam	1650
Diósgyőri Vár, Miskolc	Magyar Állam	2247
Kazinczy Múzeum, Sátoraljaújhely	Sátoraljaújhelyi Önk.	882
Zempléni Múzeum, Szerencs	Szerencsi Önk.	741
Abaúji Múzeum, Forró	Forró Önk.	360
Matyó Múzeum, Mezőkövesd	Mezőkövesd Önk.	119
Gömöri Múzeum, Putnok	Putnok Önk.	314
Déryné-ház, Miskolc-Diósgyőr	Miskolc Önk.	300
	Mindösszesen	15018m ²

1. A megyei múzeumi szervezet intézményei
1. The institutions of the county museum organisation

	1992	1993	1994	1995	1996
Önk. támogatás	73 943	82 841	86 778	87 687	101 603*
Saját alaptev. bevétele	3 382	4 815	12 071	9 917	11 575
Kamatbevétel	1 404	2 449	16 667	5 642	5 642
Átvett pénzek	6 778	2 056	12 329	16 675	19 663
M3-as átvett pénz		100 000	120 000	50 000	25 000
ÁFA		10 000	12 000	6 000	3 000
* Ebből 9 859 Kjt. miatt	85 507	202 161	259 529	189 956	166 483

various museums have been closed since 1991, or the operation of individual museums has passed into the hands of local councils.

This means that staff numbers have fallen and opening hours have been reduced to comply with local conditions. Continuity of professional activities is aided by sponsorship and businesses. The most significant venture for the museums has been the motorway archaeological excavation, during which archaeologists rescued finds from a section 80 km long by 70 metres wide. As a result, the archaeological collection of the Herman Ottó Museum, the central institution of the Borsod-Abaúj-Zemplén County Museum Organisation, has doubled, and now consists of up to 600 thousand exhibits.

The Herman Ottó Museum will be 100 years old in 1999. The number of registered exhibits is over one million. Besides the archaeological material, there are also significant mineral and fine art collections in the museum. The mineral collection includes the complete mineralogical material of the Carpathian Basin, and the fine art collection is a comprehensive introduction to Hungarian national painting. Be-

Miskolc, Herman Ottó Múzeum – Herman Ottó Museum

2. A megyei múzeumi szervezet bevételeinek alakulása eFt-ban
2. Development of the income of the county museum organisation in thousand fts

működőképességeinek megőrzését tette lehetővé, a tartalmi munka feltételeit alapvetően külső forrásokból kellett biztosítani (a gyűjtemények gyarapítása, a kiállítások rendezése, tudományos-kiadói tevékenység). Az elmúlt években a szakmai munka költségeinek átlagosan 70–80%-át külső forrásokból biztosítottuk. (Pl. 1996-ban a 2.507.218 Ft-os gyűjteménygyarapítási összegből csak 337.718 Ft volt önkormányzati támogatás, 13 kiadványunkból csak egyet tudunk költségvetésünkkel megjelentetni.)

1992–1996 között a megyei önkormányzat lényegében változatlan szintű támogatást biztosított a múzeumi intézményhálózat működtetésére. (Lásd a 2. sz. mellékletet.) 1993-ban és 1996-ban figyelhető meg csupán „jelentősebb” növekedés. Ez azonban csak látszat, hiszen 1993-ban és 1996-ban egyaránt a közalkalmazottak jogállásáról szóló törvény módosítása miatti bérkiegészítés jelentette a növekedést (1996-ban 9.859.000 Ft volt a kötelező béremelés összege). Ugyanakkor az is megfigyelhető, hogy a jelzett időszakban folyamatosan emelkedett a múzeumi szervezet számára előírt, alaptevékenységből származó kötelező bevételi terv, amelyet a kiállítási tevékenységnek és a kiadványozásnak köszönhetően teljesíteni lehetett. (A múzeumi költségvetés teljes egészében 7000 Ft-ot biztosít évente négyzetméterenként az egyes múzeumok működtetésére, beleértve a szakmai feladatok végzését is. Érdekes az, hogy a megyében levő más múzeumok esetében, a városi és technikai múzeumoknál – pl. Ózd, Lillafüredi Központi Kohászati Múzeum – négyzetméterenként 20 ezer Ft jut a működtetésre.)

1991-ben a megyei önkormányzat vizsgálatra leszögezte, hogy a „költségvetés belső arányai nyomásztóak a tartalmi munka szempontjából. A bérjellegű kiadások (63,48%) és a fenntartási költségek (29,74%) mellett szakmai tevékenységre, gyűjteménygyarapításra, ásatásokra, kiállítások rendezésére, műtárgyvédelemre, kiadványozásra a költségvetésnek csak töredéke (6,77%) marad.” 1991 óta a költségvetés belső arányai tovább romlottak. Ma már csak 3–3,5% jut szakmai tevékenységre, ami tragikus helyzetet teremtene, ha a külső támogatások elmaradnának. Ezek összege, ill. az átvett pénzek az utóbbi években már elérik a 15–20 millió Ft-ot. Ez és az M3-as autópálya feltárására elnyert állami támogatás tette lehetővé, hogy a múzeumi szervezet eredményesen tevékenykedhessen és sokoldalú sikereket könyvelhessen el az elmúlt években.

A múzeumi szervezet 1993-ban szerződést kötött az Autópálya Igazgatósággal, hogy a létesítendő M3-as autópálya nyomvonalán 70 m-es szélességben és 80 km-es hosszúságban a későbbi folyamatos munkavégzés ér-

dekében kimenti a régészeti leleteket. A 300 millió Ft-os, kötöttáras szerződés szerint a múzeumi régészeknek 1996. december 31-ig kellett elvégezni a feltárásokat. A múzeumi szervezet egyébként a kötelező, hatósági feladat végzéséhez négy részletben kapta meg a 300 M Ft-ot. A pénz értékének megőrzésére egyetlen járható útnak az alkalmankénti tartós banki lekötés kínálkozott, melynek eredményeként 1994-ben és 1995-ben komoly bevételhez jutott a múzeum. Ez azonban vitára adott okot, mert az önkormányzat ugyanolyan bevételnek tekintette ezeket, mintha saját vagyona hasznosításával értük volna el.

A kamatbevételek nemcsak az Autópálya Igazgatóságból kapott vállalkozási díj értékének megőrzését tették lehetővé, hanem intézményi szakmai feladatok elvégzését is. Ily módon sikerült központi épületünket felújítani (a múzeum költségvetésében 7 éve nem szerepel felújítási összeg), a feltárások során előkerült, nagymennyiségű leletanyag raktározását biztosítani.

3. Személyi helyzet, szervezeti felépítés. A múzeumi szervezet alkalmazottainak létszáma 1991–96 között az alábbi volt:

1991	190 fő – ebből főfoglalkozású	101 fő
1992	190 fő – ebből főfoglalkozású	98 fő
1993	164 fő – ebből főfoglalkozású	89 fő
1994	152 fő – ebből főfoglalkozású	126 fő
1995	154 fő – ebből főfoglalkozású	125 fő
1996	154 fő – ebből főfoglalkozású	125 fő

Mint látható, az alkalmazottak száma az elmúlt 3 év során változatlan volt. 1992–93-ban nagyobb arányú létszámcsökkenést hajtottunk végre, illetve arra törekedtünk, különösen a közalkalmazottak jogállásáról szóló törvény megszületése után, hogy a részfoglalkozású, nyugdíjas dolgozókat fiatal főfoglalkozásúakkal helyettesítsük.

A munkatársi gárda összetétele sajnos az elmúlt években nem éppen előnyére változott. Több mint 50%-uk őrző, védő feladatot lát el, szoros összefüggésben az intézményhálózat nagyságával. Az éjjeliőr, udvarőr és teremőr munkakörökben 78 személy dolgozik. A közbiztonság romlása, a múzeumi lopási és betörési kísérletek fokozódása miatt e munkakörök szinte a „legfontosabb”-akká váltak.

Sajnálatos módon, ha nem is drasztikus mértékben, de folyamatosan csökkent a múzeumi szakalkalmazottak száma. 1991-ben még 54, 1996-ban viszont már csak 45 volt a muzeológus, restaurátor, népművelő, kiállításrendező szakemberek száma. Különösen a muzeológusok számaránya változott meg. 1991-ben 29 muzeológus volt a szakalkalmazottak között, mára már csak 23 maradt. A muzeológusok számának csökkenése alapvetően két okból következett be. Egyrészt a Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Intézete kínált jobb munkalehetőségeket, másrészt más közgyűjteményekben nyílt magasabb beosztás betöltésére lehetőség. A szakemberek utánpótlása sajnos elég nehéz: 2 történelemmel és 1-1 művészettörténelemmel, régésszel állunk tárgyalásban, akik 1997 első felében várhatóan munkatársaink lesznek.

A munkatársak képzettségét tekintve a múzeumi szervezet helyzete irigylésre méltó: 3–4 szakemberünket országos viszonylatban is a legjobbak közé sorolják,

a muzeológusok 90%-a rendelkezik doktori vagy magasabb tudományos fokozattal.

A múzeumi szervezet felépítésére a centralizáltság jellemző. A Herman Ottó Múzeum a megyében levő intézmények szakmai-gazdasági központja: irányítja az egyes intézményekben folyó muzeológiai tevékenységet, biztosítja az üzemeltetés alapvető feltételeit. A megyei múzeumigazgató és gazdasági vezetője mellett 2 igazgatóhelyettes és 4 osztályvezető vesz részt az irányításban. A Miskolcon kívüli intézmények centrumokba tömörülve látják el feladatukat. Az egyik múzeumi központot a sátoraljaiújhegyi múzeum jelenti, osztályvezetői beosztásban levő igazgatóval, a pácini Bodroközi Múzeum, a Sárospataki Képtár és a széphalmi Kazinczy Emlécsarnok tartozik ide míg a másik centrumot az előbbihez hasonló beosztású vezetővel a szerencsi múzeum.

A megyei múzeumi szervezet szakmai tevékenysége

1. *Gyűjteményfejlesztés.* A múzeumi szervezet gyűjteményi raktáraiban őrzött és egyedileg nyilvántartott műtárgyak száma közel 600 ezer. Ha azonban figyelembe vesszük azt, hogy a nyilvántartó munka a restaurálás nehézségei és egyéb objektív okok miatt mindig elmaradásban van, s így az elmúlt években felszínre került régészeti leletek jelentős része is leltározatlan, akkor a teljes műkincsállomány 700 ezer fölött lehet. (Lásd a 3. sz. melléklet.) A tárgyi kollektiót segédgyűjtemények egészítik ki. A dokumentációs gyűjtemény közel 200 ezer tételből áll. Ehhez csatlakozik a 900 ezer fölötti ké-

teljes állományi revízió 1993-ra fejeződött be. Ezzel párhuzamosan folyt a raktári rend kialakítása. Elmondható, hogy a múzeumi szervezet történetében eddig még nem tapasztalt, jónak minősíthető raktári rend alakult ki. Az elmúlt év derekára a régészeti feltárások során előkerült nagymennyiségű anyag miatt ismét zsúfoltság állott elő. Ennek felszámolásában nyújt segítséget a múlt év végére önerőből kialakított régészeti raktárbázis.

A múzeumi szervezetben 1992 végén kezdődött el a számítógépes nyilvántartás. A pályázatok eredményességének köszönhetően ma már szinte valamennyi muzeológus számítógép segítségével végezheti a napi nyilvántartást. Egy szakember feladata a számítógépes nyilvántartási rendszer szervezése, az adatbázis kezelése.

A restaurálás, a műtárgyvédelem terén a technikai feltételek adottak, a szakemberellátottság is jónak tekinthető. 2 kerámia-, 1-1 fa-, fém-, textil- és festőrestaurátor látja el munkakörét. Azonban az óriási mennyiségű régészeti leletanyag restaurálásába külső intézményeket is be kell vonni. Ez jelentős kiadással terheli a múzeumot.

2. *Tudományos kutatómunka.* Az elmúlt évek során fontos volt a múzeumi szervezetben folyó kutatómunka hatékonyságának szinttartása, hiszen az 1991-et megelőző években a megyei múzeumi szervezet és elsősorban a Herman Ottó Múzeum tekintélyét mindenekelőtt kiadványozásának, szakemberei tudományos tevékenységének köszönhette.

	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Régészet	327458	320269	324492	357894	401998	482123
Néprajz	25438	26501	25583	25610	25885	26201
Képzőművészet	15747	15968	16056	16133	16192	16208
Iparművészet	1143	1182	1206	1242	1285	1302
Történeti gyűjtemény	17343	17595	18352	18548	18695	18705
Irodalomtörténeti gyűjt.	6819	9166	9166	11629	12009	12130
Term. tudományi gyűjt.	9904	10235	11206	12117	12905	13222
Numizmatikai gyűjt.	10223	10226	10241	10255	10262	10264
	404075	410142	416303	453428	499231	580155

3. A megyei múzeumi szervezet tárgyi gyűjteményei

3. The different collections of the county museum organisation

peslevelezőlap gyűjtemény, az 55 ezer darabos negatívár, valamint a könyvtár, amely 110 ezer egységnyi folyóiratból és könyvből áll.

A múzeumi szervezet műtárgyállománya 1991–1996 között kb. 40%-al nőtt. Ez elsősorban a régészeti feltárásoknak köszönhető. A többi gyűjtemény gyarapítása az elmúlt években döntően vásárlás útján történt. Az 1990-es évek elején még évi 1 millió Ft-ot tudott a múzeumi szervezet műtárgyvásárlásra fordítani saját költségvetéséből, az elmúlt 3 évben már csupán 2–300 ezer forintot. Valójában azonban pályázatok útján nyert támogatásokkal évente 2–3 millió forint körül mozgott a vásárlási keretösszeg, melynek segítségével elsősorban kvalitatív, hiánypótló műkincsek megszervezése volt a cél (pl. Munkácsy festmény, mezőcsáti kerámia kollekció, antik bútorok stb.)

A műtárgyak revíziója, számítógépes nyilvántartása, restaurálása és a korszerű műtárgyvédelmi környezet kialakítása 1991-től elsőrendű feladatnak számított. A

Achát Gyöngyöstarjából
Agate from Gyöngyöstarján

sides these, there are also collections covering almost every branch of museology, generally to an extent of 15–20 thousand exhibits.

With its professional publications, the Borsod-Abaúj-Zemplén County Museum Organisation ranks with the significant Hungarian scientific institutions, and also enjoys international attention. The primary goal in the future is to preserve the results of scientific work carried out in the museum to date.

1991-ben négy kiemelt tudományos program kapott prioritást: Miskolc város történetének kutatása (1993-tól a Megyei Levéltárral közösen végeztük a feladatot); a magyar honfoglalás emlékeinek feltárása; a megye népművészetének és a Bodroköz történeti-néprajzának vizsgálata. Mindegyik program sikerrel záródott, egy kivételével a munkák összegezését jelentő monográfiák napvilágot láttak. A megye népművészetét bemutató monográfia is elkészült, azonban a kiadás költségeit (kb. 7 millió Ft-ot) még elő kell teremnünk.

A megyei múzeumi szervezet 1991–96 között 45 monográfiát, tanulmánykötetet jelentetett meg. A múzeumi szervezet tudományos munkatársai évente átlagosan 60–80 tudományos publikációt, tudományos ismeretterjesztő írást készítettek, melyek jelentős hányada központi szakfolyóiratokban, külföldi periodikákban látott napvilágot.

A múzeum kiadványainak egy része könyvtáruis forgalomba kerül, bevételt jelent az intézmény számára. Másik része cserekapcsolatok révén bekerül a hazai és a nemzetközi tudományos vérkeringésbe ilymódon rendkívül fontos folyóiratokhoz és szakkönyvekhez jut a

Rombauer János: Flóra,
1830 körül, Miskolci Képtár
J. Rombauer: Flóra,
about 1830, Miskolc Gallery

Mezőcsáti tál 1843-ból
Dish from Mezőcsát, 1843

központi könyvtár, amelynek több mint 400 hazai és külföldi intézménnyel van cserekapcsolata. A könyvtár belső erőből történő fejlesztése egyre nehezebb feladat. Pályázati úton szerzett támogatással sikerült 1994-ben megvásárolnunk Wellmann Imre neves történész 3000 kötetes, 1995-ben Gunda Béla etnográfus-akadémikus 5000 kötetes könyvtárát.

3. *Kiállításrendezői, közművelődési tevékenység.* Az elmúlt évek célkitűzése volt, hogy az intézményi hálózat számottevő közművelődési tevékenysége megtalálja helyes arányait a feladatrendszeren belül. Miközben folyamatosan megszüntettük a költséges múzeumi kulturális rendezvényeket, a hangsúlyt a múzeumi szolgáltatások színvonalának emelésére, nagy közönségsikerrel biztosító kiállítások készítésére helyeztük. Különösen az utóbbinál értünk el komoly sikereket. A kiállítások rendkívül költségesek. Az anyagi fedezet egyrészt a kiállítások számának csökkentésével, másrészt hatékony szponzorálással volt biztosítható. Ha egy-egy tagintézmény kelő szponzorálással szaporítani akarta kiállításai számát, úgy utat biztosítottunk a kezdeményezésnek. A múzeumi szervezet intézményeiben 1991-ben 31; 1992-ben 24; 1993-ban 36; 1994-ben 28; 1995-ben 24; 1996-ban 30 kiállítást rendeztünk. Közülük 6 volt állandó kiállítás (ami azt jelenti, hogy legalább 10 éves időtartamra készült), s 3 volt egy évre szóló, több mint 700 m²-en megvalósított, nagy közönségsiker reményében készített tárlat. Ez utóbbiakat 1995-től a Herman Ottó Múzeum miskolci kiállítótermében rendeztük. Az első a honfoglaló magyarság anyagi kultúráját bemutató, „*Őseinket felhozád...*” című tárlat volt, amely fél év alatt 60 ezer látogatót vonzott. Az utolsó a múlt év végén bezárt vadászati kiállítás volt. Mindkettő teljes mértékben szponzorálással valósult meg.

Összegzés

A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Múzeumi Szervezet intézményei a nemzeti kultúra tárgyi emlékegyének, regionális egységének letéteményesei. A regionalitás a gyűjtemények jelentős részének esetében csak a tárgyi anyag földrajzi helyzetére nézve igaz. A tárgyak a nemzeti kultúra, sőt gyakran az európai örökség egyedileg nyilvántartott mozaikjai. A dolog különös ellentmondása, hogy a magyar történelem korai szakaszának nagy jelentőségű régészeti leletei olyan területeken kerültek és kerülnek elő legnagyobb számban, illetve a paraszt-

ság tárgyi javai olyan vidékeken őrződtek meg legnagyobb mennyiségben, amelyek a 20. század második felének gazdaságilag leginkább lemaradt övezetei. Ezért mind nehezebben tudunk megfelelni azoknak az elvárásrendszereknek, amiket az ezredforduló korszerű, ha nem is világszínvonalú múzeumügye jelent. Ebben a vonatkozásban jószerivel lényegtelen, hogy az önkormányzati tulajdonról szóló törvény, elég szerencsétlenül, hová, kinek a tulajdonába sorolta a kulturális örökség egyes részeit, lényegében figyelmen kívül hagyva mind annak a struktúráját, mind működtetésük feltételeit.

A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Múzeumi Szervezet az 1970-es közepétől az ország legjobb intézményrendszerévé fejlődött. Szabadfalvi József nagyon tudatosan választotta ki fiatal munkatársait, akik itt nőttek fel, saját szakmai karrierjüket együtt öregbítve a múzeum jó hírével. Múzeumi körökben miskolci műhelyről esett szó jó évtizedig: kiállítások, konferenciák, kiadványok árulkodtak erről a munkáról. Pedig a feltételek akkor sem voltak ideálisak, de a munkatársak többségének elhivatottsága átlendítette az intézményt a holtponatokon. Az 1980-as évek végétől jelentős fordulat következett. A térség gazdasági leromlása, s a nehezülő feltételrendszer is beleműködött, hogy a középgeneráció java elhagyta a múzeumi szervezetet. Szakmailag mindenki előrelépett: többen kaptak egyetemi katedrát, országos és megyei múzeumok igazgatói lettek, az intézményt ezt szakmailag nehezen tudja kiheverni. Belátható a térség és az önkormányzatok elszegényedése, a romló feltételrendszerben és nevelésesen alacsony bérekért dolgozó szakemberektől ma már csodák alig remélhetők. A helyi önkormányzatok nem vállalnak részt a – részben, vagy egészében – tulajdonukban levő vidéki intézmények fenntartásában sem.

Lassan évtizede már, hogy az örökös gazdasági bizonytalanság, az év közben is megnyirbált költségvetés lényegében középtávú tervezést sem tesz lehetővé. A jelenleg érvényben lévő megyei kulturális koncepció is általánosságban fogalmaz. A rögzített célokhoz nincs hozzárendelve sem konkrét intézményi háttér, sem a megvalósításhoz szükséges anyagi fedezet. Félő, hogy amennyiben – az általánosan jellemző – fiskális elv érvényesül, akkor a térség közgyűjteményei évtizedes lemaradásba kerülnek. Nem csak európai szinten, hanem a hazai közgyűjteményekhez viszonyítva is. Aligha lehet észre nem venni, hogy a mai központi gazdálkodás és kulturális koncepció, a látványos milicentenáriumi felbuzdulás ellenére sem preferálja a nemzeti kultúrát: sem annak örökségét, sem jelenét. Mindennek nem feltétlenül kell érvényesülnie megyei, regionális szinten is.

A magyar múzeumügy lassan két évszázados története során, – nemcsak a második világháborút követő, s a közgyűjtemények viszonylagos virágkorát jelentő évtizedekben! –, a tárgyi örökség védelme mellett sokirányú tudományos, oktatási, ismeretterjesztő feladatot gyűjtött a múzeumok köré. Meg kell tudni válaszolni a megyei és a helyi önkormányzatok szintjein is: mit remélnek intézményeiktől? Szervező erői és országosan, akár nemzetközileg is elismert szakmai műhelyek legyenek-e, a térség kulturális életének központjai, vagy vegetáló raktárházak, amelyek keservesen küzdenek azért, hogy a következő generációk számára is fennmaradjanak a múzeumok!

A pácini kastélymúzeum
Castle Museum, Pácin

Fotók-Photos: Kulcsár G.

A gyűjtemény, a közösség és az ember

A Mezőgazdasági Gépmúzeum Mezőkövesden

Németh Györgyi

A gyűjtemény

A Mezőgazdasági Gépmúzeum gyűjteménye gazdag. A leltárkönyv szerint 150 motorikus erőgépből, 100 egyéb gazdasági gépből és mintegy 1000 kéziszközből áll, amelyek zöme gyári készítésű. A kiállítási terület nagysága ma 2685 m². A kiállítás célja bemutatni: hogyan használták fel a középbirtokos és a kisparszti gazdaságok a különböző energiaforrásokat egy adott területen – Mezőkövesden és környékén – és egy adott időszakban – a 19. század vége és az 1950-es évek között.

Az állati izomerőt fogaskerekek és áttételek segítségével alakítja át forgó mozgássá az ősi erőgép, a járgány. Gyári készítésű formáit az 1880-as évektől használták nagy számban Mezőkövesden főleg a gabonacsépléshez, de darálók, olajütők, kendertörők és vízszivattyúk hajtására is, amíg a robbanómotorok helyükre nem léptek a 20. század első évtizedeiben. A múzeumban található az ország legnagyobb lovasjárgány gyűjteménye, amelynek különleges darabjai a harangkerekes- és koronajárgányok.

Az élettelen energiaforrások közül a szelet is hasznosították. Mezőkövesd határában szélmotor meghajtásával daráló és áramfejlesztő berendezést működtettek. A múzeumban látható példány részben rekonstrukció, ám a fényképen fennmaradt ún. amerikai szélkerék hű mása.

A Bükk-hegység közelsége miatt Mezőkövesd és környéke vízfolyásban bővelkedő terület, ezért sokfelé épült vízimalom a gabona őrlésére. Eredetileg Bükkábrányban állt az a szent Jánosról elnevezett felülcspó malom, amelyet bunkós kendertörővel kiegészítve a múzeum udvarán részben újra felépítettek. A vízerő korszerűsített felhasználását reprezentálja a főleg Borsod-megyében gyakori Francis- és a Heves megyében kedvelt Bánki-turbina.

A gőzenergiát meglehetősen későn kezdték alkalmazni Mezőkövesden, mivel az első stabil gőzgépet csak a 20. század elején állították fel a Jordán gőzmalomban. Noha Magyarországon kevés gőzgép maradt fenn, a gyűjteményben több jeles darab is található. Így például az első magyar gőzgépet gyártó s a későbbiekben a legnagyobb gőzgép-előállító Röck gépgyár 1930-ból származó gőzgépe, vagy a Láng gépgyár 1905-ben gyártott, 6 tonna súlyú, a barcsi szeszfőzdéből ideszállított gőzgépe.

Kezdetben világítógázzal, később saját gázfejlesztő telepről működtek a belsőégésű robbanómotorok. A kiállított motorok nagy része azonban már benzinvagy petróleumüzemű, illetve nyersolajmotor. Az ősmotorok stabil felépítésűek voltak, alacsony fordulatszámmal, nagy méretekkel és súllyal, de kis teljesítménnyel. Mezőkövesden is darálók, olajütők, kisebb

A Mezőgazdasági Gépmúzeum bejárata
Entrance to the Museum of Agricultural Machinery

gabonamalmok, vízszivattyúk s kisműhelyek szerzőgépeinek a meghajtására szolgáltak, amíg az elektromosság ki nem szorította őket a használatból az 1940-es években. Az egyik korai petróleummotort James B. Petter állította elő Jeovilbaen 1895-ben.¹ Már a Ganz-gyárban készült 1899-ben az a Bánki-Csonka féle petróleummotor,² amely a Gáspár-család kertészetében működött. Klein Nándor vízimalmát pedig a Fegyver- és Gépgyárból 1911-ben kikerülő Diesel-motorhoz hasonlóval korszerűsítették az 1920-as évek elején.

A gyűjtemény leglátványosabb tárgyai azonban kétségkívül a lokomobilok. A 19. század második felében a magyar mezőgazdaság központi problémájává vált a cséplés. Miután a piaci igények kielégítése és a malomipar kapacitásának kihasználása végett nőtt a megtermelt gabona mennyisége, a gőzgépeket is kezdték felhasználni a cséplőszekrények meghajtására, hogy a szemnyeréssel minél hamarabb és minél jobb minőségben végezzenek. A Höcker-testvérek gépgyárában 1904-ben készítették azt a gőzlokomobilt, amelynek különleges a műszaki megoldása, mert a füstöt ugyanazon a végén vezették ki a gépből, ahol tüzeltek. A gőzlokomobilokat főleg az uradalmakban használták – így a Mezőkövesddel határos Klementina-uradalomban is –, mivel alkalmazásuk nehézségekkel járt. Robbanás- és tűzveszélyesek voltak, működtetésükhöz engedély és vizsgázott fűtő kellett. Ezért terjedtek el gyorsan és széles körben a benzines lokomobilok, amelyeknek általában csak a beindításához használtak benzint, a tartós üzemeltetéshez a kevésbé veszélyes petróleum is megfelelt. Működtetésük sokkal könnyebb és olcsóbb volt, s a benzin-

Collection, community and man – Mezőkövesd Museum of Agricultural Machinery

The Museum of Agricultural Machinery has an extensive collection, consisting of 150 motorised machines, 100 other agricultural appliances and around 1000 hand implements, most of which are factory made. The aim of the exhibition is to show how various sources of energy were utilised on medium-sized and small-peasant farms in a specific area (Mezőkövesd and its district) during a specific period. (Between the end of the 19th century and the 1950s.) The largest collection of horse-gins in the country is to be found in the museum, including such special pieces as bell-wheel and crown capstans. The most spectacular exhibits in the museum are undoubtedly the traction engines, which were most frequently used to drive threshing machines.

Although the collection itself is very valuable, the role which it plays in the life of the community is no less important. The inhabitants of Mezőkövesd, called 'matyó', were

previously known only for their folk art and their lifestyle as a seasonal labourers (agricultural hired workers). This one-sided view, forced on the community by politics, has now been changed by the Museum of Agricultural Machinery, and the members of the community have been faced with the fact that their forefathers discovered a different way to escape from the difficult situation which had developed by the end of the 19th century. They learned to use factory-made implements, to take up new occupations, and they began to follow a new lifestyle.

The significance of the collection is also due to the fact that rescuing and preservation of the exhibits is the result of the work of one man. All the individual objects were collected together by Ráfis János Hajdú, and the museum was established to exhibit his private collection, which was donated to the state in 1979. It is unfortunate however, that the museum director, who is rather elderly, even today is left to work very much on his own.

Jegyzetek

1. Hajdú Ráfis János: Mezőgazdasági gépek gyűjteménye. Miskolc, 1985.
2. Gombás Tibor: Belsőégésű motorok gyártása a Ganz-gyárban 1945-ig. Technikatörténeli Szemle 1964. 145–164. p.

és petróleumhiány sem akadályozta a munkát, mert gázzal is üzemeltethetőek voltak fa- vagy faszéntüzelésű generátorok közbeiktatásával. Kisebb teljesítményük miatt tökéletesen megfeleltek a kisgazdaságok igényeinek. A hangjukról "csahogó"-nak, erejükéről "biká"-nak nevezett lokomobilokat emberi vagy állati erővel vontatták egyik portáról a másikra a csépléshez, bár idővel a helyi géplakatos mesterek többségét önjáróvá alakították át. A gyűjtemény legkorábbi darabja 1899-ben készült Szombathelyen a Mayer-féle gépgyárban. Más példányok a MÁVAG, a Hofherr-Schranz-Clayton-Shuttleworth, a Schlick-Nicholson gépgyárakból származnak.³

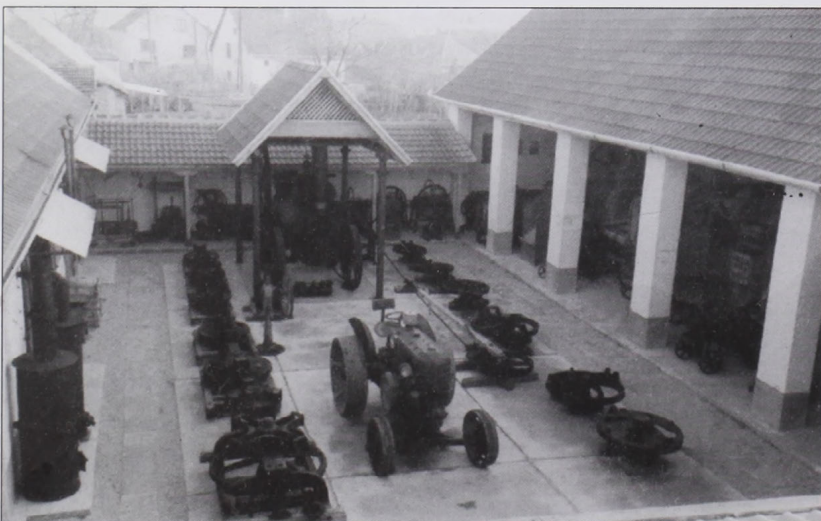
A lokomobilokat az 1930-as évektől Mezőkövesden is kiszorították a traktorok. Bár a magyar gépgyárakban is készültek, olcsó áraik miatt keletdöbök voltak az amerikai típusok. Az első traktor, egy Fordson, 1922-ben került Mezőkövesdre.

A rövid áttekintésből is kitűnik, hogy a kiállítás hitelesen mutatja be a magyar műszaki fejlődés jellemző területét. A gépgyártás, s különösen a mezőgazdasági gépgyártás a magyar iparfejlődés vezető ágazata volt az első világháborút megelőzően. Harmincegy gyár termékei kaptak helyet a kiállításon, így átfogó képet alkothatunk a magyarországi gépgyárakról. Hús gyárból származik a kiállított anyag többsége, további tizenegyet egyes tárgyak reprezentálnak.⁴ A külföldi gyárak termékeinek is jó piaca volt Magyarország, amit a Németországból, Ausztriából, Angliából, Csehországból, Svédországból és az Egyesült Államokból származó gépek bizonyítanak. Néhány itt kiállított gép a származási ország múzeumaiban nem is lelhető fel. A kiállítás szemléletesen ábrázolja azt a történelmi folyamatot, amelynek során az erőgéppel működtetett cséplőgépek elterjedésével megkezdődött a mezőgazdaság gépesítése Magyarországon.⁵

A közösség

Bár a gyűjtemény önmagában is nagy érték, nem kevésbé fontos az a szerep, amelyet a közösség életé-

Részlet a „Gazdasági gépészet 1880–1960” c. kiállításból
‘Agricultural engineering 1880–1960’ – detail of the exhibition

Hajdú Ráfis János a vasas mesterek általa készített oszlopával
János Hajdú Ráfis and the column of the ironworkers made by him

ben betölt. Mezőkövesd, a 19. század második feléig a diósgyőri koronauradalomhoz tartozó mezőváros, a múlt század végétől népművészetéről vált ismertté. A szerény anyagi körülmények között élő matyók gazdaságon hímzett viseleti darabjai az amerikai emigráns magyarok számára a magyarság szimbólumává váltak. Az is köztudott volt, hogy a szegénység sokakat mezőgazdasági bérmunkára kényszerített, akik Mezőkövesdről az idénymunkák idejére elvándorolva jóhírű summásként keresték meg a kenyérüket.⁶

A Mezőgazdasági Gépmúzeum azonban módosította a *politika által a közösségre erőltetett egyoldalú képet, s ezt a törekvést nem fogadták szívesen*. A gyűjtemény szembesítette a közösség tagjait azzal a ténnyel, hogy a századfordulóra kialakult nehéz élethelyzetből törekvő elődeik más kiutat is találtak. Szép számmal voltak parasztok, akik ismerték és megtanulták használni a gyári készítésű munkaeszközöket, új foglalkozásokba fogtak és új életmódot kezdtek követni. A városban ennek folytán öt gabonamalom működött, 17 családnak volt darálója, olajütője és kendertörője, 18 kisműhelyben használtak erőgépet, 80 paraszt rendelkezett saját cséplőgép-garnitúrával. Sokan, akiknek nem volt elegendő földjük ahhoz, hogy családjukkal megéljenek belőle, lokomobil, cséplőgarnitúrát vásároltak, s bérben dolgoztak mások számára. A kiállított gépek egy része eredetileg mezőkövesdi lakosok tulajdonában volt, de az ország más területeiről származó gépekhez hasonlókat szintén használták Mezőkövesden.⁷

Az ember

A gyűjtemény végül abból a szempontból is jelentős, hogy műtárgyainak megmentése és megőrzése egyetlen ember munkájának az eredménye. Hajdú Ráfis János gyűjtött össze minden egyes tárgyat s a múzeum az ő, 1979-ben az államnak adományozott magángyűjteményéből jött létre. Hajdú Ráfis János személyén tükröződik az egész közösség élete. Kisbirtokos dédapja hozta 1903-ban az első benzines lokomobil a szombathelyi Mayer-féle gépgyárból Mezőkövesdre, majd később mint a gyár megbízott üzletkötője még hat gépet szerzett gazdatársainak. Hajdú Ráfis más mezőkövesdi rokonainak is volt lokomobilja és cséplőgarnitúrája, anyai nagyapjának a családja

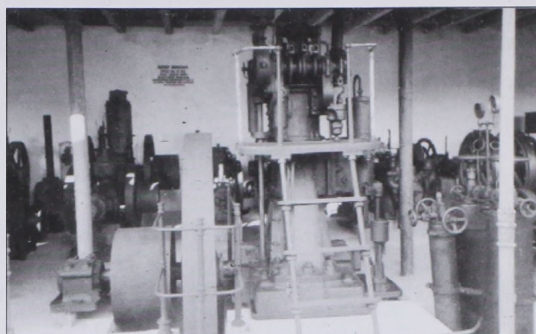

magáénak mondhatott egy malmot, ő maga pedig gépészműszaki munkaként dolgozott egész életében. A múzeum területe eredetileg családi porta volt, ahol a Ráfis család élt és gazdálkodott. Ma minden kiállított tárgy a kisparaszti gazdaság atmoszféráját kívánja felidézni. A gyűjtemény első darabját, egy 1915-ben Bécsben gyártott benzines lokomobilt 1970-ben vásárolta meg Hajdú Ráfis János.

Hosszú éveken keresztül minden megtakarított pénzét újabb tárgyak és gépek megvásárlásába fektette, szervezte a gyakran igen nehéz darabok helyszínre szállítását, elvégezte a restaurálást, minden követ megmozgatott, hogy pénzt szerezzen a gépeket befogadó épületekre s kutatott, hogy minél hitelesebb leírásokat adhasson a kiállított anyagról. Szentimentálisan fogalmazva: ő a gyűjtemény szíve. Ő az, aki műszakilag pontos magyarázatot tud adni minden gépről, ő az, aki be tudja indítani a működni képes példányokat, s ő az, aki érdekes és jellemző történeteket tud róluk elmesélni, különösen elrejtésük körülményeiről az erőszakos államosítások idején vagy nem kevésbé izgalmas megtalálásukról. Hajdú Ráfis János olyan értékeket mentett meg, amelyek nélküle biztosan veszendőbe mentek volna. De nemcsak értékmentő munkája érdemel figyelmet, hanem emberi magatartása is. Képes volt más célokat kitűzni a maga számára mint az anyagi haszon. Természetesen a létrehozott gyűjtemény a gyakorlati életben is szerepet kapott. A Miskolci Egyetem hallgatói tanulmányaik kiegészítésére, a magyar és külföldi látogatók saját gyönyörűségükre és épülésükre látogatják a múzeumot, ahová sokan újra és újra visszatérnek.

A jövő

A múzeum és a kiállítás jelenlegi formájában – bár hagyományos eszközökkel – hiteles képet nyújt a mezőgazdasági gépek műszaki jellemzőiről és fejlődéséről a múlt század vége és e század ötvenes éve között. Hajdú Ráfis János személyén és személyiségén keresztül pedig a gyűjtemény a kontextuális technikatörténet⁸ kiváló gyakorlati példája. De ami a gyűjtemény számára előny, az egyben hátrány is. Hajdú Ráfis Jánosnak, aki egy személyben az anyag összegyűjtője, a múzeum vezetője és muzeológusa, idősebb ember lévén át kell majd a helyét adnia másnak. De hogyan lehet ezt a múzeumot élővé varázsolni az ő személyisége nélkül? Bizonyára sokat segít majd, ha a múzeumi interpretáció modern technikái itt is otthonra találnak. A múzeum területének megnövelésével minden gép kora összefüggéseibe helyezhető, magyarázó szövegek, óriásfotók, diáképek, videók, régi filmek, korhű ruhába öltözött kísérők segíthetik e rendkívül gazdag gyűjtemény megértését.⁹ Jelenleg azonban a múzeumvezető meglehetősen magára hagyottan dolgozik, s nemhogy a modern technikáknak nincs semmi nyoma, de még a feliratok is csak magyar nyelven olvashatók. Szerencsére azonban Hajdú Ráfis János jó egészségnek örvend, s a múzeum tökéletesen eleget tesz vállalt feladatának. ■

Fotók-Photos: Kulcsár G.

Erőgépcsnak – 25 lóerős Diesel motor 1910-ből
Hall of engines – Diesel motor of 25 h.p. from 1910

3. Sárközi Zoltán: Mezőgazdasági gépgyártás a MÁVAG-ban (1874–1944) In: Bencze Géza (szerk.): Tanulmányok a MÁVAG történetéből. Budapest 1989. 95–114. p.

4. Barbarits Lajos: A magyar mezőgazdaság gépesítését hátráltató jelenségek a tőkés gyáripari verseny körülményei között. Agrártörténeti Szemle 1972. 3–4. 437–475. p.

5. Sándor Vilmos: A gabonacséplés gépesítése Magyarországon. Agrártörténeti Szemle 1962. 3–4. 402–442. p.

6. Györfly István: A matyók. A matyó summás. Népiünk és Nyelvünk. 1929. Matyó népviselet. Budapest, 1956.

7. Hajdú Ráfis János: A technikai fejlődés kezdete, a motorikus erő megjelenése Mezőkövesden. Matyó föld 1993. 16–40. p.

8. John M. Staudenmaier: Recent Trends in the History of Technology. The American Historical Review Vol. 95. No. 3. Jun. 1990. 716. p.

9. Lásd a Technology and Culture c. folyóirat Exhibit Review és a Magyar Múzeumok Kiállítások c. rovatát.

E számunk szerzői

Anders Alexandra (1966) régész	Glück Jenő helytörténész Arad	Kriston Vízi József (1953) néprajzos, osztályvezető Szórákatétnusz Játékmúzeum, Kecskemét	Raczky Pál (1950) kandidátus, régész, tanszékvezető docens ELTE Régészettudományi Intézet
Basics Beatrix dr. (1956) művészettörténész, főosztályvezető Magyar Nemzeti Múzeum	Járó Márta dr. (1950) kandidátus, okleveles vegyész Magyar Nemzeti Múzeum	Marosi Ernő dr. (1940) akadémikus, művészettörténész, igazgató MTA Művészettörténeti Kutatóintézet	Szabó Lajos dr. (1958) kandidátus, történész-könyvtáros múzeumigazgató Testnevelési és Sportmúzeum
Boér Hunor (1963) geológus, könyvtáros Székely Nemzet Múzeuma, Sepsiszentgyörgy	Juhász János (1949) néprajzos, muzeológus Magyar Nemzeti Múzeum	Miklósi Sikes Csaba (1947) műemléki szakmérnök múzeumigazgató Városi Múzeum, Sümeg	Tálas László (1935) középiskolai tanár, megyei múzeumigazgató Damjanich János Múzeum, Szolnok
Czoma László (1945) történész, múzeumigazgató Helikon Kastélymúzeum, Keszthely	Kaposvári Gyula (1916) középiskolai tanár, ny. megyei múzeumigazgató Damjanich János Múzeum, Szolnok	Nagy István történész, orientalista, osztályvezető Szépművészeti Múzeum	Timárné Balázs Ágnes dr. (1948) vegyésmérnök, főtanácsadó Magyar Nemzeti Múzeum
Dobos Flórián (1912) nyomdász, fényképész nyugdíjas	Kecskeméti Tibor dr. (1930) kandidátus, geológus, főigazgató-helyettes Magyar Természettudományi Múzeum	Németh Györgyi dr. (1953) középiskolai tanár Miskolci Egyetem Magyar Történeti Tanszék	Veres László dr. (1950) kandidátus, történész-néprajzos, megyei múzeumigazgató, Herman Ottó Múzeum Miskolc
	Kóczyáné Szentpéteri Erzsébet dr. (1941) középiskolai tanár, néprajzos, tud. főigazgatóhelyettes Közlekedési Múzeum		

Nemzetközi kitekintés

Múzeumok rentabilitási nyomás alatt Szűk utak – zsákutcák – kiutak

Kecskeméti Tibor

Kilencedik alkalommal rendezte meg Lindauban 1997. május 29. és 31-e között az ICOM Német Nemzeti Bizottsága, az osztrák és a svájci bizottságok közreműködésével két évente sorra kerülő szimpóziumát. A mostani témája a múzeumoknak az Európa módosabb felén is jelentkező gazdasági szűkítő intézkedések nyomán előtérbe kerülő rentabilis működése volt. A 175 résztvevő (csúcs a résztvevők számát illetően!), köztük a Német Nemzeti Bizottság vendégeként jelenlévő egy-egy magyar, lengyel, cseh, szlovák, szlovén és horvát muzeológus 28 előadást hallgatott meg a fenti témakörből a három nap alatt.

Az *elvi és általános kérdéseket* a nyitó és záró előadások taglalták. Ezek a múzeumok klaszikus funkciójáról, mai helyzetéről, funkciójának változásairól, azok trendjéről, a „privatizálás” (nem teljesen holland értelmű) esélyeiről és veszélyeiről szóltak. Gazdag tartalmukból né-

hány vezérgondolat: „a gazdasági mellett tudományos és morális rentabilitás is van” „ne mindig az amerikai legyen a minta, Európa legyen európai” (Dürriegl, G. – Wien); „a rentabilitáshoz beruházás is szükséges” (Günter, B. – Düsseldorf); „nem mindig a privatizálás a megoldás” (Seipel, W. – Wien).

Több előadó foglalkozott a *new management*-tel, mivel az, ahogy Brülisauer, J. (Luzern) fogalmazott: akár tetszik, akár nem, „ante portas”. Ennek rendszerbe foglalt elveit és összefüggéseit, a szintén vendég Lord, B. (Toronto – Cultural Resources) vázolta fel rendkívül szemléletes előadásában. (Bemutatta a témát kimerítő részletességgel tárgyaló két közelmúltban megjelent könyvét, melyek minden bizonnyal a muzeológiai szakirodalom alapművei közé fognak kerülni. A privát pénzek bevonásának lehetőségeiről és gyakorlatról számolt be alsó-szászországi példák alapján Dreyer, M. (Hannover). Az új menedzsmet gyakorlati megvalósítását mutatta be a Kieberg-i szabadtéri műszaki múzeum esetében Wiese, R.

A legtöbb, (szám szerint 10) előadás a *konkrét megoldásokat, módszereket* ismertette. Közülük a legnagyobb érdeklődést az ún. eredmény-orientált igazgatás (Wirkungsorientierte Verwaltung = WOV) luzerni modellje váltotta ki (Ruoss, E.). A modell leírása és alkalmazásának eredményei nyomtatásban is megjelentek. De hallhattunk előadást az alapítványi múzeumokról, a kft-vé alakult múzeumi egységekről, a szponzorálás rendkívül változatos módjairól, a múzeumok kiegészítő pénzforsásairól (múzeumi boltok, büfék, éttermek stb.), új adózási modellek kialakításáról, valamint túlélési formákról (bérbeadás, megbízási munkák, „múzeumba-rát” programokban való részvétel) – Meier, T. (Bern); Strachwitz, R. (München); Voswinkel, B. (Wuppertal); Drees, A. (Bremen); Meighörner, W. (Friedrichshafen); Fehlhammer, W. (München); Svejda-Hirsch, L. (Basel).

A *speciális problémák* csoportjába tartozó előadások közül egy-egy a Hergiswil-i üveg-múzeum, az amszterdami hajózási múzeum és a vorarlbergi múzeumok sajtóságos finanszírozá-

sáról, ill. pénzügyi gondjairól számolt be (Steiner, O., van Eyck van Heslinga, E., Fritsche, H.-J.). Bill, S. (Basel) pedig a múzeumokban folyó továbbképzés és szakmai minősítés pénzforsás-bővítő hatásáról tájékoztatott.

Néhány előadás *új múzeumi struktúrák* működési vázlatát, bevezetésének eredményeit mutatta be. Közülük a chemnitz-i („három működési forma egy tető alatt” – Schuler, T.), valamint a müncheni séma (állam, gazdaság, valamint egy ún. harmadik szektor, mely egyesületekből, alapítványokból és kft-kból áll össze – Strachwitz, R.) keltette a legnagyobb figyelmet.

Az ülések az Inselhalle impozáns, minden technikai igényt kielégítő előadótermében zajlottak, napi befejezésük után kiállítás- (Schloss Achberg) és múzeumlátogatásra (lindauai Stadtmuseum, friedrichshafeni Zeppelin-Museum) nyílt lehetőség.

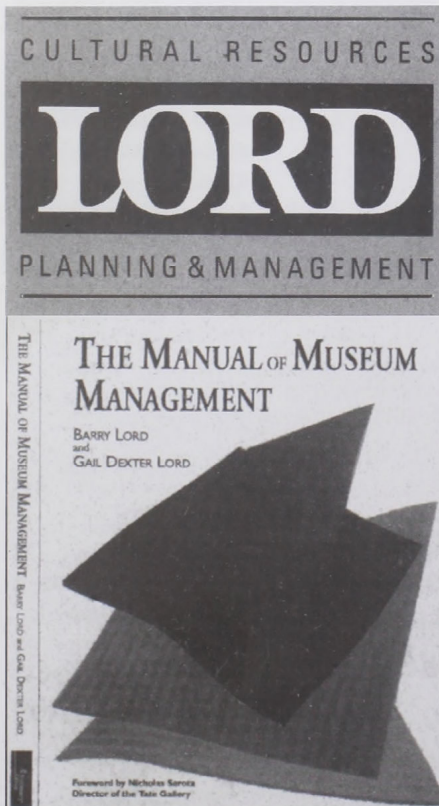
Néhány *első benyomás*:

– Tőlünk nyugatra szemléletváltozás történik a múzeumok menedzselésében. Új finanszírozási, szponzorálási formák jelennek meg, kialakulóban van egy ún. harmadik szektor (egyesületi + alapítványi támogatás + kft).

– A szemléletváltozást jól jelzi, hogy az igazgatásban egyre több a gazdasági menedzser: A szimpóziumon – becslésem szerint – a jelenlévők kb. egynegyede nem kutató muzeológus volt. – Nem is eredménytelen kísérletek történtek új múzeumi struktúrák kialakítására. Közülük több működőképes (pl. WOV).

– A több pénzügyi forrásra támaszkodó finanszírozás pár év múlva elfogadottá és működőképesé válik. Ez a működő piacgazdaság viszonyai között természetes is (csak Bajorországban több száz szponzorálásra kész tőkeerős cég van!).

Végül a *tanulságok* közül egy: bár „gyerekipőben járó” piacgazdaságunk miatt múzeumaink finanszírozásában a közeljövőben jelentős átalakulás nem várható, mégis figyelniük kell a fejlett piacgazdasággal rendelkező országokban megfogalmazódó elvekre, az elért eredményekre, mert tanulni fontos, hiszen „a hegyen túl is laknak emberek”!

Kapcsolat a természettudományok és a restaurálás között

Tímárné dr. Balázs Ágnes

Óriási lelkesedéssel készültem a British Múzeumban szervezett, három napos *Kapcsolat a természettudományok és a restaurálás között* című szakmai konferenciára. Arra gondoltam, ha valamit, ennek a konferenciának a tanulságait feltétlenül hasznosítani tudom a restaurátorképzés szervezésében, tematikájának finomításában.

Az első témakör a „conservation scientist”, a nálunk nem létező, nyögvenyelősen „konzerválási-termesztudományos szakember”-nek fordítható munkatársak szerepét taglalta a gyűjtemények megóvásában, restaurálásában. A megnyitó előadásban Susan Bradley (British Múzeum) arra hozott bizonyítékokat, miért fontos náluk a hat fős Konzervátor-vegyszer Laboratórium működése a Restaurátor Főosztályon belül, holott van egy ún. Természettudományos Főosztály is. Míg ez utóbbi elsősorban anyagvizsgálatokkal és azok eredményeinek a muzeológusok számára való interpretálásával foglalkozik, a konzervátor-vegysérek szoros kapcsolatot tartanak fenn a restaurátorokkal és elsősorban az ő napi feladataikban segítenek. Stephen Hackney (Tate Gallery) arról számolt be, hogy mennyiben segítette hozzá a művészettörténészeket és a restaurátorokat a náluk néhány éve létrejött Természettudományos Osztály, különös tekintettel a 19–20. századi alkotások komplexitásának tanulmányozására.

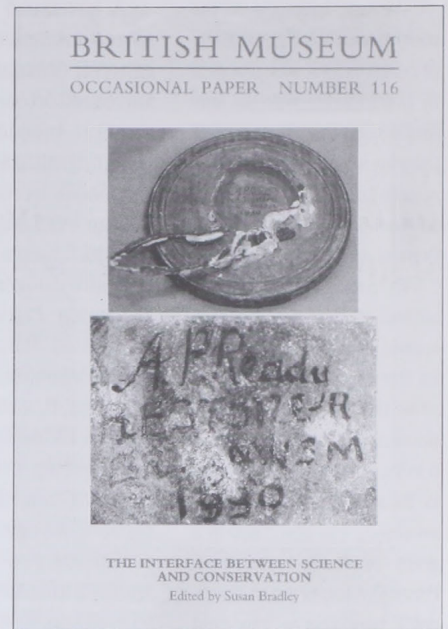
Norman Tennent (szabadfoglalkozású) idézte Gaël de Guichen egyik mondását, aki szerint a konzerválási-termesztudományos szakemberek a restaurátorok „szatellitjének” tekintendők. Az előadó dolgozott már múzeumban, egyetemen, nemzeti restaurátor központban és a magánszektorban. Mind a négy felállásban analizálta a vegyész helyzetét és értékes következtetéseket vont le. A múzeumban találkozott a legkevesebb megértéssel, az egyetemen túl elvont kutatási témákkal kellett foglalkoznia, a nemzeti restaurátor központban, ahol oktatást is végzett, tudott kiteljesedni a legjobban és a magánszektorban tanult meg gyorsan, adott határidőre eredményeket produkálni. Szerinte azokban az országokban, ahol van nemzeti restaurátor központ, gyengébb a múzeumoknál lévő természettudományos részleg, ahol pedig nincs, ott a nagyobb múzeumoknak van ilyen osztálya. William Lindsey a Természettudományi Múzeumból, arról panaszkodott, hogy a múzeum vezetése egyik napról a másikra átsorolta konzervátoroknak a paleontológusokat, ami részben nem fedi azt a munkát amit végeznek, részben hamis képet ad a konzervátorok munkájáról. Mind az érintettek, mind a restaurátorok/preparátorok tiltakoznak, de a muzeológus vezetés nem kíván különbséget tenni a két szakma között.

A „tudomány szerepe a restaurátorképzésben” alcímű részben voltak semmitmondó előadások is, de Mary

Brooks és Sheila Fairbrass (Textil Restaurátor Központ) előadása felrázta a 140 fős résztvevő társaságot. Azt taglalták, mennyire fontos a megfelelő tudományos nyelv megtanítása a restaurátorképzésben, hogy a restaurátorok kommunikálni tudjanak a vegyészekkel, biológusokkal, fizikusokkal. A problémák szisztematikus-tudományos megközelítésére kell kiképezni a restaurátor jelöltet, segíteni a problémák felismerésében, a szükséges kísérletek elvégzésében, hipotézisek felállításában és azok valóságának bizonyításában, a természettudomány gyakorlati alkalmazásában és a restaurátori munka értékelésében.

Raik Jarjis (oxfordi Nukleáris Fizikai Laboratórium) fizikus azt bizonygatta, mennyire nélkülözhetetlen a fizika a restaurátor munkájában, majd minden átmenet nélkül lelkesen és részletesen beszámolt egy általa és munkacsoportja által felfedezett új anyagvizsgálati módszerről. Sajnálatos módon csak az „interface” hiányzott az előadásból, tehát nem tudtuk meg milyen mélységig kell a fizikát beépíteni a restaurátorképzésbe. Aviva Burnstock (Courtauld Intézet) legalább konkrét példákra mutatott rá, hogyan alkalmazták a tudományos kutatás és anyagvizsgálat eredményeit egy 1370-ből, egy 1657-ből és egy 1761-ből származó festmény restaurálásánál.

Fogadás a konferencia résztvevőinek a British Museum egyiptom termében
Participants of the conference on the reception held in Egyptian Hall of the British Museum

'The Interface between Science and Conservation'
Report on the conference organised by the Department of Conservation, British Museum, 2–4 April 1997

The author of the report appreciated the excellent organising work of the BM staff and enjoyed the conference. She reports about the main subjects and papers in details with a critical view. The subject 'the role of the conservation scientist in conservation' raised papers with well-known facts.

The best overview on the role of science in the training of conservators was provided by two lecturers who not only emphasised the importance of teaching a basic terminology in science but also showed how it has been achieved in the Textile Conservation Centre, UK.

The papers given within the subject 'scientific research applied in conservation' reminded more on scientific lectures while the report on the Getty mission into the Buddhist cave 6 in Yungang. The role of laser in cleaning and investigating art objects was advertised by a group of Greek researchers. Preventive conservation on scientific base was an important part of the conference, as well as the decision making process of managers dealing with this issue. Involving students into research was also an exciting subject, while research on authenticity of objects of art and craft formed an important part of the discussion.

The development of the interface between science and conservation in the host institution was introduced as a historical overview and there was a successful attempt to make an 'interface' between conservation, pure natural sciences and art history involving the conservation and the analytical scientists by one of the last lecturers.

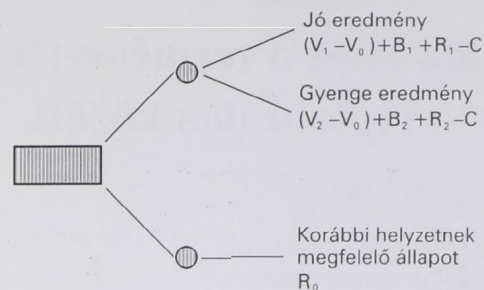
While the author of this report learned a lot during the conference she could not help to have a 'd'jà vu' feeling during the whole time. The event reminded her on an International Restorer Seminar with the title 'Common responsibility of restorers, curators and scientists in the care of objects' held in Veszprém, Hungary, 1983, which – in her opinion – gave as much as the BM conference – relating to the interface. She formulates the opinion: science and conservation may have undergone considerable development since then but not the 'interface'. Comparing the list of participants, the latter con-

A következő témacsoport „a konzerválásban alkalmazott tudományos kutatás”-ról szövelt, de inkább anyagismereti óráknak tűnt. *Anthony W. Smith* (Camberwell Művészettörténeti és Restaurálási Iskola) a papír mechanikai tulajdonságainak nedves kezelések hatására való megváltozásáról beszélt. *Mark Sandy* (ugyanonnan) az előadás ígéretes címével ellentétben nem tért ki arra, hogyan lehet a botanikai ismereteket bevonni a konzerválásba, megmaradt a műtárgyakat alkotó növényi anyagok növénytani jellemzőinek ismertetésénél. *Francesca Piqué* (Getty Conservation Institute, USA) csodálatos diákat mutatott a kínai Yungangban található legkorábbi buddhista barlangok 465–494 közötti építési idejű, 6. számú barlangjának színpompás falfestményeiről. Előadása jellemző képet adott arról, hogyan lehet rengeteg pénzzel, a legkorszerűbb eszközökkel felmérni és megvizsgálni, valamint kémiai és fizikailag konzerválni egy nagyszerű alkotást. Ugyanakkor az is kiderült, hiába a számlálatlan Getty pénz, a bányákat, amelyek közelsége miatt pillanatokon belül finom fekete por rakódik le a falfestményekre, nem lehet munkájukban megakadályozni, minden levédésre irányuló javaslat süket kínai fülekre talált. Így azután a további gyors károsodás elkerülhetetlen.

Egy csoport görög fizikus és restaurátor (Hellas Technológiai Alapítvány, Athéni Nemzeti Galéria, Kréti Egyetem) nevében *Costas Fotakis* tartott rendkívüli lelkesedéssel interpretált előadást a lézer alkalmazásáról a műtárgyak felületi szennyeződéseinek, festmények átfestett rétegeinek eltávolításában és a pigmentek és kötőanyagok in situ vizsgálatában. A technika nagy előnye, hogy a szerves oldószerekkel ellentétben, helyesen kezelve, nem veszélyes a restaurátor egészségére és a tisztítás mélysége ellenőrizhető.

Graham Martin (Victoria and Albert Múzeum) az Európai Közösség által támogatott múzeumkörnyezeti – klíma és fényviszonymerési – programról, *Boris Petzel* (ugyanonnan) a textilrestaurálásban használt ragasztók összehasonlító vizsgálatáról számolt be. *Michael Henchman* (Brandeis Egyetem, USA) a sixtusi kápolna mennyezeti freskóinak vizsgálatán keresztül mutatta be, hogyan segítenek a különböző fényeffektusokkal készített felvételek és a színmérés a szennyeződés és/vagy megöregedett lakkréteg „megfelelő szintig” és ne tovább való tisztításában. Gyakorlatilag számítógéppel előre szimulálják a tisztítás eredményét.

Az „új irányzatok a restaurálásban” alcímű részben csupa megóvásról (megelőző, azaz környezeti konzerválásról szóló) előadást hallottunk *Paul Wilthew*-től (Skót Nemzeti Múzeum), *Paul Markon*-tól és *David Erhard*-tól (Kanadai Konzervátor Intézet). Utóbbi sokat foglalkozott a műtárgyakat alkotó anyagok számára megfelelő stabil klíma és hőmérsékleti viszonyok beállításának és fontosságának kérdésével. *Jonathan Ashley-Smith* (Victoria and Albert Múzeum) a menedzser szemével próbálta meg párhuzamba állítani, mennyit érdemes befektetni egy múzeum belső környezetének stabilizálásába az ott őrzött műtárgyak értékének függvényében.

Grafikus ábrázolás a jó és a gyenge eredményt hozó döntések és azok között, hogy nem teszünk semmit. Tegyük fel, hogy arról kell dönteni kölcsönzünk-e tárgyakat egy Japánban megrendezendő kerámia-kiállításra vagy restauráltatunk egy festményt. $(V_1 - V_0) > 0$ a tárgyak értékének (ez lehet eszmei is) növekedése, B_1 a kölcsönzési, kiállítási díjból származó azonnali bevétel, R_1 a hosszabb távon jelentkező nyereség, C az általunk befektetett költségek a jó eredmény esetén. Rossz eredmény esetén, ha például sok kerámiatárgy megsérül a szállítás alatt $(V_2 - V_0) < 0$, azaz értékcsökkenés következik be és mind a rövid (B_2), mind a hosszútávú bevétel (R_2) elmarad a várttól. P jelképezi a valószínűségét annak, hogy a művelet nem lesz olyan sikeres, ahogyan elképzeltük. Döntésünk nettó becslött értéke a maximális nyereség módosítva a lehetséges veszteségekkel – $P(V_2 - V_1) - P(B_2 - B_1) - P(R_2 - R_1)$. Ez utóbbi képlet reprezentálja a kockázatot, amit vállalunk.

Előadását azzal zárta, hogy macskákat is csak akkor tart az ember, ha az étkeztetésükre és a bútorok rendezésére fordított összeg arányban áll a látványuk, kedvességük által okozott örömmel. Ugyanez az elv vezérli a múzeumok vezetőit, amikor a műtárgyak őrzése érdekében történő anyagi befektetésekről döntéseket hoznak.

Az „esettanulmányok” alcímű részben *Hannelore Römich* (Fraunhofer Szilikát Kutató Intézet, Németország) az erfurti dóm üveglakainak tisztításáról, illetve a tisztítási módszer kiválasztásában a vegyész és a restaurátor közötti együttműködésről számolt be. *Monika Pilz* (ugyanonnan) a híres drezdai Grünes Gewölbe arany-zománc tárgyainak a különböző környezeti hatásokra való változását, károsodását vizsgálta, amelyhez egy általuk gyártott „érzékeny üveg” anyagot is felhasznált. Ez utóbbi hivatott gyors változásaival jelezni a környezetben megjelenő káros gázokat, anyagokat.

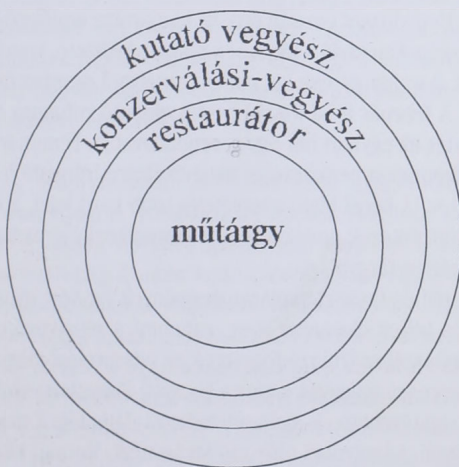
Nancy Kerr (Alberta Egyetem, Kanada) két hallgatójának általa irányított kutatásáról számolt be az abaca, a ramie, a juta és a kender megkülönböztetésében a felSOROLT szálanyagokban található kvarc és kalciumoxalát kristályrészcsekkék alapján. Korrekt példáját mutatta a restaurátorhallgatók kutatásba való bevonásának. Közös, vegyész és restaurátor által végzett sikeres kutatást ismertetett *David Thickett* (British Múzeum) a különböző ötvözetekből készült érmék tisztításában. *Rachel Kilgallon* (Monfort Egyetem, Lincoln) harmad éves restaurátorhallgató előadása egy összetett anyagokból álló, festett indiai szobrocska restaurálásáról, arra volt jó példa, hogy a jószándék kevés: tanárnőjének legalább harmadára le kellett volna rövidítenie a hallgató előadását.

Jerry Podany (J. Paul Getty Múzeum, USA) a restaurátor és a vegyész együttműködését taglalta a hamisítások leleplezésében, az eredetiség igazolásában. Együttesen, nemcsak az anyag-, hanem a technológiai vizsgál-

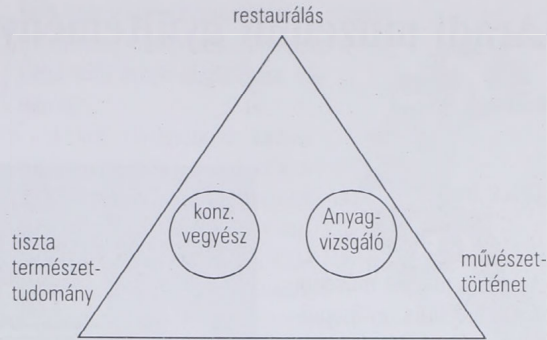
latokat is igénybe véve sikerült bizonyítani egy Kr.e. 500–480-ra datált bronz kecskefiguráról, hogy főleg korróziójának gyanússága miatt nem lehet eredeti. Egy római, csinos kis réz portréval díszített bronztükrőről kiderült, hogy a domború réz portré egy antik tárgyról készített galvanomásolat, amelyet a restaurátor a károsodott részek eltakarására ragasztott a bronzra. Minthogy abban az időben divat volt az, hogy a restaurátorok szignálták munkájukat, az eltávolított galvanoplasztika alatt ott díszleg a felirat „A.P. Ready, restaurátor, British Muzeum, 1930”. Pozitív példa is akad: hiába hitte a művészettörténész, hogy egy 4–5. századra datált vésett ezüstlapot a reneszánszban, mint antik utánezatot készíthettek, a tudományos vizsgálatok bizonyították annak antik eredetiségét. Végezetül a tudományos kutatások ellentmondásos eredményein, az egyes vizsgálatok inkorrekt végzésén keresztül hívta fel a figyelmet arra, hogy a tudomány sem tévedhetetlen és sok ellenőrzés kell ahhoz, hogy a vizsgálatokból végleges eredményeket szűrjünk le.

Az utolsó előadás csoport a természettudományos szakember és a restaurátorok között meglévő/hiányzó „interface”-t feszegette. Sarah C. Watkins (British Muzeum) történeti áttekintést adott a British Muzeumban a 19. század eleje óta fejlődő természettudományos munkáról. Yvonne Shashoua (ugyanonnan) azokról a feladatokról beszélt, amelyeket jobb, ha a restaurátorok a vegyészre bíznak. Yasunori Matsuda (Tohoku Egyetem, Japán) arról panaszkodott, hogy Japánban a természettudományos kutatók és a restaurátorok teljesen izoláltan végzik munkájukat, lassan bontakozik ki némi együttműködés. Talán Joyce Townsend (Tate Gallery) előadása volt az, amelyik valóban az „interface”-ről szölt és kereste a kapcsolódó, átfedő területeket a restaurálás, a természettudományok és a művészettörténet között.

2. Középpontban a műtárgy

Az utolsó szó Ellen Ruth McCrady-é (Abbey Publications, USA) volt, aki általános kommunikációs nehézségekre vezette vissza a restaurátor és a természettudományos szakember közötti szakadékokat és összegyűjtötte a szakirodalomból az e szakadék áthidalására szolgáló javaslatokat.

3. A restaurátor-vegyész-művészettörténész TEAS diagramja

Az összefoglalókból kitűnik, hogy az előadások többsége érdekes és élvezetes volt. Ugyanakkor, eleinte, képtelen voltam megfelejteni, honnan támadt egy erős déjávú érzésem. A konferencia végére azonban eszembe jutott: a Veszprémben 1983-ban megrendezett Nemzetközi Restaurátor Szeminárium témája volt a „Restaurátorok – muzeológusok és természettudományos szakemberek közös felelőssége a múzeumi műtárgyak védelmében”. Annak a konferenciának a kötete és a londoni konferencia most kiadott 248 oldalas kötete között legfeljebb a nyomdai minőségben és az illusztrációk színességében van különbség, „interface” témában inkább ez utóbbi konferencia 30 előadása mondható szűkebbnek, nem beszélve a londoni konferencia szinte teljesen csak a nyugati világot tükröző jellegéről. Tanulság: lehet, hogy a természettudományban és a restaurálásban nagy fejlődés mutatkozott az utóbbi 14 évben, de a „kapcsolat” csak lassan alakul ki, sőt kelet és nyugat között (legalábbis Európában) inkább lazul, mint erősödik. ■

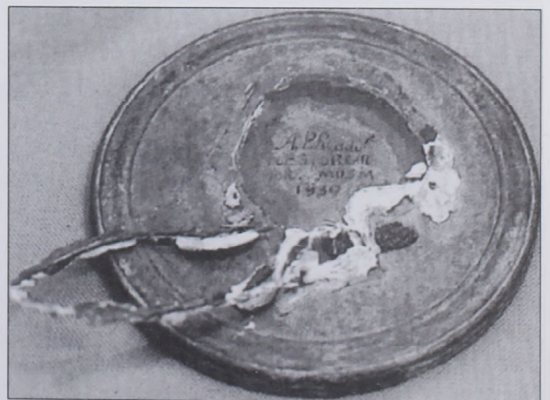
ference seemed very western-centred, which gives the impression that the interface in the field of conservation between west and east is decreasing instead of increasing.

Római bronztükrő a restaurátor által galvanoplasztikával készített vörösréz portréval, amely eltakarta a sérült részeket.

A Roman bronze mirror with copper female portrait covering the damaged areas.

A vörösréz portré eltávolítása után előtűnt az eredeti felület, rajta a restaurátor szignója: „A.P. Ready restaurátor British Muzeum, 1930.

The signature of A.P. Ready, restorer, British Museum, 1930 located under the electrotype head on the surface of the mirror cover. (Courtesy of the British Museum)

Aradi múzeumi gyűjteményekről

Glück Jenő

Museum collections in Arad (Romania)

The author presents the reader with three major collections of the museums of Arad. One is related to the 1848–49 revolution and War of Independence. One part of the exhibits was on display for the first time in 1893. Subsequently the collection was transferred to the building of the palace of culture built in 1913. Most of the collection was exhibited in Budapest in 1948 and in Szeged in 1994.

Setting up a collection of fine arts of the museum was proposed by László Dömötör, a historian of local history. According to the 1914 brochure the first exhibition – which was opened in 1913 – put 131 paintings and drawings on display. Most of the works of art were granted to the museum, primarily by the Lonovics family, who granted Italian, Flamish and French pieces.

The exhibition of the art section of the provincial museum established in 1950 is divided into three parts, the first part comprising paintings, sculptures and contemporary furniture, the second being a China exhibition, and the third putting carpets on display. Along with the works of Western and Hungarian artists the visitor can get an impression of the art of Rumanian classical masters, too.

Az aradi megyei múzeum egyik jelentős gyűjteménye az 1848–49-es forradalomhoz kapcsolódik. A gyűjtemény létrehozásának gondolatát 1886-ban Márki Sándor, a kiváló történész vetette fel. Konkrét javaslatot 1890-ben a Kölcey Egyesület

keretében Dömötör László helytörténész tett. A gyűjtemény kezdeti magját az aradi vármegyeházán 1849-ben visszahagyott tárgyak és dokumentumok, elsősorban a Csányi-leveltár (ma Kolozsváron) képezte. A széleskörű gyűjtéshez maga Kossuth Lajos is hozzájárult egy csapatzászló küldésével, emigrációs tárgyaiból pedig fia adományozott. A gyűjtemény egy része 1893-ban került kiállításra, majd az együttett 1913-ban az újonnan épült kultúrpalotában helyezték el. Anyagának jelentős részét 1948-ban Budapesten, majd 1994-ben Szegeden is kiállították.

A történelem viharait jelentős veszteség nélkül vészelte át. 1943–1945 között a ménesi szőlészeti iskola sziklába vájt raktárában őrizték meg. Sorsát illetően időnként több javaslat merült fel. A 30-as évek vége felé aradi tényezők Magyarországnak történő átadását fontolgatták, csere alapon. Jelenleg egyes tárgyai szerepelnek a történelmi kiállításon.

A forradalom kezdetét jelentő pesti márciusi eseményeket tükrözi számos eredeti dokumentum; a jurátusok kardjai, Petőfi kardja (ma a bukaresti Nemzeti Múzeumban) és dohányszakcskója.

Az aradi tavaszi események csúcspontját az új városi vezetőség megválasztása jelentette, élén Török Gábor polgármesterrel. A tanácsban valamennyi nemzetiség képviselői helyet kaptak. E tényre dokumentumok, korabeli képek és tárgyak utalnak. Megtalálhatók a nemzetőrök fegyverei, egyenruhái, sőt zenekaruk emlékei is.

Az áprilisi törvények vívmányai során a forradalom vezetői szembesültek a parasztság és a nemzetiségek további igényeivel. Miklósi Gábor nagyméretű festménye

A kultúrpalota
The palace of the culture

örökítette meg az Eftimie Murgu vezette lugosi gyűlést, amelyen a bánági románok a forradalom mellett nyilatkoztak, ugyanakkor autonóm tartományt és önálló görögkeleti egyházat követeltek. Számos dokumentum az

aradi, pesti és temesvári hasonló irányzatú gyűlésekről tudósít. A balázsfalvi gyűlés viszont már felhívja a figyelmet arra, hogy az Erdélyi Nagyfejedelemségben megfogalmazott radikális program elhatárolta magát a magyar forradalomtól.

A honvédség megszervezésének számos emléke maradt fenn. Nagyszámú kézi lőfegyver, egy nagyobb méretű ágyúcső, különféle kardok és felszerelési tárgyak találhatóak a gyűjteményben. Több eredeti csapatzászló között szerepel az Aradon alakult 29. és 30. sz. zászlóaljakra is. A pénzügyi feltételt biztosító Kossuth-bankok mellett találjuk az egykori pénznymoda darabjait, valamint a pénzügyminiszter vasládáját.

Nagyszámú kép és tárgy eleveníti meg Aradvár ostromát. Látható az 1849 február 8-iki döntő utcai harc jelenete, az Asztalos Sándor őrnagy vezette roham. Megőrizték Bockó Dániel kormánybiztos kardját és néhány személyes tárgyát.

A Bem József vezette erdélyi hadjáratra emlékeztet a csatáképeken kívül a tábornok pisztolykészlete, kesztyűjének darabja és egy kis asztal, amelynél egyszer étkezett. A február 9-iki Piski-i csatát eldöntő rohamra emlékeztet az egykori híd egy gerendadarabja. Fennmaradtak Bemnek a nemzetiségi megbékélésre irányuló felhívásai is. A bécsi légió részvételét több kard jelzi, a lengyel önkéntesek emlékei között Woroniczky sapkája és személyes tárgyai.

A téli és tavaszi hadjárat eseményeit egykori nyomatok és képek elevenítik meg, valamint a résztvevő csapattektől származó fegyverek és felszerelési tárgyak.

Szomorú fejezetet képez a Nyugati Szigethegységben folyt testvérharc. A gyűjteményben találhatóak a mócok lándzsái, kőgolyóval működő kiságyújuk, Roman Florea prefektus kardja, Avram lancu kéziratát stb.

A megbékélés közvetítését magára vállaló Ioan Dragoș képviselő (†1849. május 9.) személyes tárgyai egy táskában Halmágyon maradtak, a jegyző őrizte meg őket. Soós István két domborművön örökítette meg Nicolae Bălcescu erőfeszítéseit. Az egyik a szegedi magyar-román egyezmény aláírását ábrázolja, (Kossuth Lajos, Nicolae Bălcescu és Cezar Boliac, 1849. július 14.), amely széleskörű jogokat biztosított a románságnak. A másik Bălcescu szíves fogadtatását mutatja be

Tölténytáska a forradalom címerével (1848–49)
Ammunition pouch, with the coat-of-arms of the revolution (1848–49)

Avram Iancu által. Ez utóbbi eredményeképpen Kossuth Lajos Aradon augusztus 8-ikán elrendelte a hadműveletek felfüggesztését a kapott biztosítékok alapján. Szövege szintén megtalálható a gyűjteményben.

Itt van az a kerek asztal, amelynél Görgey Arthur fővezér és Rüdiger cári tábornok a világozi kastélyban véglegesítették augusztus 13-ikán a szőlősi határban végbement fegyverletételt. Fennmaradt a vasláda, amelyet az utolsó zsoldfizetésnél használtak. Ide tartoznak az átadástól megmentett és emlékül széttepett 4., 15. és 28. számú zászlóaljok lobogói.

Komárom védelmére emlékeztet Klapka tábornok kardja, a vár zászlajának egy darabja, számos dokumentum. A 13. valójában 17 vértanú emléke központi helyet foglal el a gyűjteményben. Megtalálható a lábtörést szenvedett Damjanich tábornok börtönbeli karosszéke, valamint mankója. Fennmaradt annak a kirendelt fazékasvarsándi paraszt kocsijának egy része, amelyen a mozgásképtelen tábornokot a vesztőhelyre szállították. A golyó által kivégzett négy vértanú tárgyai közül megemlíthetjük a selyemkendőt, amellyel Lázár Vilmos szemét bekötötték, valamint Kiss Ernő személyes tárgyait.

A kilenc bitóra ítélt vértanú akasztófáinak egy-egy darabja is megőrzésre került. A színhely utólagos pontos megjelölését egy fogoly festménye tette lehetővé. Ezen áldozatok emléktárgyai között szerepel Damjanich látszóve, Leiningen sapkája, stb.

Az aradi várbörtönben raboskodó mintegy 250 fogoly egy részének arcképe Rákóczy Párchetich Hugó órnagy készítette. Néhány akvarell a börtönéletet idézi fel. Több bilincs is fennmaradt, amelyekkel a renitenseket láncolták meg. A foglyok számos, gyakran művészi értékű tárgyat készítettek, amelyet nyomoruk enyhítésére jótévként megvásároltak. Közöttük szerepel egy halpikkelyekből készült tájkép. Hasonló tárgyak Olmütz, Kufstein, Josefstadt és a pesti Újépület foglyaitól is származnak. Az emigráció legérdekesebb tárgyi emlékei Kossuth Lajoséi voltak: egy táská, szemüveg, házisapkája, pipája, sétabotja. Külön érdekesség egy seprű maradványa, amely Haynau egy londoni gyár munkásai általi meglecseztetésére emlékeztet.

* * *

Az aradi múzeum szépművészeti gyűjteményének kezdeményezője 1899-ben ugyancsak Dömötör László volt. A lassan növekvő gyűjtemény szakszerű kiállítására 1913-ban szintén kultúrpalotában kerülhetett sor. A második emeleti rész kettéosztása nyomán egy nagyobb és egy kisebb magas termet üvegtetővel láttak el, amely a felső világlátást biztosította. A harmadik és negyedik termet falakkal rekeszre osztották, kisebb méretű képek elhelyezésére. A múzeum történeti osztályának terjeszkedése nyomán a képzőművészeti osztályt átköltöztették az egykori állami jószágigazgatóság átalakított második emeletére, ahol 1984 óta működik.

A szaporodó anyag megfelelő tárolását biztosítandó az ötvenes években a kultúrpalotában világszínvonalú raktárt alakítottak ki, az amsterdami képtár mintájára.

Az 1914-es katalógus szerint a kiállításban 131 kép és grafika volt található. Fő forrásukat adományok képezték, amelyekből kiemelkednek a Lonovics család által felajánlott olasz, flamand és francia művek. Több festmény letétként Budapestről került Aradra, ezek a

békeszerződés alapján végleg visszamaradtak. Arad városa főképpen a helyi művészek kiállításain vásárolt.

A két világháború között mozgalom indult a klasszikus román festők egyes műveinek megszerzésére. Pénzhiány miatt azonban a szándék 1933-ban már elakadt. A második világháború alatt a művészeti osztály gyűjteményét szintén a ménesi sziklapincében helyezték biztonságba. Az 1948 után bekövetkezett átalakulások nyomán nagyszámú és értékes anyag került állami kezelésbe, illetve az aradi kultúrpalotába. A tartományi múzeum létrejöttével (1950) jelentősebbé vált költségvetési források lehetővé tették a nagyobb arányú vásárlást, régebbi művészek munkáiból, valamint helyi és országos kiállításokon. Így a gyűjtemény 1955-ben 1533 leltári tételből állt, darabszáma túlhaladta a 3000-et.

A művészeti múzeum három részre oszlik. A 16 szoba nagyságú helyiségben a festményeket, néhány szobrot, valamint korabeli bútorokat helyeztek el kronológiai sorrendben. A termekkel párhuzamos folyosó egy részében porcelán-kiállítás, a másikban szőnyegbemutató látható. Egy nagyobb terem szolgálja az időszakos kiállítások bemutatását.

A XVI–XVII. század fordulóján működött olasz festők közül Iacopo Palma il Giovani (1544–1628), Guido Reni (1575–1642), Annibale Caracci (1560–1609) művei kerültek bemutatásra.

Németalföldről származnak Solomon van Ruijsdael, David Teniers (1582–1649), Bartolomeus van der Helst (1613–1670) művei.

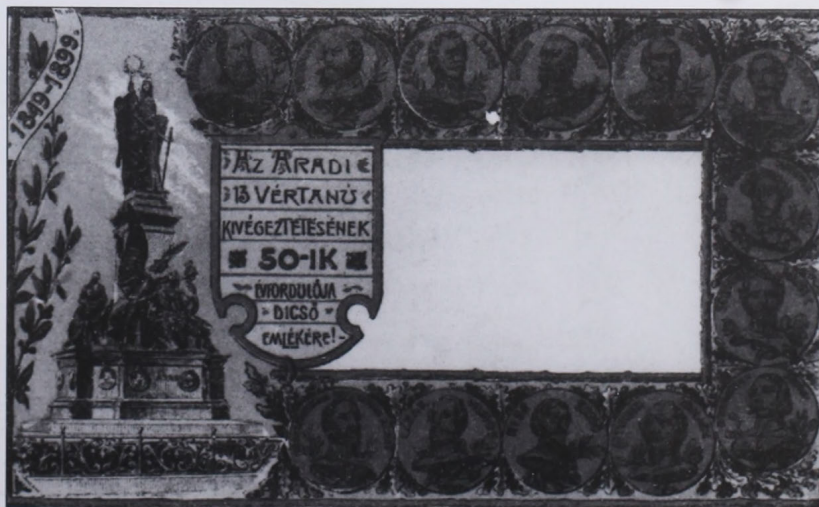
A francia művészetnek szentelt teremben eredeti szalon-garnitúra látható. Az egyik oldalfalon fedezhetjük fel Alessandro Magnasco (1677–1749) nagyméretű tájképét.

A következő teremben látható empire szalon mellett Theodor Rousseau (1812–1867), Eugen Verboeckhaven (1789–1881) művei szerepelnek. Telepy Károly (1829–1906), Wedliczky Lajos (1812–1891), Menlich Oszkár (1871–1911) művei is itt kaptak helyet.

Az osztrák biedermeiert egy teljes szalongoarnitúra képviseli. A korabeli festők közül feltűnik I. A. Gebhardt

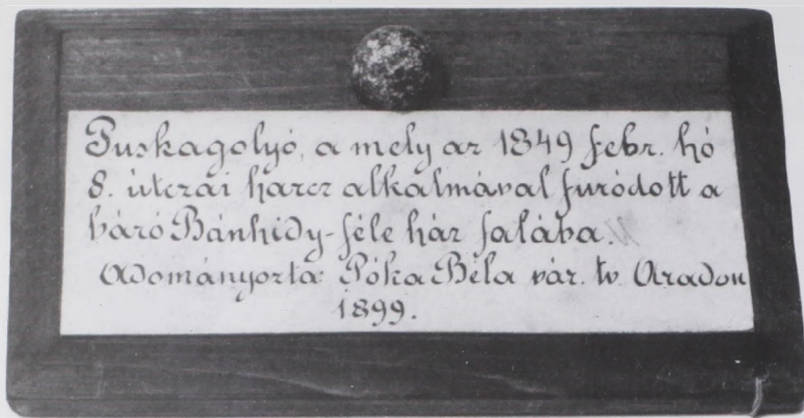

Faragás az aradi várbörtönből
Wood carving from Arad
dungeon

Az Ereky-múzeum jubileumi képeslapja 1899-ből
1899 jubilee postcard of the Museum of Relics

Egy puskagolyó hitelesítő felirattal
Rifle bullet, with authentic inscription

(1816–1855) és Joseph Danhauser (1805–1845).

A XIX. század magyar festői közül Lotz Károly (1833–1904) Kornélia leányát megörökítő képe viseli az egyes leltári számot. Szamosy Elek (1826–1891) művei emlékeztetnek arra, hogy 1859–62 között Aradon dolgozott. Munkácsy Mihály (1844–1902) kezénemét viselik a legértékesebb művek. Ő is Aradon kezdte pályafutását, mint asztalossegéd. A műhely helyét emléktábla örökíti meg (Lucian Blaga u. 9.).

A látogató a román klasszikus festészetből is kap ízeletet. Többek között Nicolae Grigorescu (1838–1907), Ion Andreescu (1850–1882, Stefan Luchian (1868–1916), A. Verona (1868–1948) műveit. A jelenleg rendelkezésre álló tér nem teszi lehetővé Feszty Árpád (1856–1914) Krisztus keresztire feszítése című triptichonjának bemutatását. Szintén méretei akadályozzák Liezenmayer Sándor (1839–1898) művének elhelyezését a kiállításban, amely Mátyás királyt ábrázolja, amint átveszi az uralkodói jelvényeket.

A neves festők között – akiknek művei időnként megjelennek a kiállításban – szerepel az aradi születésű Kaufmann Izidor (1853–1931), Nyilassy Sándor (1873–1934), Bihari Sándor (1856–1906), Vaszary János (1867–1939), Rippl-Rónai József (1861–1927).

A helyi jelentőségű művészek között nagyobb hagyatékkal rendelkeznek: Diószegi László (1875–1942), valamint Pataky Sándor (1880–1969), mindketten főképpen tájképekkel.

* * *

Az aradi színház történeti gyűjtemény (Sárbut József gyűjtése) a város magyar, román, német és szerb nyelvű színjátszásának dokumentumait őrzi. Legrégibbi darabja a városi tanács 1787-ben kiállított engedélye egy vándor színtársulat számára. A városi pénztár 1789-ből származó elszámolása szerint megfelelő közönség-bevétel hiányában a tanács fizette ki a zenészeket. A francia forradalom után különösen szigorodó cenzúra működéséből a betiltott színdarabok jegyzéke enged bepillantást.

A gyűjteményben több dokumentum található a Hirschl Jakab által tervezett aradi kőszínház (1817) építésével kapcsolatban (elhelyezési tervek, tervrajzok, berendezéssel kapcsolatos dokumentumok stb.). Az új színház felépítése (1874) után használaton kívül maradt épületben 1907-ben nyílt meg a város első állandó mozija. Az épület homlokzatán ma emléktábla hirdeti, hogy itt lépett fel Déryné (1820), Treumann, a kiváló német (1840) és Pascaly, a híres román színész (1868, 1871). A

gyűjteményben a rájuk vonatkozó anyagok mellett megtalálhatók a Kilényi-féle társulat vendégjátékának (1837) dokumentumai is. Farkas József színtársulata (1847) a színlap tanúsága szerint nemcsak magyar, de román nyelven is játszott a városban.

Az aradi színház történet nagy eseménye, hogy 1848 március 17-én, a közönség rendezte az első tüntetést a 12 pont mellett. A forradalom bukása utáni időszakban Csernovics Péter 48-as királyi biztos kibérelte a színházat, hogy útját állja a császárhű előadásoknak és átadta Philipovics társulatának. Rendőri jelentések jelzik, hogy az előadásokat nem egyszer burkolt tüntetések kísérték.

Jelentős dokumentációt őrzi a gyűjtemény az 1874-ben megnyílt és ma is üzemelő színház épületével és berendezésével, valamint az 1900-ban emelt, az 1930-as években tűzveszélyre hivatkozva lebontott nyári színházzal kapcsolatban. Az aradi színház jelenlegi alakját az 1958-as tűzvész utáni újjáépítés alkalmával nyerte.

A gyűjtemény számos, a régi színházból származó tárgyat őrzi, köztük olajmécseseket, gyertyatartókat, a zsinórpadlás emelőszerkezetének csigáját stb. Az új színházból a színpadi világítás modernizálásával kapcsolatos tárgyak (reflektor, óra, jelzőharang) mellett különös figyelmet érdemelnek a díszletmakettek valamint a mintegy 7000 darabból álló színlapgyűjtemény. Ez utóbbi segítségével nyomon követhető a prózát, operát és operettet egyaránt játszott színház repertoárja.

Az aradi szerzők közül az első helyet természetesen Csiky Gergely foglalja el, akinek több művét Aradon játszották először. (Kéziratait ma a megyei könyvtár őrzi.)

A városban játszó színtársulatok működését is gazdag anyag dokumentálja. Különösen népszerű volt Leszkay András társulata (1893–1902), mely Aradról a budapesti Magyar Színházba távozott. A legmaradandóbb tevékenységet a Szendrey Mihály (szül. 1866, megh. 1957) vezette társulatok fejtették ki 1905-től kezdve mintegy 30 éven keresztül. Az 1930-as évek közepétől a román nyelvű színjátszás került előtérbe, a magyar csak 1945 után éledt ideiglenesen újjá. A közelmúlt színház történetét képviselik a Temesvári Állami Magyar Színház vendégjátékainak dokumentumai.

Gazdag a színésportrék gyűjteménye is. Jónéhány nagynevű színész (Gál Gyula, Tapolczai Dezső, Delli Emma, Rónaszéki Gusztáv, Góth Sándor stb.) Aradon kezdte pályáját. Az aradi közönség kedvenceinek számított Győző Alfréd, Barcs Gyula és Kiss Mariska. A gyűjteményben megőrizték néhány színész személyes tárgyait és Nottara híres bukaresti színész aradi vendégszereplése (1920) alkalmával viselt jelmezét is.

Csupán futólag emlékezhetünk meg az aradi zeneművészet múltjáról, amelynek bölcsője az 1833-ban indult zeneiskola. A zenei élet jelentős tárgyi emléke az a zongora, amelyen 1856-ban Liszt Ferenc játszott.

A színházi gyűjtemény őrzi néhány zenetörténeti vonatkozású anyagot is: Johannes Brahms (1879), Pablo Casals (1912), Bartók Béla (1924), Szigeti József, George Enescu (1922, 1934, 1943) itteni fellépéseinek dokumentumait. ■

Emlékpohár Kiss Ernő nevével
Commemorative glass with the name of Ernő Kiss

Fotók-Photos: Dömötör M.

A XX. Nemzetközi Múzeumi Világnap Budapesten (1997. május 17–18.)

Kóczyánné dr. Szentpéteri Erzsébet

Az ICOM 1997-ben már a huszadik alkalommal hirdette meg a Nemzetközi Múzeumi Világnapot. Az évfordulóhoz méltóan különösen fontos és időszerű témát választott: „Harc a kulturális értékek tiltott kereskedelme ellen” című felhívást.

Ezzel az egyáltalán nem ünnepi hangulatú témával egyrészt a világszerte erősödő illegális műkereskedelmre kívánta irányítani a figyelmet, másrészt a múzeumok nemzetközi összefogásának és az első eredményeknek a közzététele is célja volt. Ilyen világsiker pl. az angorki 100 elveszett műtárgy közel tizedének megkerülése, amiben jelentős szerepe volt az ICOM által kiadott tárgyleíró kötetnek¹, eredménnyel kecsegtet a dél-amerikai múzeumok helyzetfelmérési akciója, amit ugyancsak publikáltak², valamint az afrikai múzeumok számára kiadott kézikönyv a műtárgyak beazonosításához szükséges alapadatokról.³

A Világnap alkalmából a nemzeti bizottságok kötelezettsége volt, hogy kormányaikat ismételten a kulturális javak védelmét szolgáló nemzetközi egyezményekhez (1954: Hági Egyezmény, 1970: Párizsi egyezmény, 1995: UNIDROIT) való csatlakozásokhoz késztessek.

Ezt a feladatot nekünk már nem kellett vállalnunk, mivel Magyarország mindhárom egyezményt aláírta. A pünkösdi múzeumi majálison azt is bejelentettük, hogy az ICOM Magyar Nemzeti Bizottsága kezdeményezi a „kék pajzs” mozgalomhoz való csatlakozást (Ez az UNESCO támogatásával a kulturális javakkal foglalkozó nemzetközi/nemzeti szervezetek együttműködésére alakult 1996-ban.)

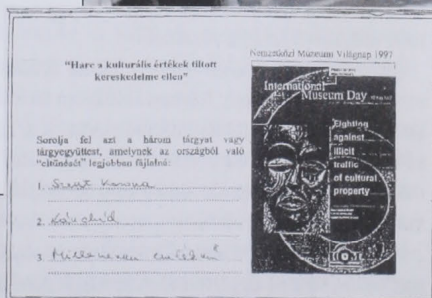
A Nemzeti Múzeum kertjében felvert sátrunkban újból próbálkoztunk közvélemény-kutató/kérdő „cédulákkal” Most csak egy dologra voltunk kíváncsiak. Választ lényegesen kevesebbet kaptunk, mint tavaly, a többség a koronaékszerek mellett festményeket nevezett meg, valamint a „Szent Jobb”-ot.

Jegyzetek

1. Cent objets disparus – One Hundred Missing Objects. ICOM-EFEO 1997. p. 127.
2. Illicit Traffic of Cultural Property in Latin America ICOM, 1996. p. 205.
3. Handbook of Standards Documenting African Collections ICOM 1996. p. 65.

Majális a Nemzeti Múzeum kertjében
May Festival in the Garden of the Hungarian National Museum

Fotók-Photos: Dabasi A.

Könyv- és folyóiratszemle

ACTA 1995.

A Csíki-, és a Székely Nemzeti Múzeum

közös Évkönyve ürügén

A múzeumot – úgy általában – egy szakág, egy régió, egy nemzet(-iség) kulturális-, művészeti-, tudományos életének fontos színtereként tartják számon, kiadványai a humán – ritkábban reál – értékrendek sűrített egyvelegét rögzítik. Ezért van az, hogy ahol a múzeum nemcsak raktározási feladatokat lát el, hanem a kutatómunkára is figyelmet fordít, ez kiadványaik színvonalán is meglátszik, míg a másik végleten azok a múzeumok helyezkednek el, melyek kiadványaik elmaradását a (krónikus) pénzihiánnyal igyekeznek megmagyarázni.

A székelység múzeumi szerencsére az előbbi kategóriához tartoznak. A kisebbségi sors – annak is a romániai változata – évtizedeken át a közlési lehetőségek hiányától szenvedett. Abban a helyzetben a szakma elhivatottjai közül, főleg azok akik a magyarság múltjával, kulturális örökségével foglalkoztak, az adatgyűjtésen és feldolgozáson túl, (például nyomdaközébe) nem igen jutottak. Személyes tapasztalatból tudom, az erdélyi ember (is) már csak olyan, hogy azt szereti tenni mit tiltanak neki, a tudásvágytól (vagy mitől?) hajtva, éppen a szellemiek terén próbált – ha csak önmagának is bizonyítani. Az 1980-as években, az akkori hatalom nyíltan hirdetett szándéka ellenére az erdélyi tudományos élet különböző területein, igaz jobbára csak „egyszemélyes káefték” formájában, igen jelentős tudományos műhelyek működtek, és ennek nyomán komoly szellemi tartalékok képződtek.

A Csíki Székely-, és a Székely Nemzeti Múzeumok közös évkönyve (ACTA 1995), ilyen értelemben a „bőségzavar” megtestesítőjének látszik. A közel 400 sűrűn szedett oldalon, 36 szerző cikkét, illetve tanulmányát magában foglaló kiadvány öt fejezetre tagolódik: 10 írás a természettudomány, 12 a régészet-, 5 dokumentum-, 10 a művelődéstörténet-, és 5 a néprajz-muzeológia tematikájához kapcsolódik. A témák bőséges választékában egy-két, inkább újságoldalra kívánczó írás kapcsán, azt lehet érezni: alkalomadtán a kevesebb talán többet mondott volna. Remélem, hogy ezzel a megállapítással Kónya Ádám, az évkönyv felelős szerkesztője is

egyért. A kritikai észrevételeknél maradvá, még három dolgot szeretnék kiemelni. Nem ártott volna a kötet végén a szerzői gárdát is bemutatni, hiszen az ismert kutatók mellett – hála Istennek – több új (fiatal?) név is szerepel. Nem értem pontosan azt, hogy miért van szükség kétféle tördelésre (egy, illetve kéthasábos formában), az ábrák grafikai kivitele, illetve a számítógép ördöge által „becsempészett” helytelen szóelválasztások ügye is több odafigyelést érdemel a jövőben.

Végezetül, de nem utolsósorban, hiányzik az évkönyv „bevezetője” (megírását ellazsálta volna a kötet főszerkesztője?), ami által több kérdés válasz nélkül maradt. Az erdélyi múlt rejtelmiben kevésbé jártas olvasó jogosan teszi fel például a kérdést, hogy mi a különbség a Csíki Székely- és a Székely Nemzeti Múzeum között, mivel az évkönyvből csak annyit lehet kideríteni, hogy az egyiknek Csíkszeredán (Hargita megyében) a másiknak Sepsiszentgyörgyön (Kovácsna megyében) van a székhelye, holott ez esetben ennél sokkal többről van szó. Olyan fontos kérdés ez, melynek megválaszolása egyben a székelyföldi múzeumok kialakulásának és mai helyzetének jobb megismeréséhez vezethet.

Apróbb hiányosságai ellenére ez az évkönyv az 1929-ben, a Székely Nemzeti Múzeum fennállásának ötvenéves jubileumára kiadott, s a későbbiekben méltán elhíresült Emlékkönyv óta, a maga nemében a legszínvonalasabb székelyföldi kiadványok közé tartozik.

Fontos kiadvány azért is, mivel tanulmányainak sokszínűsége egyértelműen rávilágít arra az előnyös pozícióra, melyet az erdélyi kultúra, a maga összetett állapotában az értékeremtő magyar, román, szász, örmény, stb. nemzeti kultúrák sorában képes elfoglalni. Gondoljuk csak el, évtizedeken át a román „kultúrpolitika” éppen e sajátos privilégium tagadásán fáradozott, s a közös vonások, illetve a másság kidomborítása helyett a hatalom kizárólag a román értékrendek felsőrendűségének görcsös igazolására összpontosított. Talán ennek ellenreakciójaként jutottunk el oda, hogy már-már elhitettük magunkkal: a ro-

mániai magyar kultúra annyira szuverén dolog, hogy azt akár földrajzi-, vagy adminisztratív úton behatárolható jelenségnek kell tekinteni. Az igazsághoz tartozik az is, hogy a határ mindkét oldalán nemzedékek nőttek fel anélkül, hogy alkalmuk lett volna a magyar kulturális örökség egészét, illetve az egyazon kultúra között átjárás lehetőségeit nagyvonalakban megismerni. Így jobbra nem igen adatott meg más lehetőség, mint a kultúra vékony (helyi) szegmenseit vizsgálni, egy-egy átfogóbb téma, egyébként igen tiszteletre méltó részfeladatát elvégezni.

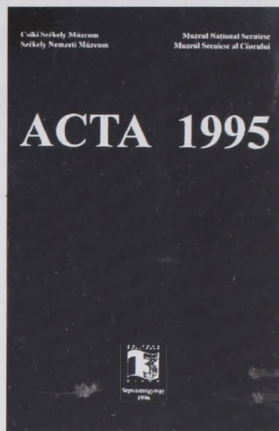
* * *

Ezt látszik igazolni az évkönyv egyik legizgalmasabb írása is, melyben Vincze Gábor a Székely Nemzeti Múzeum gyűjteményének 1944-ben Sepsiszentgyörgyről történt részleges elszállításáról, illetve a zalaegerszegi vasútállomáson történt pusztulása körülményeit igyekszik a korabeli dokumentumok felidézésével bemutatni. Vincze alapos, komoly munkát végzett. Szakmai szempontból azért is izgalmas a téma, mivel a sepsiszentgyörgyi gyűjtemény kálváriája, a magyar muzeológia egy olyan veszteségéről szól, mely a kötetben bemutatottakon kívül, a kolozsvári Ferencz József Tudományegyetem irattárát, a keszthelyi Balatoni Múzeum, és a sümegei Állami Darnay Múzeum gyűjteményét is érintette.

Az alábbiakban a sepsiszentgyörgyivel egy időben elpusztult sümegei gyűjtemény kevésbé ismert előtörténetének vázlatát-, illetve a két gyűjtemény közös „sorskérdéseinek” egyes vonatkozásait próbálom bemutatni úgy, ahogy azt a korabeli iratok megőrizték.

Talán a sors fintora, de már a két gyűjtemény keletkezésének körülményei is több közös vonást mutatnak. 1879-et írtak, amikor özvegy Cserey Jánosné az imecsfalvi udvarházában örökölt régiséggyűjteményét nemzetére hagyva megalapította a Székely Nemzeti Múzeumot, melynek első helyét a sepsiszentgyörgyi Mikó kollégium emeleti szobáiban jelölték ki.

Sümegeen egy gazdag vaskereskedő fia, Dorner (1884-től Darnay) Kálmán ugyancsak 1879-ben nyitotta meg múzeumának első leltár-

könyvét, létrehozva így Sümeg első, Dunántúl második muzeális gyűjteményét. (Az első dunántúli múzeumot Rómer Flóris alapította Győrött). A régészeti feltárásairól is ismert Darnay a főutcán álló családi ház egyik helyiségében elrendezett gyűjteménye számára 1902-ben új kiállítótermet építtetett. Az új helyiség már elkészültekor szűknek bizonyult, ezért 1908-ban Darnay eladta a szülői házat, helyette megvásárolta a városka főterén álló emeletes sarokházat (Kossuth u. 12.), ahol 1909 tavaszán megnyitotta második, több mint 16 ezer leltározott emléket bemutató gyűjteményét. Időközben a múzeum jogállása is megváltozott. Mivel Darnay egyszerűen „túlgyűjtötte” magát s a kisváros képtelen volt – talán nem is akarta – annak fenntartását anyagiilag támogatni, ezért 1907-ben a gyűjtő átadta múzeumát az államnak. Így annak 1909-ben Állami Darnay Múzeum néven történt megnyitása után rendszeres évi államsegélyt folyósítottak. Bár Darnay anyagi gondjai megoldódtak, de a gyűjtemény sorsa ettől kezdve az állami döntéshozók kezébe került.

Darnay múzeumát ekkor már országszerte ismerik. Mint érdekességet kell megemlíteni, hogy amikor 1910 őszén Hüttl Dezső építész átadta Kós Károlynak a sepsiszentgyörgyi múzeum terve elkészítésének megbízását, arra kérte a neves erdélyi építész, hogy olyan épületet tervezzen, mely a székely nép „művészi miliójának sokkal inkább kifejezője legyen, mint ahogy az eddig történt. Az aradi, szegedi kassai sümegi múzeum állhatnának egészen nyugodtan másutt is, sok közül nincs Aradhoz, Szegedhez, Kassához, vagy Sümeghez.”

Kós Károly hamarosan elkészült a tervekkel, 1912 őszén már állt a Székely Nemzeti Múzeum új épülete, de a háború, majd az impériumváltás miatt csak az 1920-as években tudják a gyűjteményt az új székházba beköltöztetni. Az 1930-as évek elején az Erdélyi Református Egyházmegye világi főgondnoki tisztjét Kós Károllyal töltette be, míg főjegyzőnek a tudós Herepei Jánost választotta. Innen Herepeit 1938 február 1-én Kós javaslatára a Székely Nemzeti Múzeum igazgatói székébe hívták meg. 1940-ben Erdély visszacsatolását követően a kassai és a kolozsvári múzeumok mellett a sepsiszentgyörgyi múzeum is a Magyar Nemzeti Múzeum részévé vált, így a sümegihez hasonlóan, ez az intézmény is a budapesti központi bürokrácia fennhatósága alá jutott. A háborús események következtében Herepei, a múzeum 47 ládába csomagolt anyagával, 1944 szeptember 2-án hagyta el Sepsiszentgyörgyöt, a felső vezetés az út céljaként a Tolna megyei Lengyel községben levő Apponyi-birtokot jelölte meg. Bár Herepei már szeptember 2-án megérkezett Lengyelbe, a gyűjtemény Kolozsváron elakadt, s mivel az itteni Tudományegyetem kiűritési helyéül Keszthelyt (Festetics-kastély) jelölték meg, kézenfekvő volt, hogy ehhez a szállítmányhoz csatolták a Székely Nemzeti Múzeum

anyagát is, mely hamarosan meg is érkezett és a Balatoni Múzeum raktárában kapott helyet.

Most térjünk vissza Dunántúlra (és egy pár évtizedet időben), ahol a milleniumi átadásokat követően már az 1900-as évek legelején felmerült egy dunántúli központi múzeum létesítésének gondolata. A Balatonfelvidék című lap 1902 március 16-i száma úgy látja, hogy „*egy igazán di Balatoni Múzeumnak csak Keszthely lehet méltó és egyedüli székhelye ... s a Darnay-múzeumnak át kellene jönnie Keszthelyre, hogy az óhajtott egyesülés valóra váljon.*” Időközben Kaposvár, majd Kanizsa is meg szeretné szerezni az általi tulajdonba jutott sümegi gyűjteményt, lakással és állással csábítják Darnayt, aki még 1912-ben a Zala című újságban arról cikkez, hogy „...nem kaphatna-e Sümeg megfelelő kultúrpalotát? Vagy 20–25 szobából álló múzeum épületet, mellyel a múzeum fejlődése nagy időre biztosítva lenne.” A dolgok ennyiben maradtak 1922-ig, amikor a kormány hivatalos úton értesíti Sümeg város vezetését, miszerint a Darnay gyűjteményt Keszthelyre szándékszik szállíttatni. Erre felhorkan a sajtó Sümeg-párti része, az érvek és ellenérvek hadjáratában újabb hat év telik el, midőn 1928-ban a Balatoni Múzeum szép palotájának felépítését követően, Hóman Bálint végleges megállapodást köt a hatvannégy éves Darnayval. Ennek ellenére az áttelepítést még évekig tologatják, s bár Keszthely város képviselőtestülete 1934 nyarán a két múzeum egyesítéséről határoz, majd Darnaynak húszezer pengő végkielégítést is kifizet, újabb négy évnél kell elteltnie, míg 1938 nyarán a sümegi sajtó „mélységes felháborodása” kíséretében megkezdik a sümegi gyűjtemény leltározását és csomagolását, melynek Keszthelyre való átszállítása – Kisfaludy Sándor író emlékeit leszámítva – még ugyanazon év szeptemberében meg is történt. A sümegi gyűjtemény körüli történések ennél a pontnál még az eddigieknél is zavarosabbá válnak, hiszen a 160 „nagymeretű ládába” csomagolt anyag, a sajtó és a közvélemény állandó nyomása ellenére, soha többé nem került bemutatásra.

1942-ben a Balatoni Állami Darnay Múzeum új igazgatója, dr. Darnay-Dornay Béla, a Gellért szállóban tartott előadásában, bár ígérte hogy hamarosan kicsomagolják a Darnay-gyűjteményt, az új tárlók elkészítésére hivatkozva, addig halogatta ennek rendezését, mígnem a háború szeszélye folytán a sepsiszentgyörgyi gyűjtemény mellé kerülve, a zalaegerszegi vasútállomáson azzal együtt teljesen megsemmisült.

A család feljegyzéseiből tudjuk, hogy az idős Darnay nem értesült gyűjteményének pusztulásáról, s úgy halt meg 1945 július 2-án Sümegen, hogy azt hitte, élete munkásságának eredménye a keszthelyi Balatoni Múzeumban biztos helyre jutott.

Darnay-Dornay Béla (1887–1965) a budapesti egyetemen filozófiai doktori címet szerzett,

1939-ig Budapesten, Veszprémben, Magyaróváron, Salgótarjánban tanított. 1941 és 1948 között nyugdíjazásáig a keszthelyi Balatoni Múzeum igazgatója volt. Geológusnak indult, de a muzeológiánál kötött ki. Ő alapította a Liptó vármegyei, a tatatóvárosi és a salgótarjáni múzeumot. Sok száz tanulmánya főleg a Balaton nyugati partvidékének helytörténetével foglalkozik.

A Hóman Bálint és Darnay Kálmán között létrejött egyezmény értelmében a keszthelyi múzeum Darnay nevét is meg kellett, hogy örökítse. Ennek tudatában Dornyai 1943-ban, az általa szerkesztett Balatoni Múzeumi Értesítőben közli, hogy nevét megváltoztatta és fölveszi a Darnay nevet. Ekkor ötvenöt éves. Személyéről megoszlik a kortársak véleménye. Herepei ellenszenvét a Székely Nemzeti Múzeum anyagával szemben mutatott közömbössége váltotta ki. Elgondolkodtató az is, hogy az 1940-es évek végén, amikor Sümegen újjászervezik a Kisfaludy múzeumot, hiába kérik fel Darnayt az emléktárgy szakszerű rendezésére, még válasza sem méltatta Sabján Jánosnak, a múzeum akkori vezetőjének levelét.

Herepei János (1891–1970) a történeket után Magyarországon maradt, s bár a magyar hatóságok felmentették a felelősség alól, élete végéig mardosta lelkiismerete, hogy vajon megtett-e mindent a reá bízott értékek megmentéséért.

Miklósi Sikes Csaba

Kiegészítés a könyvismertetéshez

Az ACTA (SICULICA), amely az egyedüli, rendszeres megjelenésre igényt tartó romániai magyar muzeumi évkönyvsorozat, egy tematikailag széles spektrumú, a térség policentrikus jellegét tükrözően „föderatív” kiadvány. Az ACTA-1995 a sepsiszentgyörgyi központi háromszéki múzeumcsoport (Székely Múzeum, ideértve ezúttal a kézdivásárhelyi és csernátoni múzeumot is) és a csíkszeredai Csíki Székely Múzeum vállalkozása.

A térségben több munkacsoport és számos önálló kutató dolgozik, gyakran egymástól teljesen elszigetelten. Az intézményes tudományos élet hosszú ideig elsősorban a múzeumokba összpontosult. Az ACTA célja a szubrégióna (történeti délkeleti határvidék), ezen belül kiemelten a Székelyföldre, mint kisebbik magyar etnikai tömbre vonatkozó természettudományi-történeti-néprajzi, stb. kutatás áttekinthetővé tétele, az egyes kérdések kimerítő feldolgozásának igénye nélkül. Példányait elsősorban a testvérintézményeknek és a szubregiót kutató szerzőknek juttatjuk el. Az ACTA évkönyvek ilyen értelemben egy újabb lépést jelenthetnek a térséget átfogó intézményesült tudományos tevékenység szerveződésében, pl. a csíkszeredai KAM-Regionális és Antropológia Kutatások Központja és a székelyudvarhelyi Haáz Rezső Kulturális Egyesület Székelyföldkutató munkacsoport mellett.

Az ACTA dolgozatait magyar, román és angol kivonattal kíséri, 20–30%-uk román nyelven.

Boér Hunor
az ACTA szerkesztője

Múzeum

A szlovákiai folyóirat 1996. évi 41. évfolyama négy számának tematikája igen változatos. Az első három bővelkedik gyűjtemény- és tárgyleírásokban, múzeumlétezési anyagokban, szaktudományos cikkekben, amellyel szót az új kiállításokról, az új kiadványokról, betekintést nyújt a külföldi múzeumok tevékenységébe, híreket közöl a személyi változásokról, jubileumokról és helyt ad szakmai és szervezeti közleményeknek is.

A folyóirat 1996/1. száma több kiállítás megnyitására tudósít és számos magyar vonatkozású információt tartalmaz. Éva Luptáková a 30 éve alapított kelet-szlovákiai Dolný Kubín (Alsó Kubin) Oravai Galériájáról írva említést tesz a múzeum egyik érdekes gyűjteményéről, a 15. sz.-tól a 19. sz.-ig terjedő időszakban készült népi kisplasztikákról.

A 90 éve alapított skalicai (Szokolca) múzeum Pavel Blaho orvos és politikus jelentős népművészeti gyűjteményt hozott létre a 19. sz. végén. 1905-ben a Katolikus Egyesület házában építéskor már állandó helyet biztosítottak a gyűjtemény bemutatásához, később Blaho könyvtára is itt kapott helyet, s a mai napig eredeti képében láthatjuk a kiállítást.

„Több emóciót a múzeumokba!” – írja Jan Sas Hollandiából, ahol az eddigi múzeumpedagógusok helyett megjelentek a múzeumi koordinátorok. Az író fölveti a múzeumi rendezvények sokrétűségét (16 féle lehetőséget sorol föl) és csoportosítja azokat: nagy, kiállításokhoz kötődő események, kiegészítő események és speciális, a múzeum profiljától függő események. A kérdés az, mennyire kell kötődnie a rendezvényeknek a múzeum gyűjteményeihez? Tény, hogy ezek emberi érzelmeket visznek a múzeum falai közé és erre nagy szükség van.

1978-tól 1995-ig végezték a Strecno-i (Sztrecsény) vár rekonstrukcióját, ahol a vár kútjában találtak rá Bosnyák Zsófia kőbe faragott címerére és a Wesselényi Ferenc nevet viselő kapuzatra. A vár falai között történelmi kiállítás látható. A várkapornában helyreállították az egykori várurak festett címeit is (Pongrác, Kinizsi, Wesselényi).

A besztercebányai Közép-Szlovákiai Múzeum gyűjteménye (Szlovákia egyik legértékesebb anyaga), a budapesti Szlovák Kulturális Intézet szervezésében szerepelt a „Besztercebányai napok Budapesten” c. rendezvényen. Ugyanakkor a múzeum a salgótarjáni Balassa Bálint Könyvtárban „Besztercebánya és a múlt – Andrej Stollmann vedutáin” c. kiállításával szerepelt. A rézkarcok 1784-ben készültek négy nyelvű fölrattal (latin, magyar, német, szlovák).

Az egyik legrégebbi múzeum a trencsényi, amelynek anyagát 1873-ban kezdték gyűjteni az akkori gimnázium épületében, ma nyolc objek-

tumban van kiállítása, többek között a fölújított várban, a Szapolyai kastélyban, a Barbarin- és a Ludovita kastélyokban.

Az egykori Selmecbányai Lövészegylet (alapítva 1654-ben) fegyvereit és festett lőtábláit állították ki Selmecbányán. Többségük a 19. század folyamán készült. Ugyancsak Selmecbányán nyílt meg a bányamúzeum, amely egy 110 méter hosszú föld alatti járatban és a felszínen mutatja be a bányászat szerszámainak és munkafolyamatait.

A 2. szám anyaga is igen változatos: nagy tanulmányban foglalkozik az 1982-ben elhunyt szlovák festőművésszel Jozef Kollárral, továbbá Ludovit Stur szlovák író munkásságával, a róla elnevezett múzeummal, a körmöcbányai Főter közpéri csempéivel és a kassai Műszaki Múzeum gyűjteményének vasalóival.

1919–1947 között működött Czirájk Ferenc híres cukrászdája Losoncon. Az egykori cukrászda berendezésének és tárgyainak nagy része az ottani múzeum tulajdonába került a volt tulajdonos menyasszonyának jóvoltából. Így többek között a céges nyomtatványok, az étlap, fényképek, reklám és propaganda anyagok, csomagoló anyagok, az enteriőr berendezési tárgyai, a cukrászat eszközei és az idős hölgy értékes információi.

Megrendezték az első cseh Múzeumi Vásárt és a pozsonyi Múzeumi Szalont. A rendezvények célja a múzeum problémáinak, céljainak, törekvéseinek széleskörű megismertetése a szakemberekkel, és a laikus érdeklődőkkel, hiszen „ha nem tudnak rólunk, akkor nem is jönnek el...”.

Régóta várt közlekedéstörténelmi kiállítás nyílt Pozsonyban. Sikerességéből kiindulva a szakemberek reménykednek egy önálló múzeum létrehozásában.

A „Duna az idő folyásában” című, szintén pozsonyi tárlat célja bemutatni a régmúlt időktől kezdve a folyót övező élővilágot és a partjainál lakó emberek életét, ugyanakkor a kiállítás hangsúlyozza a szükségszerű változásokat.

A 3. számban olvashatunk Szlovákia bélyegein megőriztetett, a tudomány híres nemzeti szemlélyiségeiről, a zsolnai Szent István templom (1250–1260) archeológiai kutatásairól.

Múzeumlétezési adalékként érdekes lehet a svídniki (Felsővízköz) Ukrán-ruszin Kultúra múzeumának 40 éves működése. A Galéria gyűjteménye és a szabadterei skanzen arra törekszik, hogy komplex módon mutassa be a népcsoportok anyagi- és szellemi kultúráját, életvitelét, történetét.

Ugyanitt rendezték meg a „Nemzeti kisebbségek kultúrájának bemutatása a múzeumokban” című nemzetközi szemináriumot, ahol a magyar kisebbséget dr. Csütörtöky József, a komáromi Dunamenti Múzeum munkatársa képviselte. E múzeum bázisán szeretnék 1996–2010 között létrehozni az önálló Magyar Múzeumot. Dr. Andó György a magyarországi szlovák kisebbséget képviselte Békéscsabáról és a Munkácsy Mihály Múzeumhoz tartozó Szlovák Múzeum tevékenységét ismertette.

Pozsonyban, 51 éves szünet után, ismét fogad vendégeket a Múzeum Kávéház. Az új bérő, Marián Voltmar hozzáértéssel, az eredeti hangulat megőrzésével újította fel a belső teret, amelybe betelepítette az Internetet, elsőként Szlovákiában. Az eredeti edények néhány darabja a Városi Múzeumban megtekinthető.

Iffabb Tátray Gergely 1813-ban megalapította a Szepesti Orvos és Gyógyszerészegyletet, amely saját évkönyvet is megjelentetett. Most Késmárkon, korhű gyógyszerári környezetben kiállítást rendeztek eredeti tárgyakkal és írásos dokumentumok bemutatásával.

„Út a szlovák államiség felé” címmel a pozsonyi várban időszaki kiállítás nyílt. Célja bemutatni a látogatóknak a szlovák nép emancipációs törekvéseit a Nagy-Morva birodalom (9. sz.) korszakától egészen az önálló Szlovák Köztársaság (1993.1.1.) megalakulásáig. A rendezők ezt a helyszínt és kiállítási anyagot szeretnék állandó, a szlovák történelem komplex kiállításává átalakítani, amely a főváros nemzeti büszkeségévé válhatna.

„Az esküvő Szlovákiában” c. néprajzi vándorkiállítás fölelevenítette a több száz éves, házasságkötéssel kapcsolatos hagyományokat, amelyeket más-más kultúr- és etnikai környezetbe helyez. Így bemutatja a többségi szlovákok és a kisebbségben élő magyarok, ruszinok, ukránok, zsidók, cigányok és németek szokásait.

Dr. Ludmila Nemeskürthyovát születésnapján köszönti a folyóirat, aki kezdő történészként a körmöcbányai Városi Múzeumban pénzverdéssel foglalkozott, majd a pozsonyi Történelmi Múzeumban folytatta kutatásait a kézművesipar és a céhek korai története témakörében. E témában több munkája jelent meg. A múzeumi szakember leglátványosabb tevékenysége a kiállítások rendezése. Nemeskürthyová 21 kiállítást rendezett, amelyek közül az egyik legsikeresebb a pozsonyi

varban már egy éve látható: „Emlékezés a kézműves mesterségekre”.

Ladislav Olexa hetvenedik születésnapjáról is megemlékezik a folyóirat. A kassai Kelet-Szlovákiai Múzeum – Magyarországon jól ismert – igazgatója Miskolcon és Losoncon végezte a tanárképző főiskolát, majd felsőfokú politikai iskolát végzett Prágában, 1952-ben. 1962-ben megvédte kandidátusi disszertációját. Tudományos témái között szerepelt a nemzetiségi kérdéskör és az antifasiszta ellenállás története. Ugyanebben az évben nevezték ki a kassai múzeum élére. A hatvanas években aktív részvevője volt a reformmozgalmaknak, politikai aktivitása miatt leváltották vezetői posztjáról, tudományos munkákat nem publikálhatott. 1990-ben ismét a kassai múzeum igazgatója lett és bekapcsolódott a szlovák muzeológusok mozgalmába, amely a múzeumi élet demokratizálásáért emelt szót. 1990-től 1993-ig Ladislav Olexa a Szlovák Múzeumok Szövetségének elnöke, azóta tiszteletbeli elnöke.

A folyóirat háromnyelvű (angol-francia-német) 4. száma másodízben készült ICOM összefogással, nyolc közép-európai ország részvételével. A munkacsoport legfőbb célja a közép-európai országok közötti közös kulturális kapcsolódási pontok kutatása, bemutatása (ennek drasztikus ellenpéldái végigvonulnak századunkon). E célok megvalósítása a gyermekek (szülők) múzeumi nevelésével lehet hatékonyabb. A múzeumi feladatkör ilyen szemléletű kibővítése, lehetőségei, központi témája e folyóirat számnak.

A müncheni „Erős, mint a medve” c. kiállítás az ember és a természet kapcsolatát vizsgálja biológiai és kultúrtörténeti aspektusból, aktívan bevonva az ifjú látogatókat. A Besztercebánya melletti Antol Múzeum „Történet a Földről és az emberről” c. kiállítása arról az emberről szól, aki tönkretette a természetet és ezáltal önmagát is. Lehetővé tették a gyermekek számára gondolkodási színpadi megfogalmazását és képzőművészeti önkifejezését képek, kollázsok és kisplasztikák készítésével.

A brünni Morvaországi Tartományi Múzeum 1991-ben külön részleget alapított, amely a múzeum és az iskolák közötti kommunikációval foglalkozik. Létrehoztak egy önálló Gyermekmúzeumot. Minden programjuk 3–4 változatban jelenik meg, a korecsoportokhoz igazodva. A hagyományos kiállítások és vezetések mellett a múzeum táboroztatást, családi programokat és szakkörököt is szervez.

A lodzi Művészeti Múzeumot 1931-ben alapította az agilis festő és műgyűjtő Wladislaw Strzeminsky, aki programszerűen foglalkozott múzeumi neveléssel. Az ő munkáját folytatják a múzeum dolgozói az elmélet és a gyakorlat összekapcsolásával, speciális programok keretében: találkozások művészekkel, kiállításokhoz kapcsolódó színházi kamara-előadások. A múzeumi programokat látogató ifjúságból sokan jelentkeznek művészeti iskolákba.

Az ausztriai Steyerben, egy 19. sz.-i fegyvergyár épületében 1987-től működik az Ipari Múzeum, amely regionális kulturális központnak számít. Elsősorban iskolások látogatják a sok múzeumi program közül válogatva.

1992-ben született meg az első Szlovéniai Gyermek múzeum Celje-ben, amely elsősorban a kisiskolások nevelését, fejlesztését tűzte ki célul. A múzeum minden, a gyerekek világával kapcsolatos tárgyat és tényt gyűjt valamint különleges tárlatvezetéseket biztosít a kis látogatóknak. A múzeum belsőépítészete 4 színre (piros, sárga, zöld, kék) és a 4 geometriai alapformára épül.

A múzeum a kutatások és a felfedezések helye, írja Vásárhelyi Tamás a budapesti Természettudományi Múzeumból 1994 tavaszán. A kiállítások segítségével a szociális és természeti jelenségek iránt kell érzékeny, érdeklődővé tenni a látogatókat, s ez a hozzáállás az alapja az ember és a természet kiegyensúlyozottabb kapcsolatának.

A pozsonyi SCHOLA LUDUS 1991-ben jött létre az egyetem matematika és fizika szakán, mint a nem formális tudományos nevelés központja, amely a „kommunikáció tudományával” foglalkozik, azaz széles körű publikum számára szeretné közvetíteni a tudományos fejlődés eredményeit, s e témában, képzőművészek bevonásával, kiállításokat is rendez.

A németországi esseni múzeum kísérletéről Angelika Wussow tollából másodközlést olvashatunk. A múzeum kiállítást rendezett a látogatók által behozott jelenkori használati tárgyakból. A tárgy leírásába és kiállításába is bevonták az érdeklődőket, akik ilyen módon egy gyűjtemény alapjait rakták le.

A varsói Királyi Palotában székelő Történeti Múzeum kidolgozott néhány éve egy nevelési programot mozgássérült és lelkileg sérült gyermekek részére. Évente több, mint 2500 iskolai csoport érkezik a múzeumi előadásokra, melyek célja a történelem és a művészet „átélése” és értelmezése imaginatív módszerekkel. Vak gyermekek számára vándorkiállításal készülnek, másik tervük a királyi család szokásait rekonstruáló program.

Magda Krön vezetésével kísérletképpen összefogott nyolc salzburgi múzeum. Közös, tematikus kiállításokat hoztak létre. Erről együttesen tájékoztatták – médiák segítségével – a közönséget, az iskolákat, a neveléssel foglalkozó intézményeket. A várakozásnak megfelelően a kiállítások látogatottsága többszöröse volt annak, mint amikor a nyolc múzeum egyéni akciókat szervezett.

A zágrábi Néprajzi Múzeum egyike azon keveseknek Horvátországban, ahol képzett múzeum-pedagógust foglalkoztatnak, aki ugyanakkor etnográfus és muzeológus is. A szakember az iskolákkal tartja a kapcsolatot, akinek kedve van, bekapcsolódhat a népi szokásokat fölelevenítő programokba.

A Rozsnyó melletti Szabadtéri Múzeum pedagógusai a történelem és az etnológia élő bemutatásán dolgoznak, színesebbé téve a munkát különböző területek ünnepeinek, hagyományainak fölelevenítésével, bevonva a tevékenységekbe a diáksereget is.

A bécsi Belvedere Galéria tíz iskolával és az osztrák Közoktatási és Kulturális Minisztériummal együttműködve lehetővé tette, hogy a diákok az Internet segítségével mélyedjenek el a képzőművészet törvényszerűségeinek megismerésében és kreatív módon sajátíthassák el az ismeretanyagot.

Hódos Mária

Argo

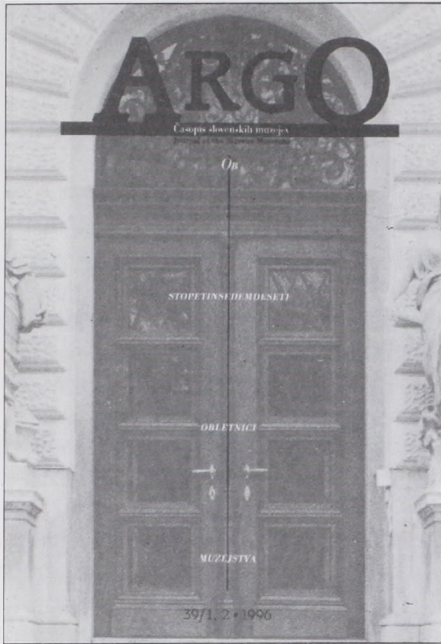
A szlovén múzeumok lapja, 1996. 39. évfolyam 1, 2. sz.

A szlovén múzeumok életével, eseményeivel, eredményeivel foglalkozó folyóirat ezúttal különösen nagy teret szentel Nemzeti Múzeumunknak, amely fennállásának 175. évfordulóját ünnepelte. Ennek kapcsán visszatekintenek a múzeum tevékenységére, a szlovén régészeti élet kimagasló egyéniségeire és eredményeikre, a múzeum nemzetközi kapcsolataira. A Nemzeti Múzeum Kultúrtörténeti Részlegét 1951-ben alapították. Működésének első húsz évéről már olvashattunk az Argo hasábjain, most a közel 30.000 tárgyat kezelő részleg újabb húsz évéről szóló beszámolót kapjuk kézhez. A szakemberek feladata a dokumentációs tevékenység, ami a számítógépes feldolgozás bevezetésével sokat változott. Szlovénia kulturális örökségének ily módon való feldolgozása nagy előrelépést jelentett. A részleg kapcsolatban áll más nemzetközi szervezetekkel is, figyelemmel kíséri a világ muzeológiai fejlődését.

A Nemzeti Múzeum Könyvtára az intézmény alapítási éve – 1821 – óta működik. A jelentős tudományos és közönyvtár egyaránt szolgálja a múzeum szakembereit, a tudományos kutatókat és a diákokat. Kiterjedt kapcsolatai vannak az egész világon. Lépést tartva a modern időkkel a számítógépes feldolgozás érdekében tagjai lettek a COBISS-nak, amely a modern könyvtárak hálózati központja. A könyvtár külön részlegében őrzik a ritka, régi, értékes könyveket, valamint a nyomatokból és rajzokból álló különgyűjteményt.

1982 óta működik a múzeumon belül a restaurátori munkacsoport. A kilenc főből álló munkacsoport feladata a múzeumi tárgy állapotának megőrzése, restaurálása, emellett azonban foglalkoznak kutatással, a területükhöz kapcsolódó oktatással, műtárgymásolatok készítésével. Mivel Szlovéniában nincs hivatalos intézmény a restaurátorok képzésére, ezt a feladatot

is a munkacsoport látja el. 1994-ben kidolgoztak egy speciális számítógépes programot, tevékenységük dokumentálására.

A Néprajzi Múzeum egy cukrász és egy gyertyaöntő mester gyűjteményével gyarapodott. Az ősi mesterségek szerszámjai, kellékei között van a 18. század közepéről megmaradt is.

A Modern Képtár öt éve létesített fotógyűjteményében a mai modern fotók mellett megtalálhatók a szlovén fotóművészet aranykorából származók, rangos külföldi alkotók fotói is. A gyűjtemény a megalakulásától kezdve nagy súlyt fektetett a védelmre, konzerválásra és restaurálásra. Fordulópontot jelentett az ún. elkoptathatlan papír bevezetése, amelyet az egyes fényképek védelmére használnak.

Ljubljanában, az Újkori Történeli Múzeumban nagyszabású állandó kiállítás nyílt. Címe: „Szlovének a 20. században”. A fontosabb történelmi események szerint tagolt kiállítás az 1900-as esztendővel indít, s napjainkig tart. A Tengerészeti Múzeum kiállítása a szlovén tengerészeknek állít emléket az 1918–1945 közötti időszakban.

Sárközy Gabriella

VMS-AMS INFO

57. sz. 1996 december

Szabadtéri múzeumok Svájcban

A svájci múzeumszövetség bulletinje a múzeumi szakma részéről bizonyos távolságtartással kezelt szabadtéri múzeumoknak szentelte tematikus számát, az egymással is gyakran vitatkozó, elméleti és gyakorlati megközelítésű tanulmányokat bevallottan vitaindítóknak szánva. Svájc-

ban nemcsak a lakosság számarányához mérten nagy a múzeumok száma, a szabadtéri kiállítóhelyek spektruma is imponáló, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy e múzeumtípus alig 20 éves múltra tekinthet vissza. (Svájcban a többi európai országhoz képest meglehetősen későn, 1978-ban nyílt meg az első szabadtéri múzeum.) A szabadtéri múzeum fogalmába itt sok minden belefér, a klasszikus falumúzeumtól a múzeumasztig, a szoborparktól az arborétumig és a francia-svájci terminológiával „Ecomuseum”-nak nevezett kezdeményezésig. Ez utóbbi az újabb francia történetész-iskola hatására az „histoire totale”, egy-egy régió, egy-egy élettér mindennapi kultúrájának, ember és környezet kapcsolatának sokoldalú bemutatását tűzte ki céljává.

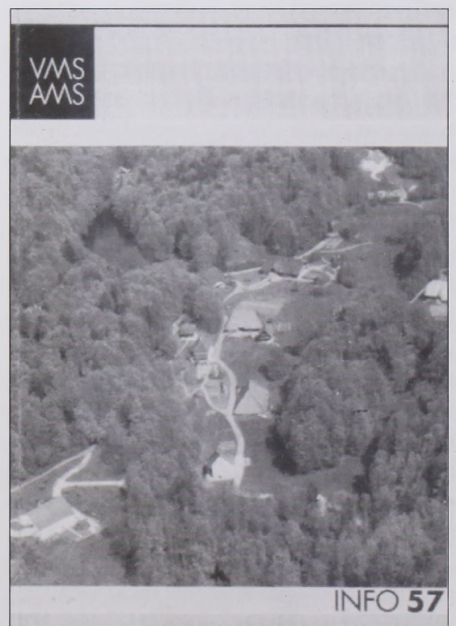
A tematikus számban svájci szakemberek mellett a szomszédos – francia, olasz, délnémet – régiók szerzőinek írásai is megtalálhatók.

A bevezető, összefoglaló jellegű tanulmány szerzője is német, a ballenbergi szabadtéri múzeum igazgatója, Konrad Bedal cikkében az utóbbi 20 év tendenciáiról ad alapos elemzést. A szabadtéri múzeumok felvirágzása az 1970-es évek végén kezdődött, amikor a mezőgazdaságban bekövetkezett mélyreható változásokkal párhuzamosan megindult a hagyományos paraszti világ felbomlása, értékeinek megsemmisülése. Az akkoriban gyakran tűzoltó-munkával létrehozott falumúzeumoktól már gyökeresen különböznek a mai, az épület és környezete komplexebb bemutatására törekvő múzeumok, melyek tervezésében a tudományos szempontok is fokozottabban érvényesülhetnek. (Bizonyos területek éppen a falumúzeumok létesítése során, a házak szétbontásával, áthelyezésével, újrafelépítésével kapcsolatos gyakorlati munkák révén indultak fejlődésnek.) A népi építkezésmód megismerése mellett a kutatás kiterjedt a kultúrtörténet más területeire is, a szabadtéri múzeumok valósággal regionális kutatóközpontokká váltak. Jelentős szemléletbeli változás figyelhető meg a dokumentálásban is: ma már magát az épületet kezelik történelmi forrásként, archiv anyagként – ezért elengedhetetlen eredeti állagának lehetőség szerint minél teljesebb regisztrálása és megőrzése, az esetleges kiegészítéseknél, pótlásoknál pedig korhű anyagok és technikák alkalmazása. A szállítási technika fejlődésével újabban már lehetővé vált a faanyag mellett az eredeti falak, vakolatok, falfestések stb. megőrzése is. A szerző ugyanakkor óv az elmélet túlságosan merev alkalmazásától, hiszen sem állagmegóvási, sem pedig elvi szempontból nem lehet és nem kell mindenáron teljességre törekedni. Fontos, s részben megoldásra vár még a funkcionalitás kérdése, az épület – berendezés – természeti környezet kapcsolatának bemutatása, s egyben az épület megfelelő hasznosítása, étellel való megtöltése – pl. a környező területek mezőgazdasági művelésével, állatok tartásával.

A pozitívumok mellett a szerző nem hallgatja el a problémákat sem, melyek elsősorban abból adódnak, hogy a szabadtéri múzeumok egyensúlyozni kényyszerülnek a magasztos múzeumi célok és a mindennapi gyakorlat, a szórakoztatás és a közművelődés igénye között. A látogatók megnyeréséért folytatott harcban egyre újabb attrakciókra kényyszerülve, nehezen kerülhetik el a folklorizálódás és a kommercializálódás buktatóit. Meggyőződése egyébként, hogy a piac gyakorlatilag telített, sem újabb szabadtéri múzeumokra, sem a meglévőekben levő épületek számának gyarapítására nincs szükség.

Érdekes kezdeményezés a most kidolgozás alatt álló IVS (Inventar Historischer Verkehrsweiger Schweiz = Svájc történelmi útvonalainak inventáriuma), mely a táj, mint történelmi forrás megőrzését tűzte ki célul. A történelmi útvonalak a természetlémény mellett ízelítőt adnak a régió kultúrtörténetéből is. Fenntartásukat a cikk szerzője nem konzerválással, nem „üvegbúra alatt” képzeleli el, hanem eredeti környezetük és funkciójuk (pl. mezőgazdaság, turizmus, erdőgazdaság stb.) építésben hagyásával, többek között a turistautak hálózatába való bekapcsolással.

A bevezetőben említett Ecomuseum, a „kultúrtáj” bemutatásának figyelemre méltó gyakorlati példája az alapítványi formában működő, természetvédelmi terület és helytörténeli bemutatót ötvöző *Simplon-táj* múzeum, mely egy jelentős nemzetközi közlekedési tengely, a Simplon-hágón át vezető régi út mellett található építményeket – fogadók, szálláshelyek, mezőgazdasági és bányaeépületek, kápolnák, út menti keresztek, falak stb. – köti össze. A „múzeum” központja a Simplon faluban álló, 1325-ben épült régi fogadó, ahol a hegyi mezőgazdaság, közlekedés és kiállítás történetét bemutató, a későbbiekben tovább bővítendő kiállítás tekinthető meg.

A kétségkívül legérdekesebb, már címével is – „Disneyland – a jövő múzeuma?” – szándékosan provokáló cikk a szabadtéri múzeumok és a Disneylandek között több vonatkozásban kétségtelenül fennálló hasonlóságokat elemzi. Szerzője, David Meili, a ballenbergi falumúzeum egykori igazgatója szerint az amerikai Orlandoiban létrehozott ún. Pleasure Island műmúzeuma (mesterséges szigeten felépített, mesterségesen omladozó gyártelep közepén álló udvarházban egy fiktív feltaláló, felfedező és szenvedélyes amatőr repülő fiktív múzeuma látható, „személyes” tárgyaival, könyvtárával, trófeáival, régi fotókkal...) és a falumúzeum között csak fokozati a különbség. Orlandoiban is épületmaradványok és eredeti recept alapján gyártott építőanyagok segítségével készülnek a másolatok, s Ballenbergben sem autentikus minden épület és berendezési tárgy. Valójában azonban nem túl lényeges, hogy e tárgyak eredetiek, részben eredetiek vagy netán rekonstruáltak-e, mivel régi és új, eredeti, rekonstruált és kitalált között a szabadtéri múzeumban is elmosódnak a különbségek. A posztmodern kor múzeumát megtestesítő Disneylandek, a hétköznapi élet muzealizálódásának előfutárai valósággal előrevetítik a szabadtéri múzeumok jövőjét.

Wellmann Nóra

La vie des musées

10 – 1995

„A múzeumi élet” a belga múzeumok frankofon szövetségének („Association francophone des musées de Belgique”) 10/1995-ös száma „Dosszié – a műtárgyak csomagolása és szállítása” felcímmel jelent meg, azaz szinte teljes terjedelmét e problémáknak szentelték.

Az első cikk egy, a perui civilizációt bemutató kiállítás előkészületeit és a műtárgyak csomagolásának, szállításának megszervezését, lebonyolítását ismerteti. Több, mint háromszáz tárgyat kölcsönöztek a brüsszeli kiállításra. Ezek egy része európai és észak-amerikai múzeumokból érkezett, szállításukkal, a megfelelő műtárgyvédelmi követelmények betartásával nem volt gond. Nagy problémát jelentett viszont a perui, különböző éghajlatú vidékekről származó, különféle anyagokból készült, nem minden esetben jó állapotú műtárgyak Brüsszelbe juttatása. A szerző néhány kő, kerámia, kéiegetlen agyag, textil és tolltárgy esetében mutatja be, milyen szempontokat vettek figyelembe a csomagolás és a szállítás során.

A második cikk a csipkék csomagolási lehetőségeivel foglalkozik egy Japánban rendezett, 200 darabot bemutató időszakos kiállítás kapcsán. A belga rendezők kutatást végeztek annak felderítésére, hogyan is történt a 17–18. században a

brüsszeli csipkék csomagolása és szállítása. Megállapították, hogy a módszerek hosszú ideig lényegileg azonosak voltak, csak napjainkban, a konzerválás előtérbe kerülésével történtek jelentős változások.

Majd a viseletek tárolásáról, csomagolásáról és szállításáról olvashatunk. Sokáig siktexitként tárolták, szállították és csak a 20. század elejétől, amikor a bábun történő bemutatás általánossá kezdett válni, változtak meg lassan a tárolási körülmények. Érdemes tanulmányozni a 19. századi, ruhaküldéshez használt ládákat, klapdobozokat, mert ezekből ötletek meríthetők a megfelelő konténerek elkészítéséhez. A szállítás megszervezését és lebonyolítását ismertette kitérnek olyan apró részletekre, mint például a karkötő viselésének tilalma a csomagolás idején, a darabok szállítása múzeumon belül (hogyan és hol fogjuk meg a darabokat), a láda mérete, súlya stb.

Fényképes beszámolót olvashatunk arról, hogyan szállítottak vissza restaurált tárgyakat a brüsszeli restaurátor intézetből a megrendelőkhöz. Láthatjuk, hogyan pakoltak be és vittek rendeltetési helyére egy 4,5×8 méteres festményt, oltárt, mészköszobrot stb.

A következő írás sorbaveszi a szállítás során a műtárgyra leselkedő veszélyeket, és végigkíséri egy tárgy útját a becsomagolástól a repülőtérré való szállításon át az utazás folyamán. Kitér a felelősség kérdésére, és olyan adatokat is megad, mint pl. a leggyakoribb repülőgép típusokba beállítható csomagok maximális magassága.

Talán legérdekesebb a „Milyen csomagolási módot válasszunk” című tanulmány. A szerző javaslatok szerint a csomagolás előtt osztályozni kellene a műtárgy állapotát és az utaztatás során várható problémákat 1–10 osztályzattal. Egy grafikont közöl, amelynek alapján, az osztályzatoktól függően a tárgy egy betűvel jelzett zónába kerül. A különböző zónák (5 féle) az egyszerű csomagolási módtól a dupla, klimatizált konténerig mindenféle fokozatot tartalmaznak.

A műtárgy állapotának megítélésakor annak készítéstechnikáját, anyagát, korát, fizikai, kémiai, politikai, kulturális környezetét stb. kell figyelembe venni. A szállítási mód osztályzásánál tekintettel kell lenni arra, hogy földi, légi vagy vízi úton, milyen járművel, közvetlenül vagy útmegezakítással stb. utaztatjuk a tárgyat.

A folyóiratban közlik az 1995 júliusában az európai és amerikai, nagy kiállításokat szervező intézmények által kötött egyezmény szövegét, amelyben azokról az alapelvekről és szabályokról állapodtak meg, amelyeket figyelembe kell venni a műtárgyak kölcsönzésénél.

Olvashatunk még egy ajánlást a régészeti fémtárgyak mozgatásának és raktározásának alapelveiről, valamint az USA-ban az 50-es évektől fokozatosan kialakuló múzeumi munkaköréről, a „registrar”-ról. Az e munkakört betöltő személy intézi a szerzeményezést, foglalkozik a raktározással és a tárgyak bemutatásával is.*

Járó Márta

* A gazdagon illusztrált számot – akárcsak a többi ismeretett folyóiratszámokat – a MM szerkesztősége az érdeklődőknek készséggel rendelkezésére bocsátja.

Materialien aus dem Institut für Museumskunde

44–45–46/1996

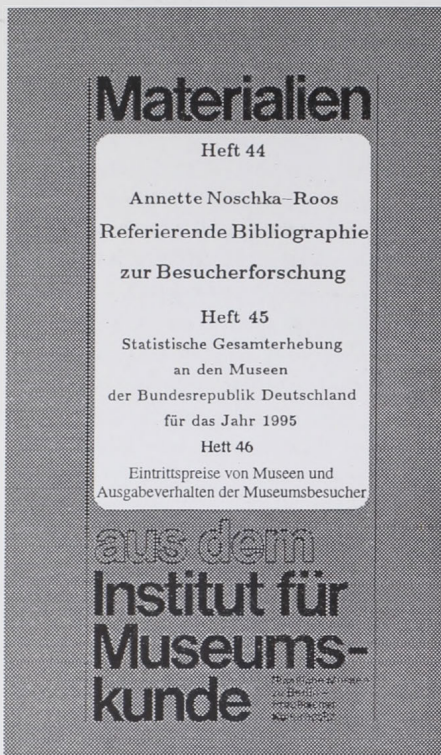
A berlini Muzeológiai Intézet tudományos kiadványsorozata három, egymást követő (44–46.) számban foglalkozik a múzeumok látogatóinak problémáikörével.

A vizsgálatok egyik indítéka minden bizonnyal a két német állam egyesítése után bekövetkezett változás. Többek között ez is kihatott a múzeumok látogatottságára, a központi támogatások és a saját bevételek, egyebek mellett a belépti díjak alakulására. A kutatás lényegében öt alappilléren nyugodott, ezek:

1. Az értékelendő anyag, a teljes kiállítás, a pedagógiai programok, a kiállításdidaktikai módszerek;
2. A tárgykör, amelyet a múzeum bemutat: művészet, biológia, archeológia és egyéb tudományágak;
3. A vizsgálandó magatartás: elégedettség, ismeretszerzés, közérthetőség, elvárás;
4. A vizsgálatra kizemelt csoport: vegyes látogatók vagy kiemelt rétegek;
5. A vizsgálat módja: megfigyelés, kérdés, tesztelés vagy egyéb, módszeres tájékozódás.

A 44. szám 105 közönségvizsgálat eredményeit adja közzé. A vizsgálatokat részint Németországban, részint külföldön – főleg az Egyesült Államokban – folytatták, a legkülönbözőbb múzeumi jellegű és egyéb intézményekben (állatkert, laboratórium, mintauzem stb.).

Az adatokat összegyűjtő szerzők (Annette Noschka-Roos, Bernhard Graf) különösebb megjegyzéseket nem fűznek a közölt megfigyelésekhez és általános következtetéseket sem vonnak le. Az utóbbit nyilván az olvasóra bízzák, akinek egy és más okvetlenül felötlök. Mindenekelőtt az a körülmény, hogy egy-egy múzeum népszerűsége nagy mértékben függ a róla kialakított (és folyamatosan fenntartott!) *közképtől* (image). Az is kézenfekvő, hogy más magatartást tanúsítanak és más véleményt alakítanak ki az érdeklődő diákcsoportok, mint a véletlenül betévedt turisták, illetve a szakterület hivatott művelői. Azt viszont szinte valamennyi közlemény hangoztatja, hogy a feliratok olvashatósága, a színes, ötletes elrendezés, a személyzet segítőkészsége alapvető követelménynek számít, még a legkorszerűbb berendezések körében is.

A 45. szám a német múzeumok látogatóstatisztikáját közli. Összesen 4919 intézményt (3923 eredetileg nyugat-, 996 keletnémet múzeumot) tartanak nyilván, ebből 590 nem küldte be jelentését. Az adatok 1995-re vonatkoznak. Ebben az évben a teljes látogatószám 91 062 176 volt, magába foglalva a különleges kiállítások és rendezvények megtekintőit is. Ilyen rendezvények azonban sokszor múzeumon kívül is előfordulnak. A tárgyévben 495 intézmény élt ezzel a lehetőséggel, összesen 2355 kiállításon, amelyet 4 679 077 látogató keresett föl. Ezzel párhuzamosan 2212 múzeum szervezett együttvéve 8426 időszaki kiállítást 1955-ben. (Az aukciókat és a nem nyilvános kiállításokat ehhez nem számították hozzá.)

A számok mindenesetre azt jelzik, hogy – az előző évihez képest – kereken 0,1 millióval kevesebben fordultak meg a múzeumokban. A nyugati

ti tartományokban a csökkenés 0,9%-ot ért el, ugyanakkor a keleti tartományok 2,4%-os növekedésről tettek tanúságot, az 1992-es szinthez viszonyítva. De még 1994-gyel egybevetve is 2%-os a növekmény.

Összesen 281 múzeumigazgató számolt be az „új” (keleti, volt NDK) tartományokból a látogatóssági adatok változásairól. Közülük 186-an örvendetes gyarapodást igazoltak az 1995-ös évre. Ennek okaként elsősorban a jó propagandát és a kitartó nevelő munkát jelölték meg. Ami a „rég” (nyugati) tartományokat illeti, az apadás meghaladta a némely esetben kimutatott látogatószám-növekedést.

A növekedés kiváltképpen

- a) nagy nemzetközi kiállításoknak;
- b) propagandának és nevelő munkának;
- c) múzeumok (új) megnyitásának volt tulajdonítható.

A látogatók számának megcsappanására többféle magyarázat született. Egyebek mellett az érdeklődésre kevésbé számot tartó kiállításokat, a rossz szervezést és végül, de nem utolsósorban a *belépti díj bevezetését*, illetve *megemelését* említették. Erre utal a táblázat:

A látogatók számának növekedése, ill. csökkenése a „rég” (nyugatnémet) tartományokban

A múzeumlátogatás viszonylag nem volt költsé-

A növekmény (oka) szám és %*		
1. Nagy, különleges kiállítás(ok)	238	54,8%
2. Jó propaganda és múzeumpedagógia	153	35,3%
3. Új termék nyitása	75	17,3%
4. Különleges rendezvények	67	15,4%
5. Hosszabb nyitvatartás	44	10,1%
6. Állománygyarapítás	13	3,0%
7. Növekvő idegenforgalom	10	2,3%
8. Időjárás	7	1,6%
A csökkenés (oka) szám és %**		
1. Különkiállítások korlátozása	97	29,5%
2. Építésszervezés miatt zárva	68	20,7%
3. Belépti díj bevezetése v. emelése	51	15,5%
4. Állami támogatás visszafogása	50	15,2%
5. Gyenge propaganda	44	13,4%
6. Különleges rendezvények (1994)	32	9,7%
7. Rövidített nyitvatartás	28	8,5%
8. Időjárás	19	5,8%

* A növekményt jelző 434 múzeumra vonatkoznak

** A csökkenést jelző 329 múzeumra vonatkoznak

ges multság. Sőt a nyugati tartományokban a múzeumok 47%-a (1456), a keletiekben 14%-a (121) egyáltalán nem szedett belépti díjat. Ettől függetlenül a vizsgált múzeumok felében 1995 folyamán évente 15 000-nél kevesebb látogató fordult meg. Az Intézet már 1987-ben módosította a múzeumok csoportosítását, az UNESCO határozatával csaknem azonos jelleggel. Eszerint megkülönböztetnek:

1. Helytörténeti, néprajzi és körzeti múzeumokat;
2. Művészeti múzeumokat;
3. Berendezett kastélyokat;
4. Természettudományi és -történeti múzeumokat;

5. Tudományos és műszaki múzeumokat;
6. Régészeti és történeti múzeumokat;
7. Átfogó jellegű, különböző komplex gyűjteményeket őrző múzeumokat;
8. Specializált múzeumokat;
9. Különböző jellegű múzeumokat, együtteseket;

Az UNESCO és az ICOM gyakorlatától eltérően az állat- és növénykerteket, valamint az emlékhelyeket nem sorolják a múzeumok közé. Nem foglalkoznak a magán- vagy állami-ipar emlékeivel, ipari vásárokkal, olyan kastélyokkal, templomokkal, amelyekben nincs önálló gyűjtemény.

A német múzeumok kereken 60%-a (2942) állami tulajdon, 33% magánkézben van, végül 7% vegyes (közösségi és magán) támogatásban részesül. A fejlődés kétségtelen: az utóbbi évben gazdagodtak a gyűjtemények, sok a védett tárgy. A múzeumok 70%-a rendszeresen látogatja a kiállításokat, 40%-a átalakította – részben vagy egészben – bemutatótermeit.

A 46. szám csaknem kizárólag a *pénzügyi helyzet* elemzésére szorítkozik. A szerzők (a müncheni gazdaságkutató intézet munkatársai) arra a következtetésre jutnak, hogy a belépti díjak emelését nem szabad egységes mércével mérni. A kiindulási alap a jelenlegi díj és a látogatók száma, összetétele. Így pl. a látogatósság szempontjából kedvező helyzetet élvező berlini állami múzeumok 2-4 DM belépti díjának megkésztetése sem csökkentené jelentősen – legföljebb negyedével – a látogatók számát. Jeleül vonatkozik ez az idegenforgalmi látványosságok képező Pergamon-múzeumra.

Minden egyes múzeum vezetőjének magának kell eldöntenie: meddig mehet el a bevétel növelésében – különös tekintettel az állami támogatás lényeges visszaesésére. Kétségtelenül megszívleendő jelzés, hogy a magas belépti díjat szedő múzeumok látogatószáma csappant meg elsősorban. Emiatt általában sem látszik tanácsosnak a díjak hirtelen – összegszerűen 10 DM fölé – emelése. A kérdőívek tanúsága szerint ekkora különbözet már nagyon sok eddigi „állandó vendéget” visszariasztana. Amit tehát nyernének a révén, azt okvetlenül elvesztenék a vámon. Könnyebb a helyzet olyan intézményeknél, amelyeket főleg turisták keresnek föl – ők nyilván hajlandók egyszer-egyszer olyan áldozatot hozni, amilyenre a helyi lakosok nem szívesen fanyalodnak.

A „látogatási szándék, illetve elhatározás” oldaláról szintén többféle magatartás különböztethető meg:

1. A kedvezményezettnek nehezebben viselik el az áremelést, mint a teljes árat fizető látogatók.
2. A fiatalok kevésbé hajlandók magasabb díjat fizetni, mint az idősebbek.
3. A kisebb jövedelműek – érthetően – érzékenyebben viszonyulnak az áremeléshez, mint a jómódúak.
4. A rendszeres látogatók ugyancsak kevésbé hajlandók többet fizetni, mint az alkalmilag betévedők.

Ebből leszűrhető olyan tanulság is, hogy az általános áremelés megváltoztatja a látogatók összetételét. Ezt elkerülendő, a múzeumok vezetőinek megkülönböztetett (differenciált) pénzügyi intézkedéseket kell fogantatniuk. Lehetőség nyílik erre meghatározott kedvezményes időpontok vagy kedvezményezett csoportok kijelölésével. A rendszeres látogatók részére például előnyös „éves bérlet” kínálható. A kedvezményezettek köre esetleg tágítható, a kedvezmények célszerűbb megosztásával egybekötve. Mindenképpen arra kell törekedni, hogy a célcsoportok el ne szakadjanak a múzeumtól.

Ettől függetlenül rendkívül fontos az állandó közléskapcsolat (public relations) fenntartása. A múzeumok látogatása – mint már több utalás bizonyította – szorosan összefügg az ismertséggel, elismertséggel. Az utóbbi tényezők szintén alapvetően befolyásolják a díjak megállapítását, a veszteség kockázatának kiküszöbölését. Ehhez kétségtelenül meglehetősen szellemi, olykor anyagi befektetés szükséges – amely nagy valószínűséggel rövid időn belül megtérül.

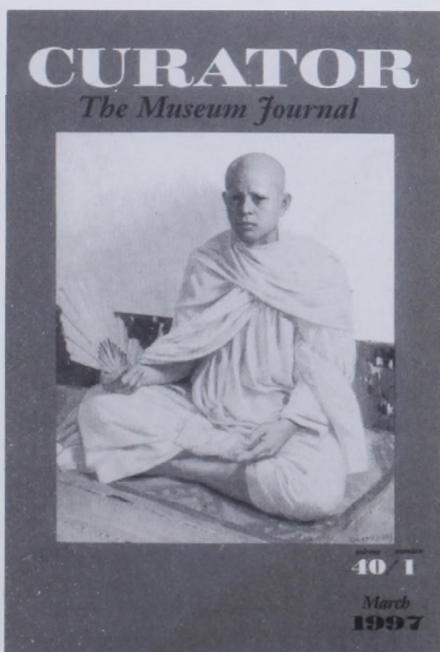
Sárközy Péter

CURATOR

The Museum Journal

1996/2–3–4., 1997/1.

A Curator 1996-os, 39/2. júniusi számában Portia James rendkívül érdekes áttekintést ad a washingtoni Anacostia Museum fejlődéséről. A gyűjtemény a környék fekete lakosságának helytörténeti múzeuma és művelődési intézménye.

A Forum rovatban két másik írás csatlakozik a témához: Caryl Marsh, aki a múzeum boardjának volt tagja a legkegyetlenebb években 1966–73 között, a múzeum tudatformáló szerepéről ír. Marilyn Hoyt felvázolja az utat az adományokból vegetáló múzeumtól a legnagyobb állami alapítványok által támogatott, tekintélyes intézményig. Írása érdekes kontrasztja a könyvszemlében olvasható, Enid Schildkrout által írt ismertetésnek a nyugat-afrikai közösségi múzeumokról.

Ebben a számban olvashatunk még az amerikai állatkeretek problémáiról (Jean Wineman–C. Piper–Terry L. Maple: Átalakulnak az állatkeretek: javítsuk az új generáció természetvédelmi oktatását.)

A Philadelphia környékén lévő négy technikai jellegű múzeum megalakította a Philadel-

– A mi városunk az egyetlen Franciaországban, amelynek nincs múzeuma.

– Akkor miért nincs bugris-múzeumotok? (Le Monde, 1993 febr. 2.)

phia/Camden Informal Science Education Collaborative nevű intézményt és 1994-től három évre szóló közös programot indítottak, családok múzeumlátogatásának vizsgálatára. Választ várnak a következőkre: 1. Hogyan lehet azonosítani és mérni a családok művelődésének mértékét a múzeumban? 2. Van-e kapcsolat a családi művelődés és a kiállítás karaktere között? Hogyan cseréljük a kiállításokat a családi művelődés érdekében? (Minda Borun, M. Chambers. Ann Clegjorn: Családok tanulnak a Science Múzeumban)

Az 1996 szeptemberi Curator legfontosabb írása C. D. Grasset: „Múzeumi láz Franciaországban” című dolgozata (188–207. o.). Az Amerikában tanult szerző a „múzeum mánia” kezdetét a 80-as évektől datálja, amikor is egyszerre 400 múzeum felújítását kezdték meg országsszerte. A kritikus hangú írás nehezményezi a múzeumi ideálban bekövetkezett gyors változásokat és félti az intézményeket az amerikanizálódástól. A cikk egyben sűrített francia múzeumtörténet.

Samuel M. Taylor főszerkesztői jegyzetében állítja, hogy a múzeum-alapítási láz nem francia jelenség. Hasonló járvány tört ki az Egyesült Ál-

lamokban és másutt is, különös tekintettel a két tipikusan amerikai karakterű intézményre: a technika-történeti múzeumokra és a gyermek múzeumokra. Az erre vonatkozó statisztikák rendkívül imponálóak. A különböző technikai központokat működtetők 1972-ben heten megalapították a Technikai Központok Egyesületét. 1985-ben már 368-ra emelkedett a taglétszám, s ebből 82 tag USA-n kívüli. 1899–1925 között két gyermek-múzeuma volt az Egyesült Államoknak, ma 200 működik.

A kiállítási szemlében „A képernyő mögött” című kiállításról olvashatunk ismertetést.

Az év utolsó számában a már megjelent tanulmányokhoz kapcsolódó írások jelentek meg. Így Alan Marchant az új zélandi maori kultúra megőrzésének egy sajátos formájáról ír; a „Maori nép mint fotó téma a gyarmati időkben és ma” címmel.

Tovább foglalkoznak a muzeológusi doktorátus megszerzésének problémájával is. Silverman, Roberts és Morrissy hozzászólása azért érdekes, mert mindhárman olyan intézményben dolgoznak, mely európai értelemben nem fedi a múzeum fogalmát.

Amerikában és több nyugat-európai országban sorra alakulnak a múzeum klasszikus kritériumának (gyűjtés-feldolgozás-közreadás) meg nem felelő intézmények. Bár nevük sok esetben azonos egy-egy múzeumával, feladatuk – a fejlett technika segítségével – a közreadásra koncentrálnak. Szerepük különösen ott jelentős, ahol az alsó fokú oktatás hiányos.

1995-ben nyílt meg a New York Hall of Science Manhattanban, szabadtéri technikatörténeti múzeumként. P. R. Cole és J. McGregor A „Science City háttér története – Szabadtéri nyilvános technikatörténeti kiállítás” c. címmel megírják: a mindennapok részévé kívánják tenni a tudomány és technika fejlődését és használatát. Az alapítók vállalták, hogy felhasználva a város struktúráját, az utcákat, házakat, metró stb., a nem múzeumba járók számára is hozzáférhetővé, kipróbálhatóvá teszik a tudományt és technikát, bemutatva a város működését.

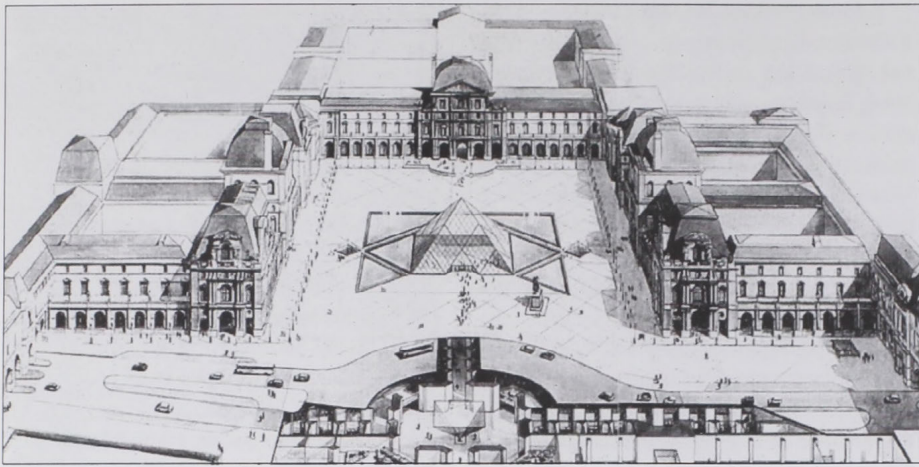
A manhattani kiállítást egy év után áthelyezték Queens-be és a National Science Foundation segítségével 4 „másolatot” készítettek Arizona, Minnesota, Ohio és Arkansas államok számára.

„Dinosauros kiállítás a londoni Natural History Museumban” címmel számol be W. Lindsay, N. Larkin és N. Smith egy érdekes dinosauros rekonstrukcióról.

Ruth Morrill a Technikai Jegyzetek rovatában adta közre tanulmányát a dioráma készítéséről, címe: A dioráma tervezés kettős rács rendszere. Morrill annak a Perry Wilsonnak volt munkatársa, aki 1934-től az első dioráma készítő volt az Egyesült Államokban.

A Curator 1997. márciusi száma egyben a lap 40. évfolyamának kezdetét is jelzi. A főszerkesztő, szokásos jegyzetében, az elmúlt 4 évti-

zed eredményeit taglalva megállapítja: a folyóirat hú maradt az alapítók elképzeléseihöz és a múzeumok számára mindig fontos, aktuális kérdésekkel foglalkozik.

Ezt látszik alátámasztani három fontos írás. Mary Anne Andrei és Hugh H. Genoways cikke a Forum rovatban a múzeumi etikai kódex évek óta tartó vitájához járul hozzá.

Harris H. Shettei „Sajátos kihívás a kortárs történeti kiállítás” címmel az elhíresült Enola Gay és a közös német-orosz hadifogoly kiállítás kapcsán fogalmaz meg figyelemre méltó gondolatokat a túlélők által kontrollálható történeti kiállításokról.

Végül H. Schäfer a bonni Haus der Geschichte igazgatója és Ch. Peter kurátor ismertetik a „Hadifoglyok” című kiállítást.

Írásuk korrekt információt ad a Haus der Geschichte megalakulásának körülményeiről, feladatáról (lásd erre Horn Emil tanulmányát a MM 1997/1 számában – 36–40. o.) és arról, hogy a Hadifogoly kiállítás rendezése előtt is, számos jelenkori témát dolgoztak fel és mutattak be otthon és külföldön. A kiállítással emléket kívántak állítani 3 millió német hadifogolynak, a szovjetek fogságában és az 5,7 millió szovjet katonának, akik a németek fogságában sínylődtek.

A párhuzamosan rendezett, stilizált koncentrációs tábor-kerítéssel körülvett kiállítással mindkét fél a kölcsönös együttműködésre és objektivitásra törekedett. Ennek ellenére több drámai pontja van a kiállításnak. Az utolsó teremben elhelyezett két monitoron egy-egy német illetve orosz túlélő, mintegy párbeszédet folytat, elmélkedve a múlt tapasztalatain és a jövő lehetőségein. „Istennek hála, meg tudtuk őrizni mindazt ami értékes, figyelünk egymásra és megértjük egymást még akkor is, ha nem értünk egyet” – mondja zárszóként az orosz.

A 110 ezer látogató nagy része pozitív véleményt nyilvánított a vendégkönyvben. Moszkvában a nyitás előtt a rendezők, történészekkel együtt vitatták meg a kiállítást, majd két héttel a zárás előtt minisztériumi osztályok is megvitatták a munkát. A résztvevők elégedettek voltak. A moszkvai kiállítást 40 ezren látogatták.

A folyóirat szám többi cikke is figyelemre méltó: Georgia C. Lang „Hidat verve a kultúrák között” című dolgozatában Jean Despujol festményeinek és fotóinak bemutatóját dolgozta fel. (Lásd a közölt címlapot.) Richard Ellis „Az Architectus modelljei” című cikkében a kipusztult ősszállatok modelleinek készítésének módszereiről ír.

Néma György

MUSEUMS JOURNAL

97. évf. 1997 január, február

Az angol Museum Association havi folyóirata a Museums Journal 1997-es évfolyamának eddig mindössze két száma érkezett be. A sok apró, az ország különböző múzeumi problémáit tárgyaló cikkekből, riportokból csupán válogatni lehet.

Több mint egy éve határozta el a röviden csak MGC-nek (Museums and Galleries Commission) a „designation” bevezetését, mely leginkább a múzeumi normatívához hasonlítható. Ennek nyomán sorolják be a jövőben a múzeumokat és azok állami és a lottóbevételekből származó támogatását is. Mind a szerkesztőségi jegyzet (Gyorsvonattal a katasztrófába) mind C. Conybeare és L. Carrington cikke (Indulatok a besorolás gyorsítása miatt) a folyamat indokolatlan gyorsítása ellen tiltakozik.

A besorolásnál a gyűjtemények kezelését és a múzeum szolgáltatásainak minőségét veszik figyelembe. Az írásokból kitűnik, a sietséget a tavaszi választások közelsége indokolja.

Lucy Carrington „A jobbért vagy a rosszabbért?” c. tanulmánya szintén a besorolás problematikájához kapcsolódik. Az első „menetben” mindössze 30 múzeum felelt meg a besorolási követelményeknek, de a MGC biztosította az intézményeket, hogy a program folyamatos. A legnagyobb felzúdulás a kis múzeumok köréből származik, mert úgy érzik ez a rendelkezés megvon tőlük minden anyagi támogatási lehetőséget. Carrington szerint miközben számos mú-

zeum anyagi helyzete javul, addig több – főleg vidéki – intézményben kell bevezetni a belépődíjat illetve a már meglévőt kell emelni.

Négy egymást követő cikk szól a béke-múzeumokról. „Őrizve békét” (Terence Duffy) a béke-múzeumok történetéről, a „Shrine forma” a japánok ezirányú erőfeszítéseiről szól. Ikuro Anzai „Szemben a fegyverkezési versennyel” címmel az új Nagasaki-i atombomba múzeumról számol be. Peter van den Dungen „Békés jövő” című riportja a bék tudomány tanításával ismerteti meg az olvasókat.

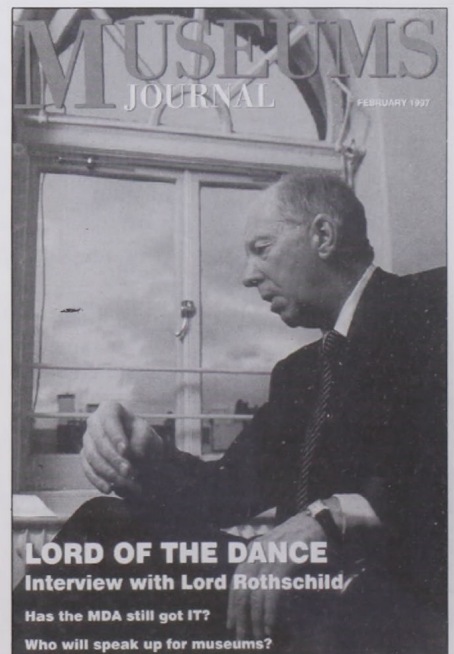
A „Művészet a művészetért” c. írásában Nicholas Dodd a lottó alapítványt próbálja meggyőzni arról, hogy igenis fontos a múzeumok számára kortárs műveket vásárolni.

A Museums Journal februári számának fókuszában Lucy Carringtonnak Lord Rotschilddal a National Lottery Found elnökével készült „Jó uram!” c. riportja áll. A cikk az angol múzeumok belső problémáit tárja fel és azt, hogy a lottójövedelemmel főleg a vidéki múzeumokat kívánják támogatni, tekintettel azok folyamatos elszegényedésére.

Clare Conybeare riportja a sokat vitatott besorolással kapcsolatos. Ebből kitűnik a téma 26 éve folyamatos, főleg a kormány részéről. Az is világossá válik, hogy a Museum Association valamennyi, a kulturális örökség szempontjából országos fontosságú múzeum designációját szerte volna megvalósítani és nem kiválasztásos alapon, ahogyan ez most történt. Így számos, jelentős gyűjtemény kimaradt.

Élvezetes olvasmány Stephen Locke írása a Wight szigeti új Guildhall Múzeumról. Az állandó kiállítás a környezet eredetéről és az ember szerepéről ad festői áttekintést.

Néma György

In memoriam

Wessetzky Vilmos 1909–1997

Az elmúlt év februárjában a Szépművészeti Múzeum Egyiptomi osztályának munkatársai a szokásosnál is izgatottabban készültek a Mester köszöntésére, születésnapja alkalmából. Az új állandó kiállítás rendezésének finisében szorongva gondoltunk a megnyitóra, munkánk eredményének fogadtatására. Az ünnepelt megérezte ezt és – a hangulat oldására – szelíd nosztalgiával idézte fel a hat évtizeddel korábbi időszak eseményeit: az Országos Egyiptomi Gyűjtemény megalakulását, amelynél Dobrovits Aladár társaságában fiatal, pályakezdő kutatóként működött közre. A hosszú, gyakran éjszakába nyúló előkészítő, rendszerező munka több meglepetést is tartogatott a két fiatal egyiptológus számára.

Az igazi kihívást azonban az élet intézte Wessetzky Vilmoshoz: számos kortársához hasonlóan, nem talált végzettségének megfelelő állást és kénytelen volt más területen munkát vállalni. Megkezdődött a „hosszú menetelés” időszaka, amelyben ritkán adatott meg a zavartalan szakmai munka öröme. Ilyen kivételes időszak volt a bécsi tartózkodás, 1940^{és} 1943 között, ahol a *Collegium Hungaricum* ösztöndíjasaként végre méltó körülmények között dolgozhatott.

1949-től a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemen is megkezdhetette oktatómunkáját, s haláláig tevékeny részt vállalt a magyar egyiptológusok egymást követő nemzedékeinek képzésében. A megpróbáltatások sorozata 1953-ban ért véget, amikor végre, és immár véglegesen, visszatért pályakezdésének színhelyére, a Szépművészeti Múzeumba. Az 1957-től önállóvá vált Egyiptomi Osztály vezetője lett, s ha lehet, még fokozottabb figyelemmel kísérte tanítványai útját: idő- és térbeli távolság nem létezett számá-

Vilmos Wessetzky, the internationally acclaimed Egyptologist and university professor, former curator of the Egyptian collection in the Museum of Fine Arts, died at the age of 88 in March, 1997.

ra. Első tudományos munkáját az egyiptomi szivskarabeuszokról írta, s ez – az egyiptomiak számára oly fontos szerv – meghatározta kapcsolatait kollégáival, tanítványaival is, akik mindig igényt tartottak tanácsaira, szakmai véleményére. És joggal! Wessetzky Vilmos kutatásai az egyiptológia szinte minden területét felelték.

Filológusként hosszú évtizedeket szentelt a történeti források, irodalmi emlékek tanulmányozásának. Nevéhez fűződik, többek között, a *Démiotikus Krónika*, az ún. *Szetna regény* („Varázskönyv”) és a perzsa hódítás korának papi társadalmát bemutató *Peteésze* családtörténetének („Az írrok panasza”) magyar nyelvű fordítása és publikálása. Kedvenc szerzőjének, a tudós Ptahhotepnek *Tanításait* saját élettapasztalatai, szakmai bölcsessége révén tette ma is időszerűvé olvasói és tanítványai számára. Filológusi munkásságához tartozik egy tudományág hazai bevezetése. Bécsi egyetemi éve alatt a neves koptológus, W. Till tanítványa és munkatársaként tanulmányozta a kopt nyelvet. Hazatérte után a koptológia első magyarországi művelője és oktatója lett.

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban töltött évek alatt fordult érdeklődése az óegyiptomi könyv és könyvtár történetének kutatása felé. E témakörben több tanulmánya jelenik meg, munkájának eredményeit egyetemi előadásain is ismerteti.

Kutatásaiban fontos teret szentelt a Magyarország területén talált római kori egyiptomi emlékek feldolgozásának. Az évtizedek során számba vett forrásanyag vizsgálata alapján feltételezte egy Ízisz szentély létezését az egykori *Savaria*-ban. Az 1954-ben tartott előadásában ismertett hipotézise alig egy évvel később fényes bizonyítást nyert, ami újabb ösztönzést adott számára kutatásainak folytatásához. Eredményeit ismertető monográfiája az *Études Préliminaires aux Religions Orientales dans l'Empire Romain* c. sorozat első köteteként jelent meg Leidenben 1961-ben és kiemelkedő nemzetközi elismerést hozott számára. Előadások sorozatát tartja a bécsi, müncheni, amszterdami egyetemen, Leidenben, Frankfurtban, Ljubljanában. Számos tanulmánya jelenik meg külföldön is az egyiptomi nyelv, vallás, történelem és régészet témaköréből. 1965-től levelező tagja a *Deutsches Archäologisches Institut*-nak, a prágai Károly Egyetem Egyiptológiai Intézete ugyanabban az évben választja tiszteletbeli tagjává. 1974-ben a Munka Érdemrend arany fokozatával tüntetik ki, hazai és külföldi kollégái és tanítványai pedig tanulmánykötettel köszöntik 65. születésnapja alkalmából. 1976-ban az Egyiptológusok Nemzetközi Szövetsége Bizottságának tagjává választják. 1977-ben a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat több évtizedes tudományos munkásságát az Ipoly Arnold Emlékéremmel ismeri el. 1995-ben a Magyar Köztársasági Érdemrend Tiszti Keresztje kitüntetésben részesül.

Szívügyének tekintette az Egyiptomi Gyűjtemény állandó gvarapítását, gondozását, történetének nyomon követését. Nevéhez fűződik számos kiemelkedő jelentőségű műtárgy publikálása hazai és külföldi folyóiratokban. Ugyancsak az ő kitaró munkájának köszönhető egy magyar kezdeményezésre, a század elején megvalósult egyiptomi ásatási expedíció eredményeinek hozzáférhetővé tétele a tudomány hazai és nemzetközi művelői számára. Osztrák, lengyel és magyar levéltárakban folytatott sokéves kutatásai révén vált ismertté az 1907-ben Gamhadban és Sarunában feltárt leletanyag sorsának teljes története.

Az életét végigkísérő akadályok legyőzése, kutatásainak széles skálája sok energiát követelt, amit aktív sportolói múltjából merített. Élete végéig szenvedélyes érdeklődéssel kezdte a jelentős sporteseményeket, nem feledkezvén meg az ókori elődök teljesítményeiről sem. Tervei között szerepelt egy tanulmány megírása az egyiptomi ökolívásról. Ennek a kihívásnak azonban már nem tudott eleget tenni. Szíve, amely – az egyiptomi bölcs szavait idézve – „lép-teit irányította”, nem engedelmkedett többé. 1997. február 6-án a magyar egyiptológusok nesztora, egy nagy generáció utolsó képviselője távozott közülünk.

Nagy István

Frech' Miklós

1931–1997

(Dr. Frech' Miklós Móra Ferenc-díjas muzeológus, archeobotanikus, a Helikon Kastélymúzeum osztályvezetője életének 66. évében, feladata teljesítése közben 1997. március 25-én eltávozott közülünk. Az alábbiakban dr. Czoma Lászlónak a Helikon Kastélymúzeum igazgatójának a temetésen elmondott búcsúbeszédét közöljük.)

Hütlenek lettek hozzám a szavak, mert ismét kevesebben lettünk. A múlandóság, az elkerülhetetlenség kegyetlensége jut először eszembe. Hiába tudjuk, hogy az elmúlás nem tesz kivételt, mégis megrendülünk, amikor szemtől-szembe állunk vele. Hiába keresünk vigaszt, nem találunk. Az a csaknem kétezer éves felismerés sem ad enyhét, de még gyógyírt sem bánatunkra, hogy a természetnek ugyanolyan titka a halál, mint a születés. Egyenként is elmondhatjuk a költővel: „Nagy bölcs, olvastak áhitattal, /De bölcsességem nem vigasztal!” Annál kevésbé, mert barátunkra, a mi Miklósunkra orvul tört a halál. Az elmúlás rettenete szorítja torkunkat, körülvesz bennünket a fájdalmak fájdalma. A fantázia időnként még szárnyakat kap, de a valóság fel-lebbezhetetlen. Egészségét ugyan már régen ostromolta a kór, szívét támadták izgalmak, ám dacosan szállt szembe valamennyivel. Olyannyira, hogy betegségéből felépülve szinte újjászületett, visszanyerte régi alkotókedvét gazdag, évtizedekre szóló terveket dédelgetett magában, és bőkezűen, szinte gyermeki örömmel osztogatta szét ennek egyes hajtásait. És ebben a számára megújult, örömteli világból vitt el a halál.

Hütlenek lettek hozzám a szavak. Hiszen szomorúságunkat és bánatunkat csak zordabbá teszi, hogy baráti köre – a dolgok rendje szerint – jórészt olyanokból verbuválódott, akik már nem igen szereznek új barátot. Többszörös veszteség sújt hát emiatt bennünket, hiszen ismét kevesebben lettünk. Őrt álló posztjáról távozott el körünkől az örökké hivatásának és küldetésének élő, derék férfiú: Frech' Miklós barátunk.

Itt állunk magunkba szállva és meditálunk barátságunk mérlegének mindkét serpenyőjén. Az elhunytat minden barátjához egyéni, sajátos színezetű barátságkötélék fűzte. Olyan szigorúság – és együttal szeszély – járta át meg át ezt a viszonyt, mint a természethez fűződő meghitt kapcsolatát. Ha egyenként nem is, de baráti közösségként megadatott nekünk, hogy kitarulkozó vidámsága ellenére, bepillantsunk lelkének, természetének zárkózott titoklabirintusába. Kit ezzel, kit azzal ajándékozott meg érzésének, belső világának oly szigorúan és fegyelmezetten őrzött titkából. Valami erős belső azonban oly intenzi-

ven sugárzott belőle, áradt át azokra, akiket tisztelt és szeretett, hogy a szavak közvetítése nélkül is, magához vonzotta a kiválasztottakat.

Nem kegyeletsértés, ha itt kimondjuk: barátait – szerte e hazában – ő szemelte, ő választotta ki. Nem sértésként, nem egyoldalú viszonyként éltük meg ezt, hanem a kölcsönösség belső izzása szerint.

Ismétlem: nem volt kitarulkozó természet. Belső varázsával igézett meg bennünket. Ezért is voltunk – és lehettünk – elnézők, megértők gyarlóságával. Meg azért is, mert okvetlenül éreztük, hogy bármily sok maradt is rejtve előttünk belőle, Miklós mégis kedves, jó fiú akkor is, ha túlzottan patikamérleg-érzékenységu, igazságot kereső, örök igazságot firtató természete egyszerűen érzéseinek tévútjára tántorította.

Kár lenne tagadni: perben – ha nem is haragban – volt a világgal. És gyakran önmagával. És ezek az indulatok, óhatatlanul motiválták barátságait. Az ő barátságának szélesre tárt kapuján csak az léphetett be, aki – ha úgy adódott – egyoldalúan is tudott megbocsátani. A barátságküdelemben veszített barátokat is. Néha félreértésből is. Talán azt is kimondhatjuk: a mi meg nem értésünkéből is. Sokszor ugyanis nem volt könnyen követhető az örök kételyekkel terhes barátságközélet, amely nem okvetlenül talált bennünket mindig alkalmas, fogadókész állapotban. Sokat szenvedett ettől.

Mint ahogy hivatásának lelkiismereti terhétől is. Biológusként az élet örökérvényű titkait kutatta. Egyetlen szem apró magról, amelyet – természet az Fenékpusztá horreumában, magtárában talált, tudóstársával, az alig néhány hete elhunyt, nagyszerű emberrel és baráttal. Sági Karcsi bácsival kötetekre rúgó tanulmányt tudtak dokumentálni. Ez a fegyelmezett, ám a tudásra nézve kötelező és kíméletlen precizitás érhető nyomon életének minden mozzanatában. Muzeológusként, archeobotanikusként – a tudományos igényesség mellett -, a hazaszeretet példás lokálpatriotizmusa éltette és hatotta át minden napjait. Az ő szeretett és semmivel sem pótolható szűkebb, választott hazája a Balaton és Keszthely volt. Tágas horizontú, tudományos mélységű igényessége még az oly „könnyű műfajú” hobbijának is elidegeníthetetlen része volt, mint a filatélia. Neki egyetlen bélyeg is csaknem annyit árult el, mint az a bizonyos, a Fenékpusztá porából előkerült egyetlen magszem. Nem tudta – és nem is akarta – egyenlő több mércével mérni a világot, sem annak makro-, sem mikrokozmoszában: a másnak, a nekünk száraznak tűnő – vagy tényleg száraz – tudományt is a maga szívének jóságán át tudta csak vizsgálni. Meglehet azonban, hogy az utolsó polihisztorok egyikének rangján.

Mennyire természetes hát az ő esetében, hogy a bensőséges emberi kapcsolatok, mindekelőtt és mindenekelőtt a család-élmény ragyogta be egész valóját. Lehetek – mert voltak

Miklós Frech, museologist and archaeobotanist, senior research fellow in the Helikon Castle Museum in Keszthely, died at the age of 66.

– nehéz napjai, korszakai, megpróbáltatásai, megrázkódtatásai, de ha belépett a családi fészekbe, egyszerűen elszálltak a gondok, felragyogott egész valója. Csak közeli barátok tudtuk, hogy mély, perlekedés nélküli bensőséges volt Istenhite és -félelme.

És most, a búcsúzás utolsó pillanataiban, az Írás szavait kölcsönözve: „itt fekszik előttünk erőtlennül”, ám mégis erőt hagy maga után a férfi, a barát, a kolléga, a hitvestárs, apa és nagy-apa földi maradványa.

Az ő ránk maradt energiája, ereje jogosít fel bennünket arra, hogy a veszteség nehéz időszakát úgy viseljük, ahogy ő is viselné lelke indítéka szerint. Mert velünk marad, féltő gonddal ápolított fáiban, virágaiban, írásaiban, közkinccsített gondolataiban és a lombok között megszólaló madár dalában. Bennünk őrzött emlékeinkben él tovább.

Nyugodjon békében! Isten akarata szerint!

Utak a múltba

Válogatás a kiállítás anyagából

Paths into the past

Representative selection of the exhibition

Újkőkori antropomorf szobrocskák fejtöredékei
Head fragments of neolithic figurines
(Füzesabony–Gubakút)

Újkőkori „kentaúr” szobrocska
Neolithic „Centaur” figurine
(Mezőkövesd–Mocsolyás)

Újkőkori „kentaúr” szobrocska
Neolithic „Centaur” figurine
(Füzesabony–Gubakút)

Újkőkori festett amfóra
Neolithic painted amphora
(Polgár–Csószhalom-dűlő)

Réz kori csőtálcás tál
Pedestaled bowl from the
Copper age
(Polgár–Nagy Kasziba)

Bronz kori csontkorong
Decorated bone disc
from the Bronze Age
(Oszlár–Nyárfaszög)

Népvándorláskori faedény verete
A wooden vessel from the
Migration Period
(Szihalom–Budaszög)

Népvándorláskori
aranyfibulák
Gold fibulae from the
Migration Period
(Mezőkövesd–Cethalom)

Avar övveret
Belt mount from an
Avar grave
(Sajópetri–Hosszúrét)

Szkita csont törnyél
Skythic bone hafting plate
from a dagger
(Nyíregyháza–Mandabokor)

Középkori festett kancsó
Painted jug
from the Middle Ages
(Muh–Templomdomb)

Kelta maszkos gyöngy
Celtid glass bead decorated
with four human mask-like faces
(Polgár–Király–Érpart)

Szarmata kori római üvegpohár
Roman glass cup from the
Sarmatian Period
(Mezőszemere–Kismari-fenek)

Hunkori ezüstfibulák
Silver fibulae from the
Migration Period
(Mezőkövesd–Mocsolyás)

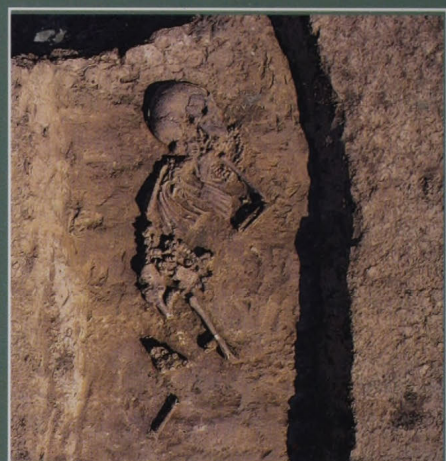
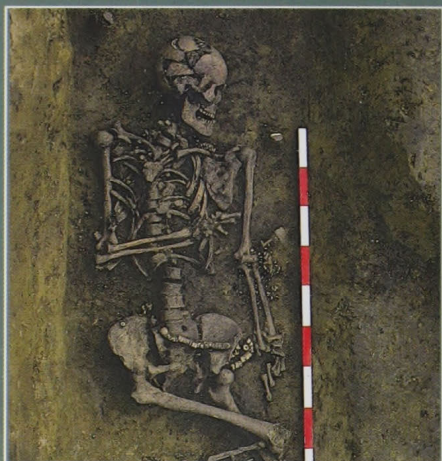

Középkori kőmózsár
Stone mortar of the
Middle Ages
(Hejőkeresztúr–Vizekköze)

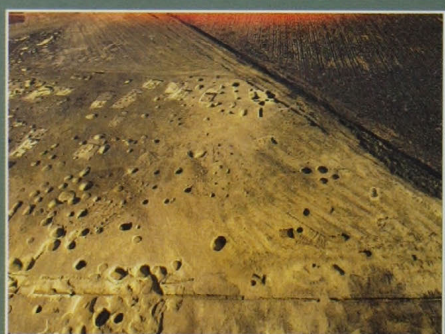
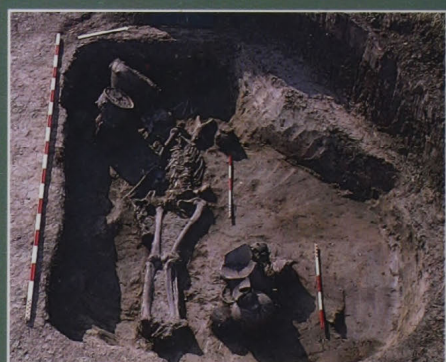

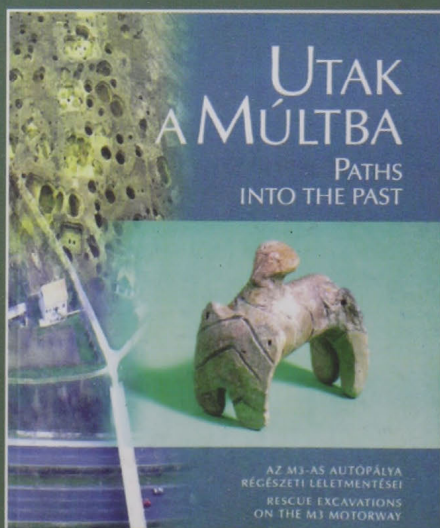
Ásatási felvételek
az M3-as autópálya
leletmentéseiről

Photos of the M3
Motorway
rescue excavation

Fotók-Photos: Kozma K.

Fotók-Photos: Dabasi A.